

An aerial photograph of an archaeological site. The image shows several large, rectangular earthworks or foundations, some of which are filled with water. The surrounding area is a mix of brown earth, green vegetation, and some modern buildings. The text is overlaid on the image in a yellow, serif font.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В.

Пам'ятки археології
пониззя Сухого Кобелячка
на Полтавщині

Інститут археології
Національної Академії наук України

Центр пам'ятокознавства Національної
Академії наук України і Українського
товариства охорони пам'яток історії та
культури

Державне підприємство
НДЦ "Охоронна археологічна служба України"

Центр охорони та досліджень
пам'яток археології
управління культури Полтавської
облдержадміністрації

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В.

Пам'ятки археології пониззя Сухого Кобелячка на Полтавщині

Серія "Старожитності околиць Комсомольська"
Частина VII

**ARCHAEOLOGICAL SITES OF THE LOWER SUKHOY
KOBELYACHEK IN THE POLTAVA REGION**

Київ-Полтава
2009

УДК 902/904 (477)
ББК 63.48 (4 УКР. — 4 Пол.)
С 89

Затверджено до друку Вченою радою Центру пам'яткознавства Національної Академії наук України
і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури,
прот. № 3 від 12 березня 2009 р.

Рецензенти:

Скорий С.А., доктор історичних наук, професор
(Інституту археології Національної Академії наук України)
Терпиловський Р.В., доктор історичних наук, професор
(Національний університет ім. Т.Шевченка)
Тимова О.М., кандидат історичних наук, ст. науковий співробітник
(Центр пам'яткознавства Національної Академії наук України і
Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури)

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В.

С 89 Пам'ятки археології пониззя Сухого Кобелячка на Полтавщині: Наукове видання.
— Київ-Полтава: Дивосвіт, 2009. — 104с.:іл. — (Інститут археології НАН України. ДП НДЦ "Охоронна археологічна служба України" ІА НАН України. Центр пам'яткознавства НАН України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури. Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації).

ISBN 978-966-8036-27-9

У дослідженні наводиться опис і культурно-хронологічна характеристика понад 170 пам'яток археології та історичних об'єктів з культурними нашаруваннями археологічного характеру — поселень, місцезнаходжень, курганів, їх груп, курганних і ґрунтових некрополів, розміщених у пониззі невеликої передстепової дніпровської лівобережної притоки — річки Сухий Кобелячок, у межах Кременчуцького і Кобеляцького районів та території, адміністративно підпорядкованої Комсомольській міській раді Полтавської області. Всі ці об'єкти виявлені й обстежені в ході розвідкових досліджень на історичній Кременчуччині, в зоні майбутнього будівництва 4-го відсіку величезної гідротехнічної очисної споруди — хвостосховища для рідких сумішей від збагачення залізорудних порід та кар'єрних ґрунтових вод ВАТ "Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат". Наводиться атрибуція окремих знахідок та їх комплексів, поховальних пам'яток і зразків стародавньої монументальної скульптури.

Для археологів, істориків, пам'яткоохоронців, викладачів вищої і середньої школи, краєзнавців.

ББК 63.48 (4 УКР. — 4 Пол.)

ISBN 978-966-8036-27-9

© Супруненко О.Б., Шерстюк В.В., 2009
© Інститут археології НАН України, 2009
© Центр пам'яткознавства НАН України і УТОШК, 2009
© Центр охорони та досліджень пам'яток археології, 2009

Вступ

Для околиць міста Комсомольська — важливого промислового центру гірничо-видобувної промисловості на Полтавщині — стало традицією «супроводжувати» початкові етапи робіт з втілення величезних проектів будівництв проведенням ретельних науково-вишукувальних археологічних досліджень, з наступним поетапним вивченням старожитностей всіх епох. Результати таких археологічних розвідок, здійснених у ході експертизи проектів відведення земель, публікуються окремими працями і стають в нагоді дослідникам, пам'яткоохоронцям, надають нову наукову інформацію громадськості. Прикладом можуть бути окремі випуски наукових праць з описом об'єктів найдавнішої культурної спадщини по Єриствському, Біланівському та Галещинському родовищах залізистих кварцитів (*Супруненко, Кулатова, Мироненко, Артем'єв, Маєвська, 2005; Супруненко, Шерстюк, 2006; 2007*).

Метою пропонованої читачеві роботи є введення до наукового обігу результатів обстежень пам'яток археології на майбутній території чергового значного проекту — спорудження 4-го відсіку хвостосховища ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» (рис.2-3), розробка комплексу пам'яткоохоронних заходів з наукового вивчення старожитностей цієї значної ділянки Лівобережного Придніпровського терасового лісостепу.

Предметом дослідження виступають безпосередньо археологічні та історичні об'єкти пониззя невеликої лівої притоки Дніпра — річки Сухий Кобелячок, що потрапляють до зони будівництва і мають бути досліджені до

2013 р., а також відомі поза межами обраних для відсіку ділянок, поряд із гирлом зазначеної водної артерії.

Ця праця базується на результатах археологічних розвідок 2007–2008 рр., та окремих науково-рятивних робіт, виконаних експедиціями Державного підприємства «НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України і Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, за участі авторів (*Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007; Супруненко, Шерстюк, 2008*).

Навесні 2008 р. Полтавською археологічною експедицією ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України, за участі групи співробітників ЦОДПА*, проведені археологічні розвідки з метою здійснення обстежень та виконання археологічної експертизи території, обраної під розміщення 4-го відсіку хвостосховища ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», в адміністративних межах Салівської і Пришибської сільських рад Кременчуцького району, а також, частково, — Комсомольської міської ради Полтавської області. Цим роботам восени 2007 р. передували попередні розвідувальні обстеження на вказаній і сусідніх територіях, виконані загоном Охоронної археологічної експедиції Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації в контексті підготовки матеріалів до археологічної частини «Зводу пам'яток історії та культури України» по Полтавській області**.

* Керівник експедиції — заступник директора ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України по Полтавській області, заслужений працівник культури України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник *О.Б.Супруненко*. Дослідницький колектив працював у складі: наукових співробітників *В.В.Шерстюка, І.В.Головка, О.В.Тіткова*, молодших наукових співробітників *О.В.Короті, В.О.Петрова, О.В.Сидоренка*, лаборантів *М.О.Радченка, О.О.Сидоренко, Ю.В.Короті*, співробітника Комсомольського історико-краєзнавчого музею та ВАТ «Полтавський ГЗК», краєзнавця *В.В.Лямкіна*.

** Склад загону: начальник — на той час директор ЦОДПА *О.Б.Супруненко*, наукові співробітники — *К.М.Мироненко, О.В.Коротя, О.В.Сидоренко, В.В.Лямкін*, лаборанти — *М.О.Радченко, О.О.Сидоренко* та ін.

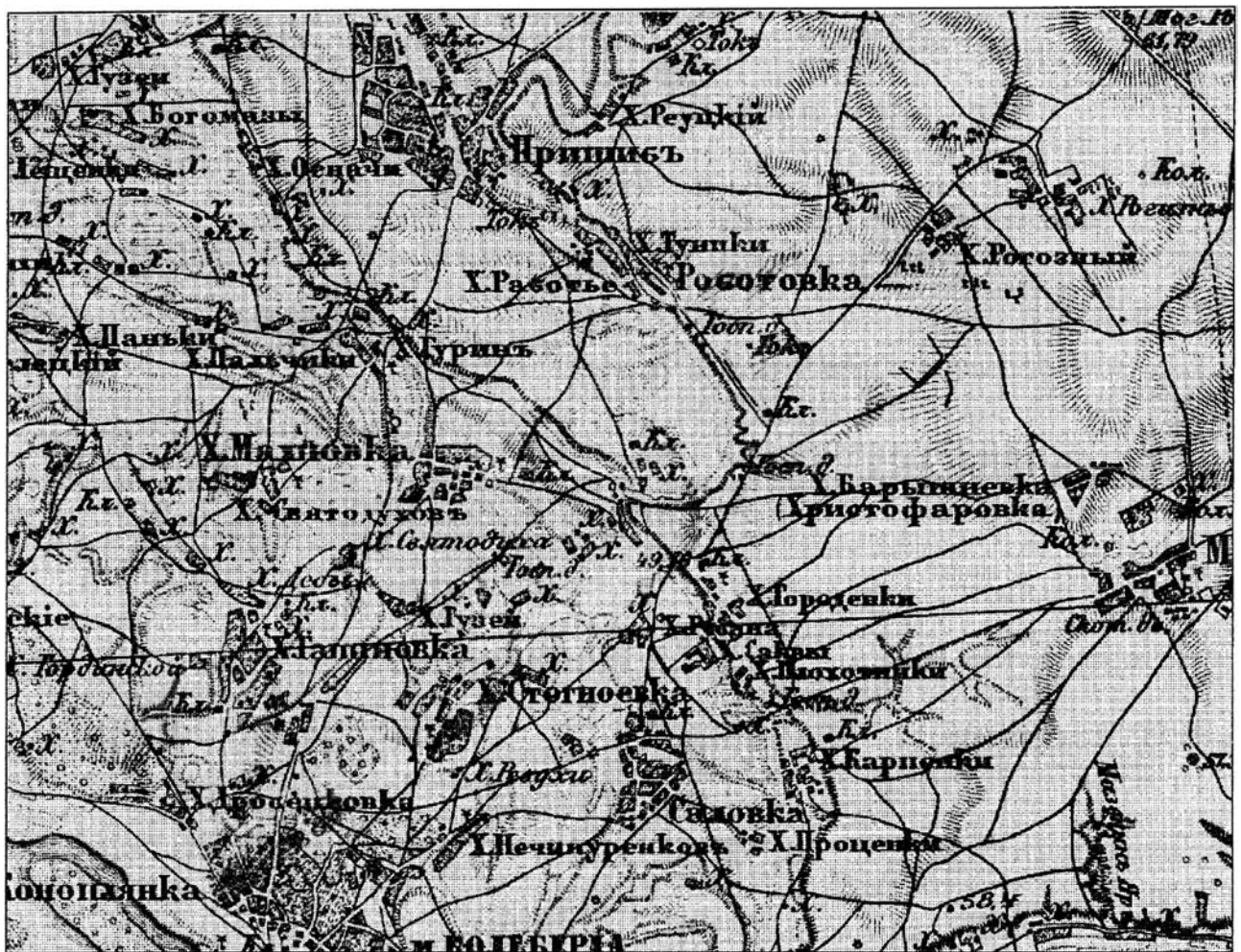

Рис.1. Пониззя Сухого Кобелячка на карті рубежу XIX-XX ст.

Археологічні обстеження, що включали в себе суцільні розвідки, які охопили площу 1000 га визначеного проектними організаціями місця розміщення відсіку хвостосховища — майбутньої гідротехнічної споруди для очищення промислових стоків від збагачення залізородних кварцитів, а також його північно-західну, східну і частково південну округи, на відстані в 0,5-3,5 км від проєктованих меж відводу земель (загальна площа обстежень — близько 1400 га), зайняту на сьогодні забудовою шести населених пунктів: сс.Салівка, Карпівка, Петрашівка, Махнівка Салівської, сс. Роботівка та південними околицями Пришиб Пришибської сільських рад, зі знесеними хуторами і селами (рис.1), сільськогосподарськими угіддями, лісосмугами, луками, солонцями і болотами, обвідним гідрозахисним каналом Горішне-Плавнівського і Лавриківського кар'єрів, заплавами рр. Сухий Кобелячок і Лизька, тра-

сами проходження енергетичних та ін. комунікацій, доріг, розташованих на межі Кременчуцького району і території, адміністративно підпорядкованої Комсомольській міській раді Полтавської області (рис.2-3).

Безпосередньо район обстежень мав вигляд прямокутної у плані ділянки Придніпровської лівобережної низовини, в зоні поширення Лівобережного Придніпровського терасового лісостепу та прилеглих до неї степових територій, обмеженої своєрідним чотирикутником, із зазначеними на картограмі межами (рис.2). Охоплена додатковими розвідками прилегла до ділянки територія виходила поза межі надзаплавної низовини, зачіпаючи край вододільного пасма лівого високого берега рр.Дніпро та Сухий Кобелячок, і мала близьку до овальної форму.

Проведення досліджень здійснювалося на замовлення ВАТ «Полтавський гірничозбагачувальний комбінат», яке планує влаш-

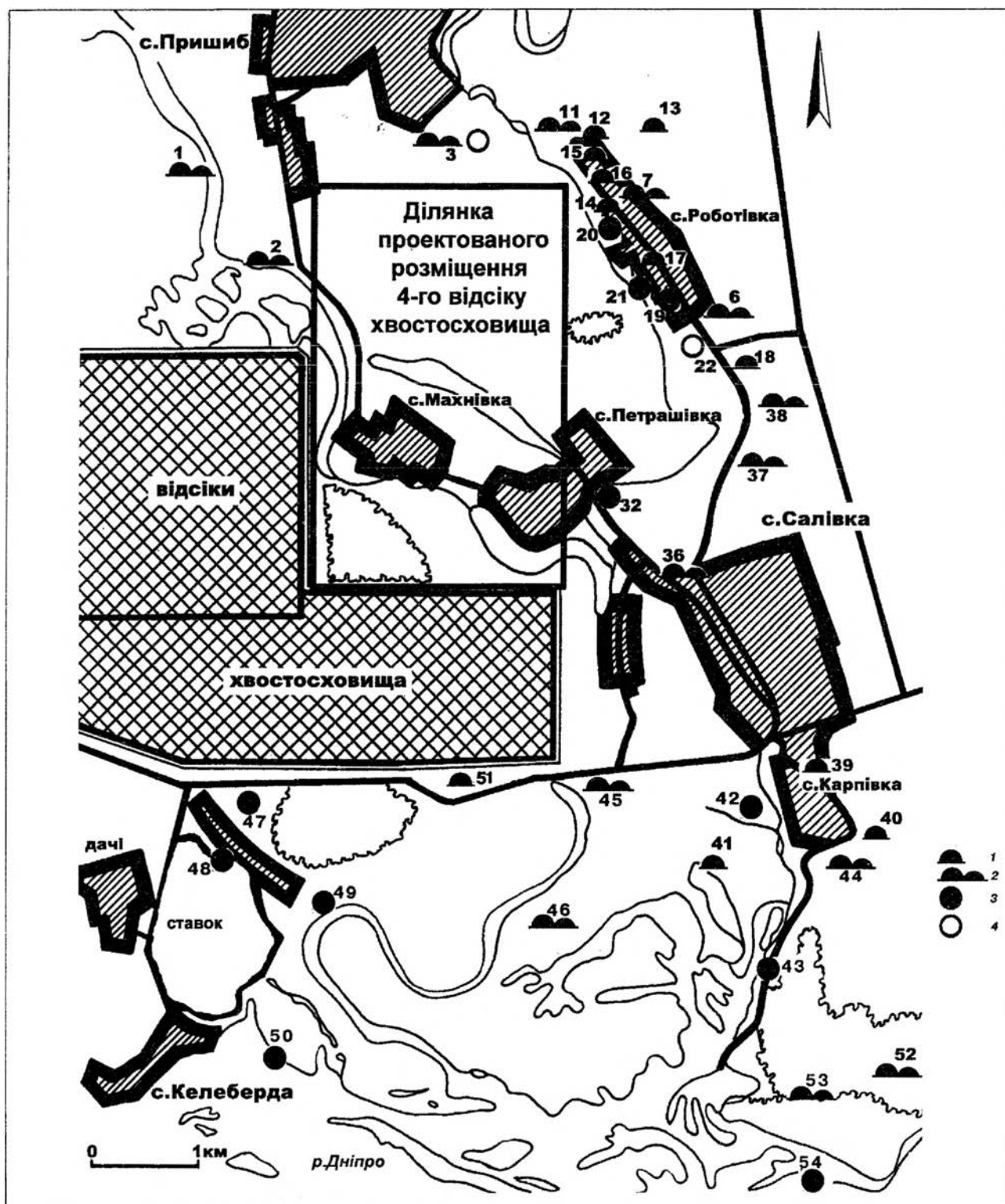

Рис.2. Археологічні пам'ятки пониззя Сухого Кобелячка.

Умовні позначення: 1 — кургани; 2 — групи курганів; 3 — поселення; 4 — місцезнаходження

Номери пам'яток відповідають порядковим номерам опису археологічних об'єктів.

Пришиб: 1 — група курганів I Могили Трьох Братів; 2 — група курганів III; 3 — група курганів IV та місцезнаходження;

Роботівка: 6 — група курганів IV; 7 — група курганів V; 11 — група курганів IX; 12 — курган II; 13 — курган III; 14 — курган IV; 15 — курган VI; 16 — курган VII; 17 — курган IX; 18 — курган X; 19 — Роботівка I; 20 — Роботівка II; 21 — Роботівка III; 22 — Роботівка IV;

Петрашівка: 32 — Петрашівка I; **Салівка:** 36 — група курганів I Зозулиної могили; 37 — група курганоподібних насипів II; 38 — група курганів III Могили Масловського; **Карпівка:** 39 — курган I; 40 — курган II; 41 — курган III; 42 — Карпівка II; 43 — Карпівка I; 44 — група курганів I; 45 — група курганів II; 46 — група курганів III; 47 — Шведівка I; **Келеберда:** 48 — Келеберда II; 49 — Келеберда I;

тувати тут у 2009-2015 рр. відсік хвостосховища для відстоювання рідких сумішей супутніх із залізними рудами порід, кар'єрних вод Лавриківського та Єристівського родовищ на 30,5 млн. куб. м, дренажний і обвідний канали, санітарну зону навкруги, експлуатаційні й інспекторські дороги, і зумовлювалося необхідністю надання висновку археологічної експертизи щодо ділянки, розташованої у межах північно-східної частини історичного мікрорегіону Кременчуччини, на стику лісостепової та степової ландшафтних зон.

Межами ділянки під розміщення хвостосховища є:

— із західного боку — один із відсіків діючого хвостосховища та сучасний канал;

— з півдня — ще один відсік хвостосховища;

— з північного боку — с. Пришиб і долина рр. Сухий Кобелячок та Лизька, поряд з терасою вододілу і високого лівого берега зазначеної річки, автомобільна дорога місцевого значення сс. Пришиб — Роботівка;

— зі сходу — сільськогосподарські угіддя поблизу сс. Салівка та Роботівка (рис.2-3).

Доцільність влаштування 4-го відсіку хвостосховища зумовлена розробкою Єристівського кар'єру, збільшенням обсягів виробництва залізородних окотишів ВАТ «Полтавський ГЗК». Існуючих площ відстійників для цього

виявилось недостатньо. Виробничою програмою комбінату на 2008 р. передбачається добування руди в об'ємі 28,5 млн. тон, з виконанням величезних земляних робіт. Так, із пуском в експлуатацію Єристівського кар'єру тільки річні обсяги виймання порід становитимуть 27,0 млн. куб. м. Тому до 2012 р. необхідно виконати інженерно-геологічні роботи під основу влаштування хвостосховища, визначити остаточні параметри споруди, а, отже, провести археологічні охоронні дослідження виявлених об'єктів найдавнішої історико-культурної спадщини, здійснити перепоховання кладовищ новітнього часу.

Описи виявлених об'єктів та пам'яток укладені у відповідності до загальних схем території під розміщення відсіку хвостосховища — з півночі на південь, за течією р.Лизька — правої притоки р.Сухий Кобелячок, й останньої річки, що за 2,5 км з лівого боку впадає у р.Дніпро. Для археологічних об'єктів поза межами майбутнього будівництва, в цілому, залишений той же порядок (рис.3).

Нумерація обстежених пам'яток у тексті відповідає їх номерам на картах-схемах. Для географічних координат об'єктів використані латинські літери: «N» — означає загальноприйняте позначення північної широти, а «O», відповідно, — східну довготу.

З історії археологічних досліджень мікрорегіону

Для отримання уявлення про історію досліджень старожитностей Нижнього Прип'їлля і географо-геологічні характеристики цієї та сусідніх ділянок варто звернутися до нещодавно виданих робіт, де вже розглянуті чимало аспектів з означених питань (*Супруненко, Кулатова, Мироненко, Кракало, Тітков, 2004, с.12-43; Супруненко, Кулатова, Мироненко, Артем'єв, Маєвська, 2005, с.3-45*), а також до публікацій із характеристикою пам'яток території сусідніх Біланівського і Галещинського родовищ залізистих кварцитів, на яких проводилися подібні роботи, а результати їх висвітлені аналогічним чином (*Супруненко, Шерстюк, 2006; 2006а; Супруненко, Шерстюк, 2007; 2007а; Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008*).

Уперше пониззя Сухого Кобелячка потрапило в поле зору археологів на початку ХХ ст. Тоді В.Г.Ляскоронський, під час розвідкової поїздки вздовж лівого берега Дніпра, описав чимало великих курганів край доріг в околицях сіл Пришиб, Салівка, Григоро-Бригадирівка та оточуючих їх хуторів (*Ляскоронський, 1909, с.24-25*).

Кургани між сс.Келеберда і Потоки згадує в наукових звітах про розвідки І.М.Самойловський (*Самойловський, 1930, арк.3*). Полтавка, археолог-краєзнавець Г.О.Сидоренко на території Пришибської сільської ради, навколо сс. Пришиб та Єристівка, налічувала 30 курганів, у т.ч. — доволі значних за розмірами (*Сидоренко, Махно, Телегін, 1982, с.63*).

Розвідкові роботи на південних околицях обстежуваної ділянки, вздовж берегів та в долині р. Дніпро, у 1960-1961 рр. проводили експедиції Інституту археології АН УРСР під керівництвом Д.Я.Телегіна, що вивчали старожитності в зоні затоплення Дніпродзержинського водосховища. Наслідком їх діяльності стало відкриття чималої кількості кур-

ганів та поселенських пам'яток округи, зокрема, поблизу колишніх сіл Драпецьківка, Павлівка, Шведівка, Боцули, Григоро-Бригадирівка (*Телегін, Махно, Шарафутдинова, 1961*). На жаль, багато з цих об'єктів, а точніше, — більшість, на сьогодні вже затоплені або розмиті водами водосховища, більш-менш точна їх локалізація утруднена.

У першій половині 1960-х років, під керівництвом Є.В.Махно, проводилися розкопки Компанійцівського могильника доби бронзи і черняхівської культури (*Махно, 1967; 1971; Махно, Шарафутдинова, 1972*), що розміщувався на півострові в гирлі Сухого Кобелячка, на місці на разі неіснуючого, затопленого хут. Компанійці, на південь від с.Григоро-Бригадирівка. Округа цієї пам'ятки перетворилася на острів штучної водойми.

На початку 1980-х років, у складі експедиції «Славутич», південна межа ділянки землевідводу (сс.Салівка, Карпівка, кол. сс.Шведівка, Салівка) обстежувалася О.Б.Супруненком, який виявив кілька нових поселень та описав найзначніші групи курганів (*Супруненко, 1982, арк.6-9; Супруненко, Телегін, Титова, 1989, с.132*).

1986 р., під час обстежень території Кременчуцького району з виконання програми підготовки «Зводу пам'яток історії та культури» по Полтавській області, частина курганів у межах майбутнього хвостосховища та на прилеглих ділянках оглядалася Г.М.Некрасовою (*Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986*). Кілька з цих та ряд нових об'єктів обстежилися 1992 р. О.Л.Бойченко (*Бойченко, 1993*).

Безпосередньо проведенню обстежень обраної під хвостосховище території передували невеликі розвідкові роботи у Кременчуцькому районі, що виконувалися археологами ЦОДПА восени та на початку зими 2007 р. (*Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007*;

Супруненко, 2007а; Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008). До зазначених робіт на ділянці землевідводу було відомо лише три найбільші кургани в околицях с.Махнівка і ряд об'єктів на прилеглий території. Загальні уявлення про старожитності округи досліджуваної ділянки доповнюють і дані мартиролога знищених археологічних пам'яток у зоні гірничо-видобувних робіт навколо Комсомольська (*Супруненко, Шерстюк, 2006, с.117-123; 2006а*).

Розкопки у межах ділянки майбутньої очисної гідротехнічної споруди не проводилися.

Таким чином, на початок розвідкових робіт означена ділянка була, переважно, terra incognita в археологічному відношенні. Відомості про наявні у східних околицях м.Комсомольськ археологічні пам'ятки виявилися доволі обмеженими і стосувалися лише гирла р.Сухий Кобелячок та лівобережного узбережжя р.Дніпро.

Територія, характер досліджень та основні об'єкти

Територія. Визначена вище у зазначених межах територія району досліджень знаходилася на 30 відсотків на підвищеннях та останцях другої, а в більшості випадків — першої надзаплавних терас обох берегів рр.Лизька і Сухий Кобелячок, займаючи також край масиву вододілу Сухого Кобелячка — Дніпра, яким є надхилля плато тераси високого лівого берега останнього, за 2-5 км від сучасної, спотвореної Дніпродзержинським водосховищем, долини найбільшої ріки України (рис.2-3).

З північного заходу на південний схід ділянку перетинають русло р.Лизька та її численні стариці-протоки, а також канал гідрозахисту Лавриківського і Горішне-Плавнівського кар'єрів, зведений у 1980-х рр. На північному сході її обмежує заплава р.Сухий Кобелячок. Безпосередньо вздовж каналу і русел річок є ділянки заболочених солонців і висолених водойм стариць-водозборів.

Переважаючі абсолютні висоти заболочених заплав рр. Лизька і Сухий Кобелячок — 65,1-66,5 м, висота здіймання перших терас над рівнем заболоченої заплави — 1,5-2,3 м, другої тераси та її останців — 2,5-3,8 м, абсолютні значення висоти підвищень ле-

жать у межах 66,8-68,5 м. Вододільне плато Сухого Кобелячка і Дніпра височить над ділянкою на 10-15 м, із абсолютними значеннями висоти у Балтійській системі вимірів — 76,8-81,1 м. Певне пониження — до 64,5-65,0 м — відзначається з південно-східного боку ділянки. Воно зумовлене наявністю тут помітного нахилу в бік річища Дніпра.

До ділянки з північного сходу і сходу прилягають кілька незначних вибалків, з помітним нахилом в бік заплав. Поверхня першої та другої терас і частини останців практично на 70 відсотків розорана і використовується під сільськогосподарські угіддя. Заплавна та південно-західна частини — вкриті луками і сосновим лісовим масивом, насадженим у 1950-х рр. на дюнах південніше с.Махнівка. Ближче до північно-східної межі — біля сс.Пришиб і Роботівка, — наявні більше десятка розораних степових «блюдець», діаметром від 30 до 50 м, у кількох випадках оточених поодинокими чагарниками та деревами. Дерева і кущі, крім надзаплав й узбережжя каналу, в інших місцях ростуть, переважно, у межах сіл та на схилах вододільного підвищення. Рештки штучних тутових насаджень, що перетворилися у скупчення кущів, зай-

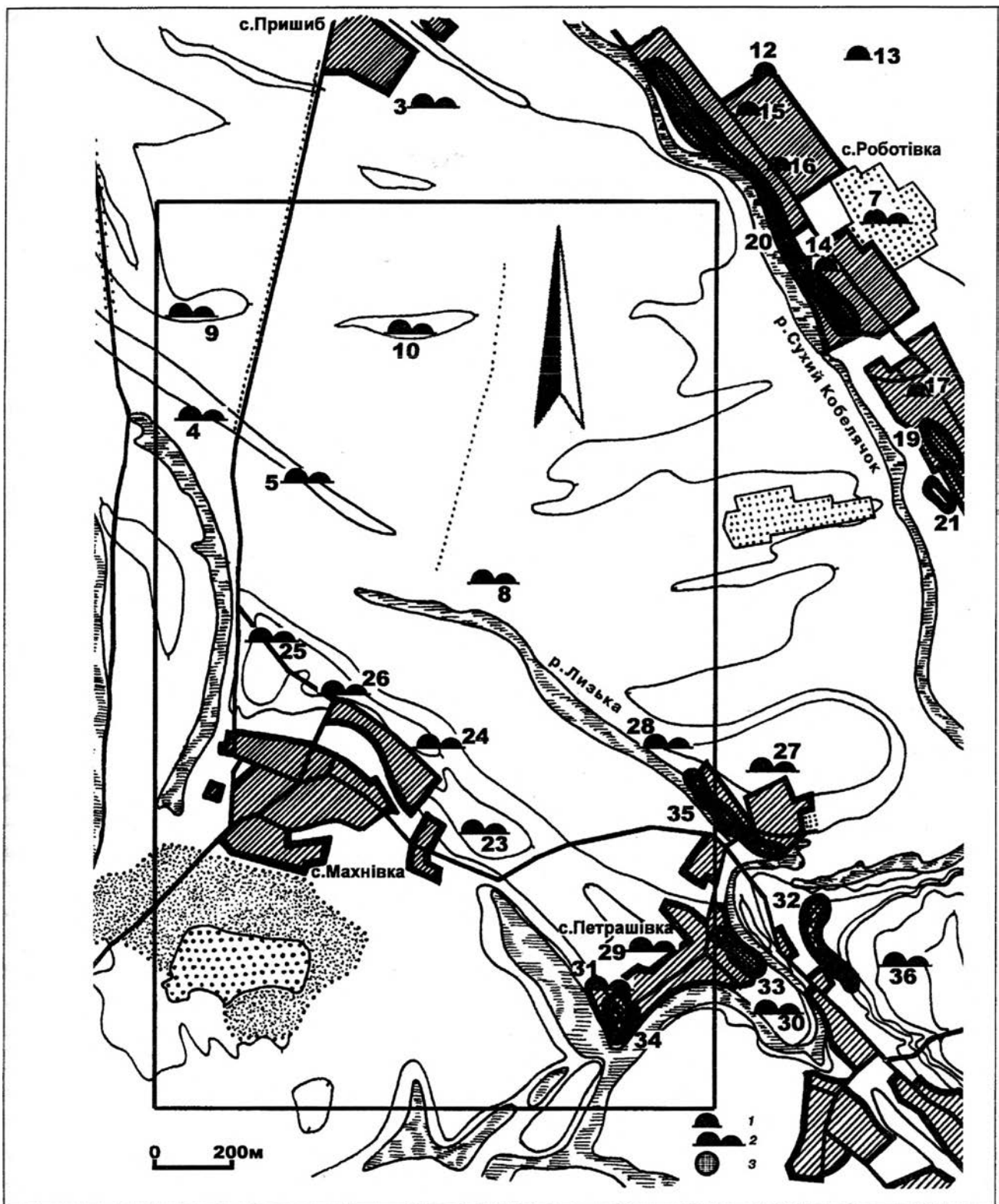

Рис.3. Схема розміщення пам'яток археології на території та в окрузі майбутнього 4-го відсіку хвостосховища.

Умовні позначення: 1 — кургани; 2 — групи курганів; 3 — поселення.

Номери пам'яток відповідають порядковим номерам опису археологічних об'єктів.

Пришиб: 3 — група курганів IV; **Роботівка:** 4 — група курганів II; 5 — група курганів III; 7 — група курганів V; 8 — група курганів VI; 9 — група курганоподібних насипів VII; 10 — група курганів VIII та курганоподібні насипи; 12 — курган II; 13 — курган III; 14 — курган IV; 15 — курган VI; 16 — курган VII; 17 — курган IX; 19 — Роботівка I; 20 — Роботівка II; 21 — Роботівка III; **Махнівка:** 23 — група курганів I; 24 — група курганів II; 25 — група курганів III; 26 — група курганів VI; **Петрашівка:** 27 — група курганів I; 28 — група курганоподібних насипів II; 29 — група курганів III; 30 — група курганів VI; 31 — група курганів V; 32 — Петрашівка I; 33 — Петрашівка II; 34 — Петрашівка III; 35 — Петрашівка IV; **Салівка:** 36 —

мають вододільне заплавне підвищення між сс.Махнівка і Роботівка, на захід від великого ставка поряд із останньою. Насадження семи наявних на ділянці чи прилеглих територіях нешироких лісосмуг розмежовують сільськогосподарські угіддя в більшості випадків у близьких до широтного, в одному — до меридіонального напрямках.

На території ділянки під майбутнє будівництво розташоване с.Махнівка і частина с.Петрашівка (куток Шевці або Швеці, Ближня Махнівка). Прилягають з півночі та північного сходу до території землевідводу під майбутній 4-й відсік хвостосховища існуючі села — Пришиб та Роботівка, на південному сході — куток Дахнівка с.Петрашівка і безпосередньо саме село, що перетворилося у цій частині в групу здебільшого дачних ділянок. На території також помітні рештки двох всуціль задернованих, вкритих кущами і зникаючими деревами, знятих із обліку хуторів — Богомази (північно-західний край ділянки) та Роботье (центрально-східний).

Більшість угідь на підвищеннях терас і оточуючих вододілах інтенсивно розорюється з останньої третини XVIII ст. Вони включені до сучасної сільськогосподарської сівозміни. Близько 20 % ділянки землевідводу, що зовсім не використовується для сільськогосподарського виробництва, залишається громадськими випасами, вкритими масивами бур'янів. З 1980-х рр. вони поросли новітньою степовою рослинністю солонцевих лук. Понад 30 га таких земель зайняті молодими лісонасадженнями. Приблизно 10 відсотків території землевідводу — протоки і заболочені лучні стариці.

За природно-сільськогосподарським районуванням, ділянка, що запланована під відведення, відноситься до Семенівсько-Кременчуцького району (ПСР-0,2). Згідно із польовими обстеженнями, виконаними ПП «УкрБізнесКонсалтінг» у 2005 р. і наданими замовником, виділені наступні агропромислові групи ґрунтів:

— чорноземи (агрогрупа 92 в, 124 г, 125 г, з їх розташуванням пов'язані переважно місця спорудження курганів, поселень

бронзового та фіналу раннього залізних віків);

— болотяні солонцеві неосушені ґрунти (агрогрупа 143);

— солонці кірчасті неглибокі легкосуглинкові (агрогрупа 162 г, 163 г), де також розміщені кілька надзаплавних мисових курганів);

— порушені легкосуглинкові ґрунти (агрогрупа 215 г), пам'ятки археології на яких відсутні.

Зауважимо, що солонці мають досить погані фізико-механічні властивості і в сільському господарстві не використовуються. Порушені легкосуглинкові ґрунти є землями, де ґрунтовий покрив знищений внаслідок господарської діяльності людини (переважно, в час спорудження каналу гідрозахисту існуючого кар'єру та через недолугі меліоративні заходи).

Характер проведених досліджень. Особливості рельєфу та місцезнаходження ділянки зумовили й характер здійснення розвідувальних робіт, направлених на виявлення курганних поховальних пам'яток на підвищеннях терас і вододілах, а також поселень доби бронзового-раннього залізного віку — вздовж мисових відгалужень схилів терас та на підвищеннях у заплаві.

Основним методом обстежень була суцільна розвідка або, за наявності посівів і лісосмуг; закладання шурфів (1x2 м та 2x2 м) і перевірочних зондажів (1x1 м). Здійснювався детальний опис курганних пам'яток, їх нівелювання і прив'язка частини з них до міжнародної системи координат за допомогою пристроїв GPS «Asus». В описах та характеристиках обстежених об'єктів археології подані їх географічні координати: для насипів курганів — умовний центр — найвища точка, для поселень — краї поширення скупчень знахідок. Прив'язки здійснені і подані у тексті за Грінвічським датумом 1942 року.

Рятівні або охоронного характеру розкопки під час досліджень майже не проводилися, крім дослідження випадково пошкодженого оранкою поховання зрубної культу-

ри на одному з курганів поблизу с.Карпівка, а також дослідження решток двох поховань доби пізнього бронзового віку в ур.Павлівка поблизу с.Келеберда, розмитих перепадами рівня води та видувами у ставках Келебердянського рибгоспу, поблизу Дніпродзержинського водосховища.

Проводилося й шурфування підвищень хатищ ХІХ – початку ХХ ст. задля вилучення останніх із переліку курганоподібних насипів та перевірки наявності (відсутності) під ними насипів курганів або культурних нашарувань археологічного характеру. Таких підвищень зондажами перевірено більше 10. В одному випадку шурфування дало позитивний результат — на південний схід від с.Петрашівка виявлено переміщену з сусіднього кургану архаїчну гранітну стелу рубежу енеоліту — раннього бронзового віку. У зондажі поряд із рештками хати неподалік, за допомогою металодетектора, виявлена частина спинки рідкісного типу бронзової фібули пізньоримського часу.

Основні об'єкти вивчення. Як і очікувалося, основними об'єктами, виявленими в ході розвідок, є поодинокі та згруповані компактними «гніздами» чи «ланцюжками» кургани, що займають підвищені краї плато терас, миси і вершини останцевих та берегових вододілів. На найбільших мисах і вершинах плато височать найпомітніші з курганів — курган № 1 групи I поблизу с.Махнівка, курган № 1 групи «Могили Трьох братів» біля с.Пришиб, Могила Масловського і Зозулина Могила неподалік с.Салівка (рис.2). На поверхні насипів кількох значних (кургану № 1 групи II поблизу с.Пришиб, Зозулиної Могили у с.Салівка) і дещо менших курганів (кургани № 1 групи I біля кутка Дахнівка, двох насипів зі складу групи V у с.Петрашівка) знаходяться новітні кладовища ХІХ — початку ХХІ ст., що є регіональною обрядовою особливістю українського населення цього кутка Кременчуччини (*Шерстюк В., Шерстюк І., 2006*).

Крім того, на території землевідводу та найближчих прилеглих ділянках було обсте-

жено чималу кількість курганоподібних насипів, що врешті-решт, після додаткових досліджень, виявилися рештками хатищ старих садиб хуторів і сіл ХІХ — першої половини ХХ ст. Звернувшись до мапи першої чверті ХХ ст. (*Карты, 1926*), пересвідчуємося, що на цій території помітна значна концентрація невеликих хутірців, які переважно тяжили до більших хуторів або сіл. Так, на місці сучасного с.Петрашівка знаходилися хх. Гапонівка і Гузів, вище — х.Махнівка, а між ними, на місці групи курганів I біля Махнівки та групи V у с.Петрашівка, — хутори Святодухів і Деби. Сучасне урочище Маслини розташоване на місці групи хуторів (Гурин, Мирки, Пальчики), рештки яких і виявлені у вигляді насипів хатищ. Ще більша кількість схожих дрібних населених пунктів розміщувалася по краях та поза межами території землевідводу.

На обстеженій території виявлені чотири поселення: доби раннього-пізнього бронзового віку (Петрашівка III) та черняхівської культури (Петрашівка II і IV, Роботівка II). Ще два поселення, що належать до часу пізнього бронзового віку (Роботівка I, III) і черняхівської культури (Петрашівка I), а також місцезнаходження (Роботівка IV), обстежені поза межами ділянки, призначеної під 4-й відсік хвостосховища. Дві з поселенських пам'яток знаходяться, фактично, на межі землевідводу (Петрашівка II і IV), переважно, в майбутній охоронній зоні гідротехнічної споруди. Крім того, відкрите місце розташування новітнього вітряка ХІХ ст., позначене на поверхні скупченням гранітних брил та каменями, вилученими з кромлехів сусідніх курганів. Розкопками встановлена відсутність прямого зв'язку цього скупчення з археологічними об'єктами (на поселенні Петрашівка III).

Під час обстежень 12 курганоподібних насипів від хатищ ХІХ-ХХ ст. виключені зі списку таких, що потребують проведення наступних досліджень.

Пам'яткоохоронні заходи. Включали в себе не тільки опис та картографування кур-

ганів, решток поселень, а й вивезення з місць знаходження масивних гранітних стел, розкиданих край польових доріг, на садибах і кладовищах. Ці заходи були здійснені за допомогою ВАТ «Полтавський ГЗК», що надало для цього автомобіль «КрАЗ» з краноманіпулятором, завдяки якому майже всі зразки стародавньої монументальної скульптури були підняті та перевезені на місце постійного збереження — до скансену Комсомольського історико-краєзнавчого музею (Кулатова, Лямкін, 2008, с.63-64). Наприкінці розвідок всі стели встановлені на оглядовому майданчику музею силами учасників експедиції. Разом з монументальною пластикою до скансену перевезене й жорно від вітряка XIX — початку XX ст., знайдене серед покинутих садиб с.Петрашівка.

Монументи-надгробки козацьких могил на насипах курганів у Пришибі, Роботівці і Петрашівці також очищені від рослинності, сміття і бруду та залишені на місцях свого встановлення над похованнями кладовищ.

Зважаючи на порівняно значні обсяги земляних робіт, здійснених учасниками досліджень під час розчистки каменів новітнього вітряка, необхідності звільнення від них подвір'я господи у с.Петрашівка, останні були перевезені з місця свого первинного знаходження полтавським підприємцем О.В.Сенчуком. Камені, як рукотворний елемент історичного ландшафту, розміщені в якості об'єктів архітектури малих форм в історичному центрі Полтави, на розі Першотравневого проспекту і вулиці Міщенка (Першотравневий просп., 8/1), на майданчику перед чайним клубом. Цю акцію оцінили полтавці, включивши створену композицію до екскурсійного маршруту.

Нижче подається *культурно-хронологічна характеристика* обстежених пам'яток.

Доба мезоліту: Роботівка IV (окремі знахідки).

Доба енеоліту — раннього бронзового віку: Карпівка (стели, поховання); Келеберда II, Компанійці (окремі знахідки); Махнівка, група курганів III, насип № 1 (стела); Павлівка; Петрашівка III; Петрашівка, куток Дахнівка, група курганів I, насип № 1 (стела); Петрашівка, група курганів III, насип № 2 (стела); Петрашівка, група курганів V (стели); Пришиб, група курганів I та III; Салівка, група курганів I, насип № 9 (стела) та ін.

Доба пізньої бронзи: Карпівка, група курганів I; Карпівка II; Келеберда I; Павлівка; Петрашівка III; Петрашівка IV; Роботівка III та IV; Шведівка I.

Скіфський час: Карпівка, група курганів I, курган № 2 (окрема знахідка); Карпівка II; Келеберда I-II; Павлівка; Петрашівка, група курганів II, курган № 1; Роботівка IV, місцезнаходження.

Друга чверть I тис. н.е.: Карпівка I; Павлівка II; Петрашівка I, II і IV; Роботівка I, II.

Третя чверть I тис. н.е.: Карпівка II; Компанійці I; Павлівка II.

Давньоруський час: Компанійці; Павлівка II.

Козацька доба: Келеберда I-II; Павлівка II; Шведівка I.

Кургани: сс.Карпівка; Комсомольськ; Роботівка.

Групи курганів: Григоро-Бригадирівка; Карпівка; Махнівка; Петрашівка; Пришиб; Роботівка; Салівка.

Козацькі кладовища: Пришиб, група курганів II, насип № 2; Роботівка, група курганів V, насипи №№ 1-4.

Новітні хатища: Карпівка; Павлівка; Роботівка, Салівка.

Територія ділянки під відсік хвостосховища та її округа

Пришиб, с.,

Пришибська сільська рада.

Межириччя рр. Лизька (лівий берег) та Сухий Кобелячок (правий берег).

1. Група курганів I Могили «Трьох братів».

Знаходиться на правому березі обвідного каналу та Єристівського болота — р.Лизька, за 1,5 км на південний захід від села, за 0,8 км на північ від решток кол. хут. Богомази (рис.2:1). Група неодноразово оглядалася археологами, останній раз — авторами у 2006 р. і додатково одним із них узимку 2006-2007 рр., під час обстежень трас комунікацій ТОВ «Ворскла Сталь» (Супруненко, Шерстюк, 2006а, арк.25-26, рис.1:32; 20; Супруненко, Шерстюк, 2006, с.114, 121, рис.151-152; Шерстюк, 2007, арк.18-19, 43-45, 48, рис.12-17, 20).

Групу на сьогодні утворюють рештки двох пошкоджених і частково задернованих насипів, висотою 1,2 та понад 4,0 м. Більший курган має власну назву — Могила «Трьох братів» (рис.5;13).

Насип цього кургану пошкоджений під час спорудження обвідного гідрозахисного каналу шляхом підрізання піл; навколокурганний простір зритий вибиранням чорнозему і супіску власниками навколишніх дачних ділянок. Від остаточного руйнування курган врятувала наявність тригопункту на вершині, стрімкі схили і щільна задернованість.

Курган має вигляд останця насипу, зі зниженими полами, навколокурганний простір поряд з ним — вибраний екскаватором на глибину 0,5-1,5 м, від чого останець отримав висоту близько 7,5 м і діаметр 35 x 40 м. Збереглася частина західної поли зі схилами крутизною 28-35°, із західного боку до кургану — на 25-30 м — вже підступають Східні відвали кар'єрів ВАТ «Полтавський ГЗК».

Насип руйнується внаслідок сповзання схилів останця й обвалів.

Приплюснута форма впевнює у належності цієї пам'ятки до числа поховальних об'єктів племен ямної культурно-історичної спільноти. В обвалах виявлені залишки кераміки зі зруйнованого поховання культури багатоваликової кераміки, кістки похованих з могили доби пізнього бронзового віку і козацької доби (2 поховання). З боку каналу в 1980-х рр., під час вибирання ґрунту, була зруйнована ділянка культурних нашарувань селища ранньочорноліської культури, а землю звідси вивезли до меж дачного кооперативу «Ромашка» (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.114, 119-120; Кулатова, Лямкін, 2007).

На протилежному, лівому березі каналу, за 70 м на південний схід, збереглася половина насипу кургану висотою 1,2 м, з діаметром близько 25 м, в утвореному таким чином перетині якого помітний значний материковий викид на рівні похованої поверхні. Поряд із рештками кургану розташований незначний за розмірами курганоподібний насип.

Кургани групи I Могили «Трьох Братів» поблизу с.Пришиб значно зруйновані та потребують проведення невідкладних рятувних археологічних досліджень, проте, до території землевідводу вони не потрапляють.

2. Група курганів III. Під час попередніх обстежень до складу вищеописаної групи I, суто ситуативно, включалися й інші сусідні високі кургани, зокрема, «курган № 2», розташований за 0,6 км на південний схід від Могили «Трьох братів», на пануючому підвищенні першої тераси лівого берега. Курган оглядався тими ж дослідниками, що й попередні. В 2007 р. В.В.Шерстюком і В.В.Лямкіним на насипу виявлений цвинтар новітнього села, для надгробків поховань

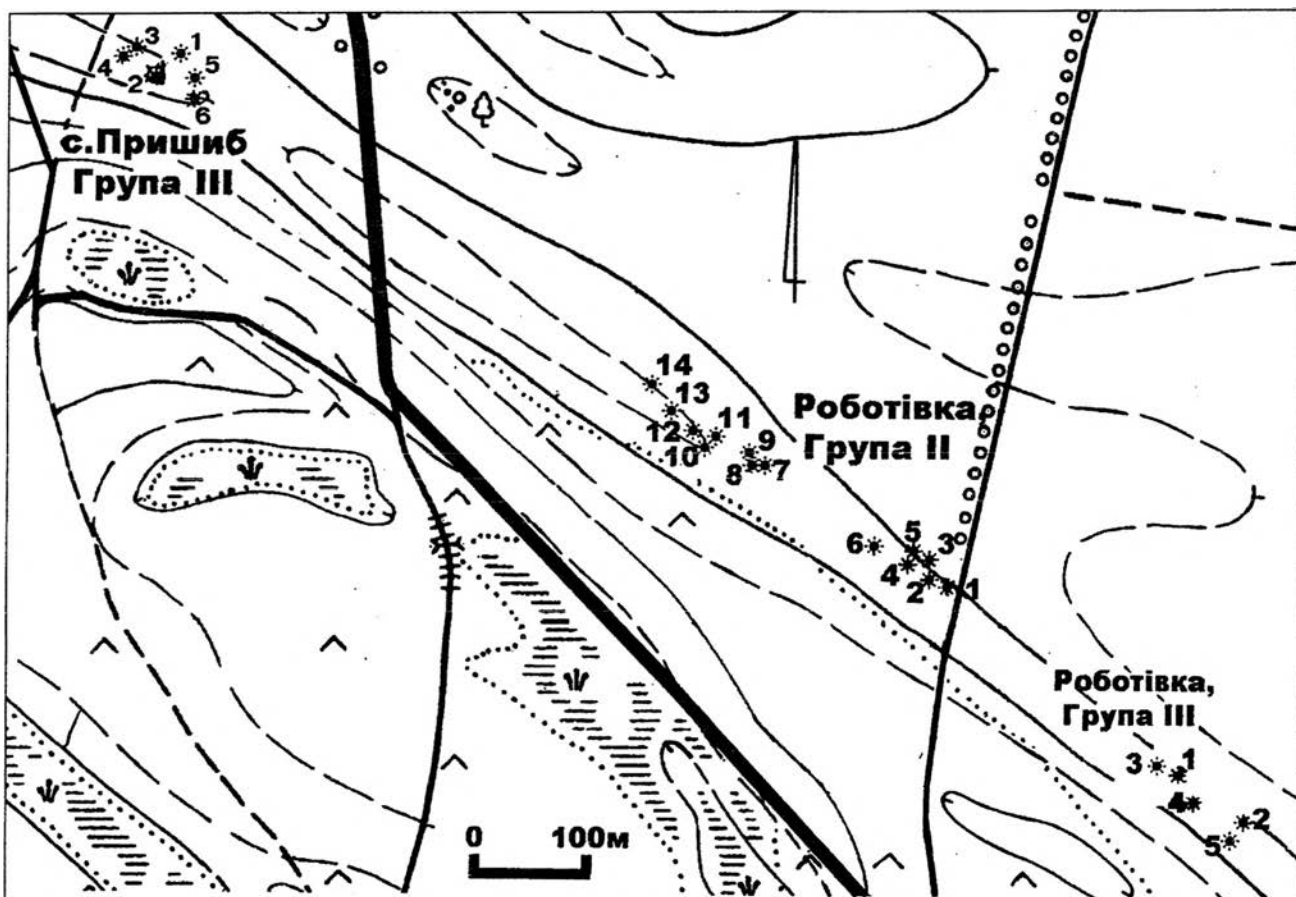

Рис.4. Пришиб, Роботівка, сс. Схема розташування груп курганів.

якого використовувалися стели і гранітні камені з кромлеху кургану (рис.15).

Найцікавіша з них — кам'яна гранітна антропоморфна стела з вирізьбленим контуром голови і торсу (груди та руки), характерна для статуарних поховальних монументів епохи енеоліту-ранньої бронзи. Стела та надмогильні камені над похованнями XVIII — початку XX ст. розміщені на вершині і схилі кургану, над північною полою (рис.14-18). Їх детальніший опис подається нижче.

Курган розташований поряд (справа) із дорогою від села до пропускного пункту біля

3-го відсіку хвостосховища ВАТ «Полтавський ГЗК» (рис.2:2). Насип має висоту понад 2,3 м і діаметр 35 м. Він добре зберігся, має зрізано-конусоподібну форму, сліди тригопункту на вершині. За картографічними матеріалами 1952-1972 рр., курган мав висоту близько 2,5 м, абсолютну висоту — 73,9 м. Він вкритий степовою рослинністю, з північного та південного боків — кущами на полях, з північного — росте стара груша-дичка (рис.14). На поверхні помітні численні насипи могил старого кладовища, подекуди позначені гранітними брилами надгробків призматич-

Таблиця. Пришиб, с. Група курганів III.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу
1	0,3	14	Задернований, дуже розтягнутий.
2	2,3	35	Задернований, з кладовищем на насипу, стелою, надгробками; є кущі та дерево, сліди тригопункту. Абсолютна висота — 73,9 м.
3	0,2	12	Задернований, розтягнутий.
4	0,4	13	Задернований.
5	0,6	20	Задернований, округлі обриси.
6	0,3	15	Під кладовищем, задернований, забур'янений. Займає край мису підвищення.

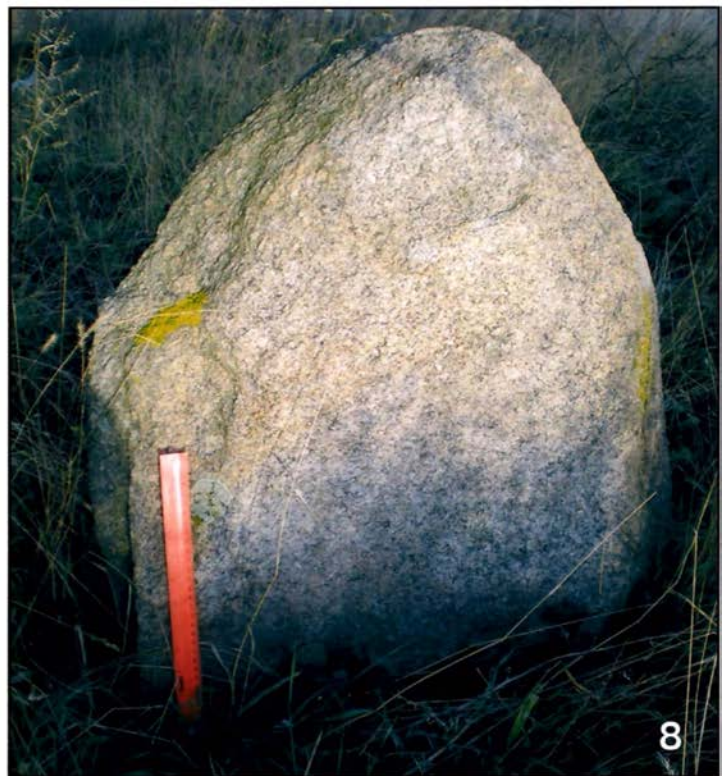

Рис. 5. Пришиб, с. Група курганів І. Курган № 1 — Могила Трьох Братів. *Вигляд з півдня.*

Рис. 6. Пришиб, с. Група курганів ІV. Курган № 1. *Вигляд з півдня.*

Рис. 7. Салівка, с. Група курганів ІІІ. Курган № 1 — Могила Масловського. *Вигляд із заходу.*

Рис. 8. Пришиб, с. Група курганів ІІІ. Курган № 2. Стела.

Рис. 9. Петрашівка, с. Група курганів V. Курган № 7. Стела.

ної, кубічної й аморфної форми. Збереглося більше 10 таких просілих у насипу пізніх каменів, з-поміж яких, на північному схилі — антропоморфна скульптура (рис.10-11).

Одним з авторів висловлене припущення, що надгробки були рештками крєпідоподібного кільця навкруги первинного насипу або ж кромлеху, трапилися вони під час копання поховальних ям і реутилізовані в якості надмогильних монументів українським козацьким населенням колишнього хутора Богомази (*Шерстюк, 2007, арк.18*), з чим не можна не погодитися. Щодо кам'яної антропоморфної стели, то її доля також могла бути аналогічною. Можливо, що вона виявлена в насипу за копання могили й встановлена в якості надгробку. Проте не виключено, що стела стоїть на предковічному місці, позначаючи вершину насипу початку раннього бронзового віку. Надбудова кургану відбувалася південніше і в більш пізній час, де й сформована сучасна вершина насипу (рис.8; 14).

Стела належить до групи так званих "складних" антропоморфних, з виділенням уступом голови («широкоголових», за Д.Я.Телегіним), із позначеним уступом плечей (*Телегін, 1991, с.12; Телегін, Потсхіна, 1998, с.10*). Лицевий бік скульптури більш-менш старанно оброблений, бокові грані — сколоті, зворотний бік утворює заглажена поверхня вивіреної плити сірого граніту. Лицевий бік має сліди протертих і частково гравійованих зображень: позначена низьким овальним сколом поверхня обличчя (голови), контури плечей, плечова частина правої руки — вздовж тулуба та лівої, зігнутої під прямим кутом у лікті. По центру — на тлі поверхні — помітні рельєфні виступи грудей (рис.8; 10).

Висота скульптури — 83,5 см; ширина — 61,2 см; товщина — 12-14 см (рис.10).

Під час обстежень 2007-2008 рр. отримані підтвердження наявності навколо «насипу № 2» окремої групи курганів, що отримала порядковий номер III (рис.4). Порядковий номер насипу у складі групи збережений той же. Встановлено, що з північного заходу до найбільшого кургану тяжіють (за 80-90 м) ще два ледь помітні курганоподібні насипи і два кургани, висотою 0,2-0,7 м, розташовані праворуч від старої дороги, серед бур'янів, а з південного сходу — ще один задернований розтягнутий курган (рис.4). Їх більш детальний опис зведений до таблиці (див. табл. на С.14).

Група III, у складі шести задернованих насипів, не потрапляє до меж землевідводу під відсік хвостосховища та його охоронної зони.

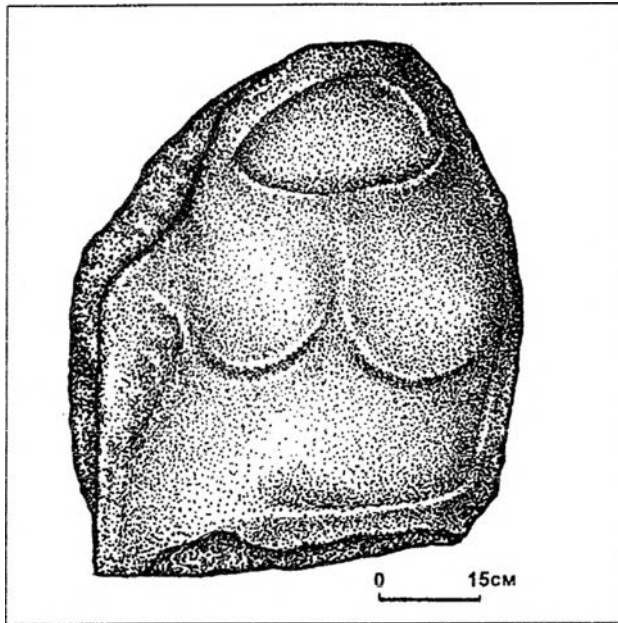
3. *Група курганів IV* у складі двох насипів, висотою 0,6-2,5 м і діаметром 15-30 м, розташована за 0,35 км на південний схід від околиці с.Пришиб (рис.2:3; 3:3). Більший насип — задернований, поріс деревами і кущами, обвалований і зайнятий сучасним кладовищем, де наявні могили XIX-XX ст. На кургані є провали новітніх склепів і ям, сліди окопів та діяльності грабіжників початку XX ст. Курган дуже пошкоджений кладовищем і практично вже втрачений для науки як археологічний об'єкт (рис.6). Менший курган розтягнутий оранкою, на час обстежень — задернований.

Поруч із курганом № 1 групи, за 70-100 м на північ від насипу, на підвищенні першої тераси правого берега р.Сухий Кобелячок, виявлене різночасове *місцезнаходження* археологічних матеріалів, що займає площу 0,8-0,9 га (30-60 x 220 м). Значна частина знахідок відноситься до раннього залізного віку.

Таблиця. Пришиб, с. Група курганів IV.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	2,5	30	Задернований, з обваловкою піл, кущі й дерева на поверхні, в центрі сліди тригопункту. Зайнятий кладовищем. Є провали поховань і воронкоподібні ями від діяльності грабіжників.	49°02'33,0''	33°44'06,1''
2	0,6	15	Розорювався, задернований.	49°02'29,0''	33°44'55,1''

Це фрагмент вінця ліпного горщика з пальцево-нігтьовими защипами по краю, два уламки червоноглиняних амфор з домішками піроксену та піску в тісті, у т.ч. — частина овальної у перетині ручки від тарної посудини (рис.12:5). Більш чисельні серед знахідок фрагменти гончарної кераміки XVIII ст. Вірогідно, до цього ж часу належить і уламок залізного жала остроги з одним бічним шипом (рис.12:6).

Місцезнаходження потребує проведення додаткових обстежень, хоча його шурфування зі східного боку (два шурфи 1x2 м) ніяких результатів щодо наявності культурних нашарувань не дало. Група курганів та місцезнаходження не потрапляють до меж охоронної зони хвостосховища, хоча будуть розміщені безпосередньо поруч.

Роботівка, с.,

Пришибська сільська рада
(правий і лівий береги р.Сухий Кобелячок
— лівий берег р.Дніпро).

4. *Група курганів II, ур. Богомази.* Більший курган групи (№ 8) обстежений та описаний раніше як «курган VI» в околицях с.Роботівка (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.14). Розвідками 2008 р. виявлений ще ряд курганів поруч. Знахідки стінок ямного ліпного посуду дозволили віднести групу до

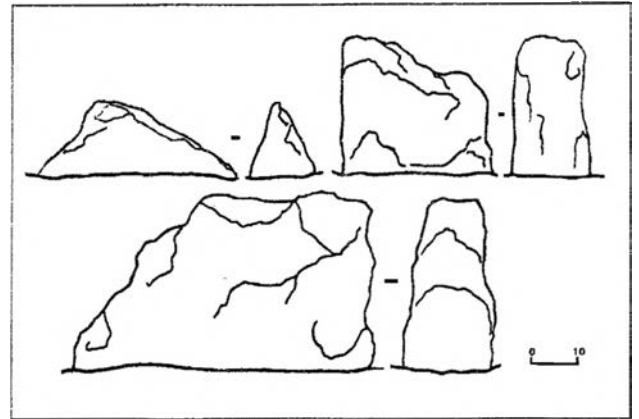

Рис.11. Пришиб, с. Група курганів III. Курган № 2. Надгробки з насипу. Граніт.

Рис.10. Пришиб, с. Група курганів III. Курган № 2. Стела. Граніт.

числа курганних могильників доби енеоліту — бронзового віку.

Група у складі 14-ти розораних курганів, висотою 0,25-1,00 м і діаметром 10-30 м, розташована за 2,5 км на захід від центральної частини села, на північ та схід від решток кол. хут.Богомази, на краю першої тераси лівого берега р.Лизька (рис.3:4). Витягнута ланцюжком з південного сходу на північний захід вздовж долини річки та ґрунтової дороги з с.Петрашівка на с.Пришиб. Вона складається з двох мікрогруп: першої — у складі курганів №№ 1-6, другої — №№ 7-14 (рис.4; 19).

Дані обмірів курганів зведені до відповідної таблиці, разом з описом насипів та координатами їх місцезнаходження (див. табл. на С.20).

Вся група курганів потрапляє до меж ділянки під відсік хвостосховища і має бути досліджена.

5. *Група курганів III.* Найбільший курган групи (№ 1) виявлений і описаний раніше як «курган VII» в околицях с.Роботівка (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.14-15). Розвідками 2008 р. відкриті ще 4 кургани поруч, що дозволило віднести об'єкт до складу комплексів — групових курганних могильників (рис.3:5).

Група у складі 5-ти розораних насипів, висотою 0,4-1,1 м і діаметром 14-21 м, знахо-

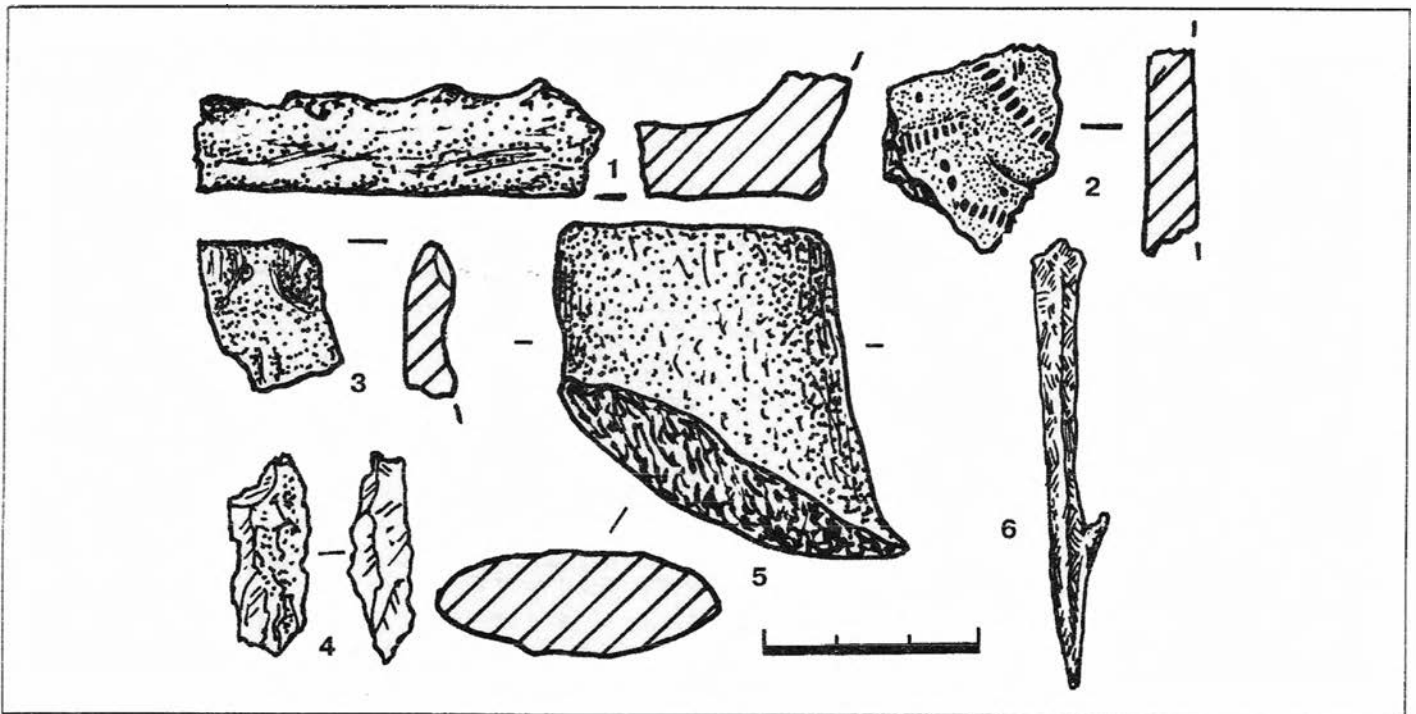

Рис. 12. Знахідки з місцезнаходження поблизу групи курганів IV с.Пришиб (3-6), групи курганів II поблизу с.Роботівка (1) та групи курганоподібних насипів II біля с.Салівка (2). 1-3, 5 — кераміка, 4 — кремій, 6 — залізо.

диться за 2,4 км на захід від центральної частини села, на схід та південний схід від решток кол. хут.Богомази, за 0,12 км на південний схід від групи II, на краю першої тераси лівого берега р.Лизька (рис.4).

Група курганів потрапляє до меж ділянки під відсік хвостосховища і має бути досліджена.

6. Група курганів IV, у складі двох насипів, висотою 0,5-0,8 м і діаметром 20-27 м, обстежувалася 2007 р. (рис.2:6). Тоді був виявлений найбільший насип групи — курган № 1, який отримав назву «насип V» у с.Роботівка (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.14). Він має висоту 0,8 м, діаметр —

до 27 м. Частково задернований, більшою мірою розорюється, пошкоджений вибиранням ґрунту під час будівництва дорожнього полотна. Розміщений на південній околиці села (куток Лашки), на краю третьої тераси лівого берега р.Сухий Кобелячок, поруч із садибою гр.І.О.Григорчика. Географічні координати умовного центру насипу: N 49°01'48,0'', O 33°46'57,1'' (рис.35).

Поруч, за 60 м на південний схід, виявлений ще один розораний курган, висотою 0,5 м та діаметром 18x20 м.

Кургани не потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища та його охоронної зони.

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів III.

№ n/n	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	1,1	21	Розорюється, абс. висота 71,6 м, кол. курган VII поблизу с.Роботівка. Насип витягнутий майже у широтному напрямку, на поверхні знайдені уламок стінки гончарної посудини сарматського часу та кілька ліпних черепків.	49°01'55,4''	33°44'19,1''
2	0,7	20	Дуже розораний.	49°01'53,1''	33°44'24,0''
3	0,5	16	Дуже розораний.	—	—
4	0,4	15	Дуже розораний.	—	—
5	0,5	14	Дуже розораний, немовби «нависає» над заплавою річки.	—	—

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів II.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,50	17	Частково зайнятий польовою дорогою, більша частина насипу розорюється. Дуже розтягнутий, є сліди викиду, на поверхні знайдена стінка античної амфори.	49°01'64,4''	33°44'01,9''
2	0,60	15	Розораний.	—	—
3	0,60	20	Кургани №№ 3-5 майже зрослися полами, розорюються.	—	—
4	0,90	30x25	Насипи №№ 3-5 майже зрослися полами, розорюються.	49°01'65,5''	33°43'99,0''
5	0,70	24	Кургани №№ 3-5 майже зрослися полами, розорюються.	—	—
6	0,55	26	Розорюється.	49°01'66,4''	33°43'96,5''
7	0,40	17	Розорюється, насип пошкоджений розгортанням бульдозером (під час спорудження скотомогильника).	—	—
8	1,00	30	Розорюється, насип пошкоджений під час спорудження скотомогильника, абсолютна висота — 71,9 м, на поверхні знайдений фрагмент приденної частини ліпного горщика з утором (рис.12:1), кістки людини. У попередній звітній документації значиться як курган VI.	49°01'70,2''	33°43'87,3''
9	0,60	18	Дуже розораний.	—	—
10	0,50	20	Розорюється.	—	—
11	0,50	18	Розорюється.	—	—
12	0,70	22	Розорюється.	—	—
13	0,70	25	Розорюється.	49°01'74,2''	33°43'79,8''
14	0,25	10	Розорюється, курганоподібне підвищення з плямою викиду в центрі.	—	—

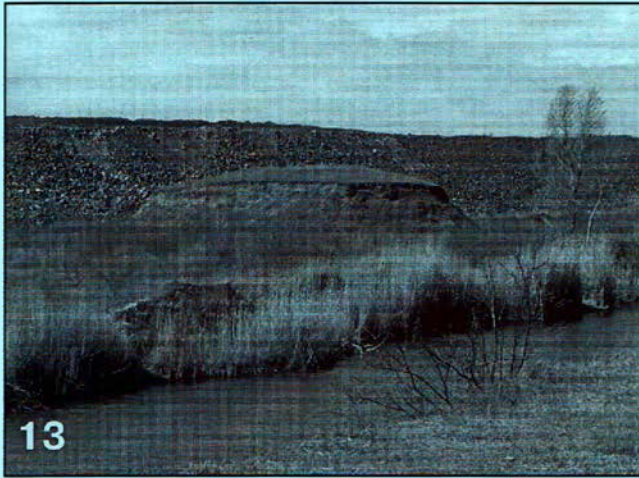
7. Група курганів V, у складі 6-ти насипів, висотою 0,4-1,0 м і діаметром 15-30 м, розташована на кладовищі і прилеглих орних угіддях східної околиці населеного пункту (рис.20), на вододільному підвищенні плато третьої тераси лівого берега р.Сухий Кобелячок (рис.2:7;

3:7). Насипи №№ 1-4, що складають окрему мікрогрупу, — задерновані, розміщені у межах сучасного діючого кладовища (рис.21), всуціль вкриті похованнями, частина з яких має гранітні стели-надгробки на поверхні. Кургани №№ 5-6, згруповані в іншу мікрогрупу за

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів V.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,60	15	Поверхня задернована, вкрита сучасними похованнями з окремими гранітними стелами-надгробками, поросла кущами.	49°02'05,1''	33°46'10,7''
2	1,00	30	Задернований, вкритий похованнями, в т.ч. з гранітними стелами-надгробками, поріс кущами (рис.21).	49°02'06,1''	33°46'12,5''
3	0,70	27	Поверхня задернована, вкрита сучасними похованнями з окремими гранітними стелами-надгробками, поріс кущами.	49°02'05,0''	33°46'11,8''
4	0,45	17	Задернований, із сучасними похованнями, в т.ч. зі стелою-надгробком, поріс кущами.	—	—
5	0,60	20	Розорюється, на поверхні — новітній скляний бій.	49°02'09,8''	33°46'17,1''
6	0,40	16	Розорюється, на поверхні є уламки скла.	49°02'09,1''	33°46'19,4''

13

14

15

16

17

18

Рис. 13. Пришиб, с. Група курганів І. Курган № 1 — Могила Трьох Братів. *Вигляд з південного сходу.*

Рис. 14. Пришиб, с. Група курганів ІІІ. Курган № 2. *Зі сходу.*

Рис. 15-18. Пришиб, с. Група курганів ІІІ. Курган № 2. Гранітні надгробки козацького кладовища.

Рис. 19. Роботівка, с. Група курганів ІІІ. Курган № 7. *Зі сходу.*

19

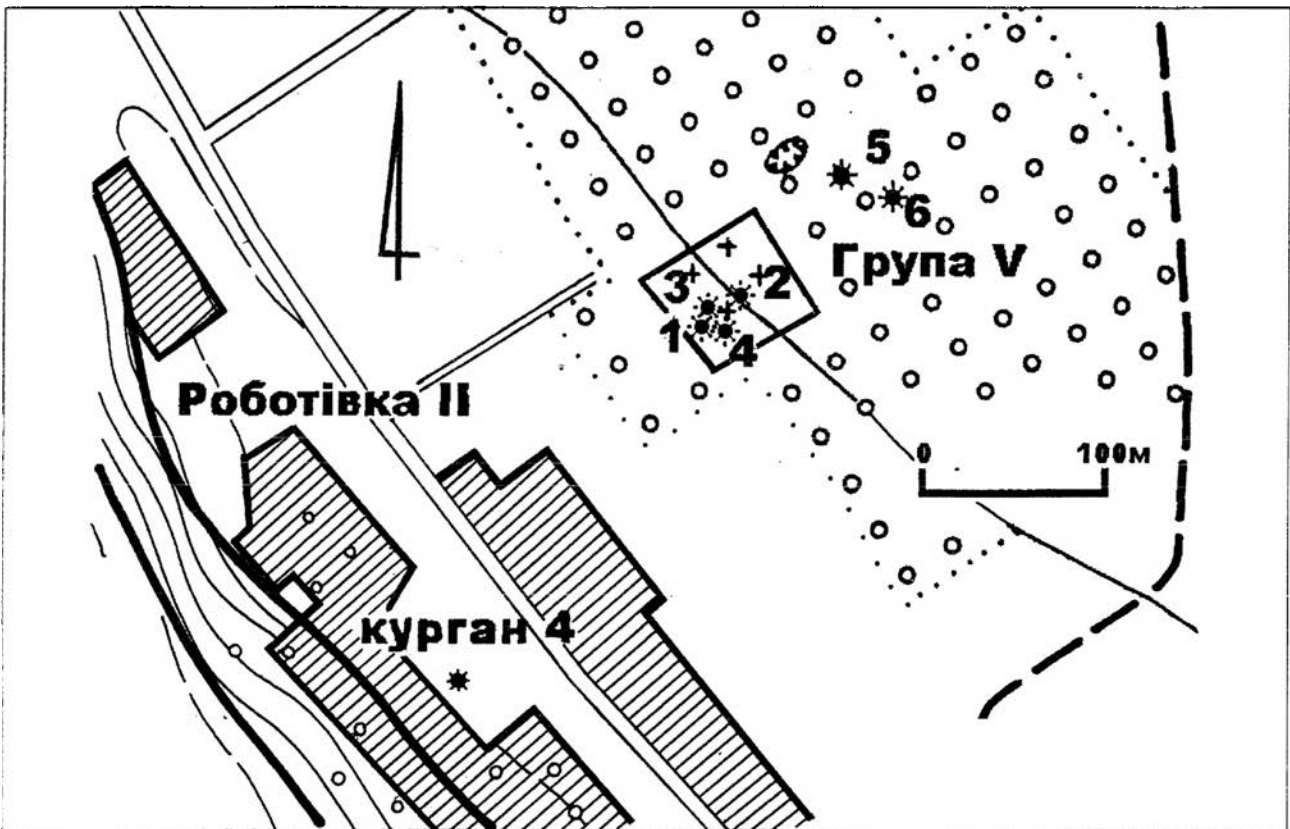

Рис.20. Роботівка, с. Схема розташування групи курганів V та кургану IV.

80 м на північний схід від кладовища, — розорюються. На їх поверхні виявлені уламки скла, певно, від розібраних теплиць, що розміщувалися неподалік, у колишньому садку (рис.20).

Опис та обміри курганів внесені до таблиці (див. табл. на С.20).

Крім сучасних могил, на насипах курганів на кладовищі виявлені примітивні надмогильні монументи, цілком ідентичні до надгробків, відкритих під час розвідок 2004-2007 рр. поблизу с.Келеберда та навколишніх сіл. Загалом, на некрополі виявлені шість менгіроподібних стел, на одній з яких вмі-

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів V. Надмогильні надгробки-стели.

№ п/п	Опис стели	Матеріал	Розмір, м	№ ілюстрації на рис.30
1	Підтрикутної форми, лицеві площини підшліфовані. Монумент вкритий мохом. На лицевій поверхні вміщене заглиблене зображення прямого хреста, що обрамлений чотирма ромбами (рис.23-24).	Сірий граніт	0,31x0,46x0,20	1
2	Підпрямокутної форми. Всі площини дещо підшліфовані (рис.27).	Сірий граніт	0,41x0,40x0,24	2
3	За формою нагадує неправильну трапецію. На поверхні є сколи (рис.22).	Сірий граніт	0,23x0,28x0,10	3
4	Трапецієподібної форми, поверхня трохи підшліфована (рис.29).	Сірий граніт	0,16x0,20x0,13	4
5	Стела із закругленою верхівкою, на поверхні наявні сколи (рис.26).	Сірий граніт	0,06x0,14x0,09	5
6	Виготовлений з уламка жорна (рис.25).	Граніт-?	0,04x0,21x0,05	6
7	Стела із закругленим верхом. На поверхні є сколи (рис.28).	Сірий граніт	0,70x0,10x0,23	7

щене зображення християнської символіки (рис.23-24), а також своєрідна стела-надгробок з уламка жорна (рис.25) для подрібнення глини, що, можливо, вказує на професійну належність похованого.

Наводимо опис надмогильних монументів, який поданий у вигляді таблиці. Розміри надгробків наводяться в метрах, перша цифра — сучасна висота над рівнем ґрунту, друга — найбільша ширина, третя — товщина) (див. табл. на С.23).

Отже, виявлені новітні стели є типовими надмогильними монументами, що побутували з кінця XVIII до початку XX ст. на південному заході Полтавщини. Привертає увагу стела № 1, на якій вміщений простий «грецький» хрест (рис.24), обрамлений чотирма прокресленими ромбами. Зауважимо, що подібні хрести часто зображалися на надмогильних пам'ятках, проте обрамлення із ромбічних фігур виявлене вперше. Варта уваги і стела № 6, виготовлена із жорна (рис.25), що є не типовим для цього мікрорегіону на Кременчуччині, оскільки нестачі у камінні тут не спостерігається.

Подібні надгробки відомі із попередніх розвідок на кладовищах поблизу с.Келеберда (Пуголовок, 2006) та біля колишніх сіл Шведівка і Павлівка (Пуголовок, 2007), кол. с.Підусті (Кулатова, Сидоренко, 2005). Також майже ідентичні надмогильні монументи виявлені на некрополі Кодацької фортеці, де Д.Я.Телегіним оглядалися стели з карбованими зображеннями та менгіроподібної форми (Телегін, 1995). Зауважимо, що поза межами України, а саме — на Смоленщині, поблизу с.Горки, відкриті схожі кам'яні надгробки — “хрести” і “валуни”, що датуються XVIII-XIX ст. (Лопатин, Яковлев, 2005).

Визначення форми хреста подане за типологією І.В.Сапожнікова і Р.О.Шувалова — для надмогильних монументів Північно-Західного Причорномор'я (Сапожніков, Шувалов, 1995).

Отже, кладовище, обстежене у с.Роботівка, доповнює джерельну базу стосовно побутування кам'яних надмогильних монументів на півдні Полтавщини. Серед представлених надгробків виокремлюється стела із зображенням простого прямого хреста, оточеного ромбоподібними фігурами, а також надмогильний монумент, виготовлений із жорна. Вірогідним датуванням цих поховальних пам'яток є XIX ст.

Кургани не потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища.

8. *Група курганів VI*, у складі трьох розораних насипів, висотою 0,3-0,6 м і діаметром 10-21 м, розташована за 2,4 км на південь-південний захід від с.Роботівка, за 0,7 км на північний схід від с.Махнівка (рис.3:8). Найбільший курган № 1 описаний як «насип VIII» поблизу с.Роботівка 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.15). Розвідками 2008 р. поруч з курганом, на підвищенні першої тераси лівого берега р. Лизька, виявлені ще, принаймні, два дуже розорані насипи, що таким чином утворили групу VI (рис.3:8).

Група курганів потрапляє до меж ділянки під відсік хвостосховища і має бути досліджена.

9. *Група курганоподібних насипів VII*. Нововиявлений об'єкт — група курганоподібних насипів VII, розташована за 2,2 км на захід від північної окраїни с.Роботівка, на пів-

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів VI.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,6	21	Розорюється, абсолютна позначка висоти 70,2 м, це кол. курган VIII біля с.Роботівка.	—	—
2	0,4	12	Курганоподібний насип, дуже розораний.	49°1'18.749''	33°44'47.496''
3	0,3	10	Дуже розораний.	49°1'19.717''	33°44'44.789''

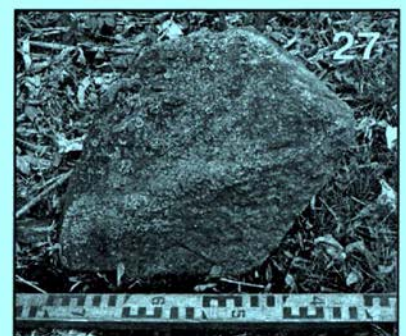
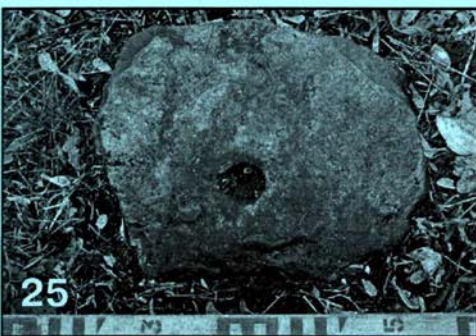
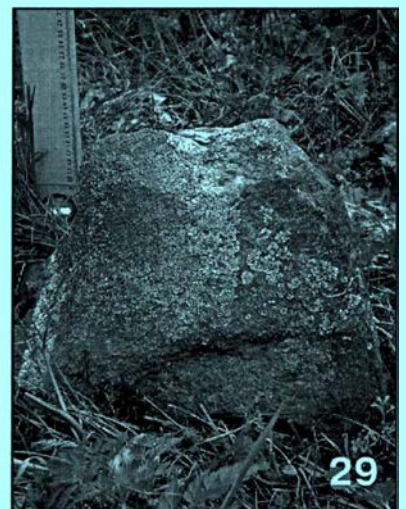

Рис. 21. Роботівка, с. Група курганів V. На-
сип № 2. З півдня.

Роботівка, с. Група курганів V — кладови-
ще. Гранітні стели-надгробки над моги-
лами XIX ст.

- Рис. 22. Стела № 3.
- Рис. 23-24. Стела № 1.
- Рис. 25. Стела № 6.
- Рис. 26. Стела № 5.
- Рис. 27. Стела № 2.
- Рис. 28. Стела № 7.
- Рис. 29. Стела № 4

під від решток кол. хут. Богомази, у складі 5-ти насипів, висотою 0,4-0,8 м і діаметром 16-35 м (рис.3:9). Розташована на пануючих мисоподібних підвищеннях вододілу рр. Лизька – Сухий Кобелячок, висотою 1,5-2,0 м від поверхні горбкуватого плато, з абсолютними значеннями висоти 69,1-69,5 м. Три найбільші курганоподібні насипи — рештки висілку, та є залишками садиб, враховуючи наявність на них численних уламків новітньої кераміки. Їх варто розглядати як рештки хатищ поч. XX ст. Насипи №№ 4 і 5 не містять новітніх решток, а тому, гіпотетично, можуть бути залишками розораних курганів. Вірогідно, археологічної цінності вони не мають, і проведення розкопок не потребують, окрім перевірки наявності під хатищами залишків курганів.

Дані про насипи зведені до таблиці.

Курганоподібні насипи потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища і мають бути перевірені археологічно на наявність під рештками хатищ стародавніх поховань.

10. **Група курганів та курганоподібні насипи VIII, ур. Маслини.** Розташована за 0,8-1,3 км на захід від північної окраїни села, в ур. Маслини, на помітному підвищенні на вододілі других терас лівого берега рр. Лизька і правого Сухий Кобелячок (рис.3:10). Складається з 5-ти дуже розораних насипів, висотою 0,25-0,70 м і діаметром 10-25 м (див. табл. на С.28).

На північ від групи, у задернованій та вкритій насадженнями кущів лоху звичайного частині ур. Маслини, виявлено два курганоподібні підвищення, що при детальному огляді виявилися рештками хатищ одного із хуторів рубежу XIX-XX ст.

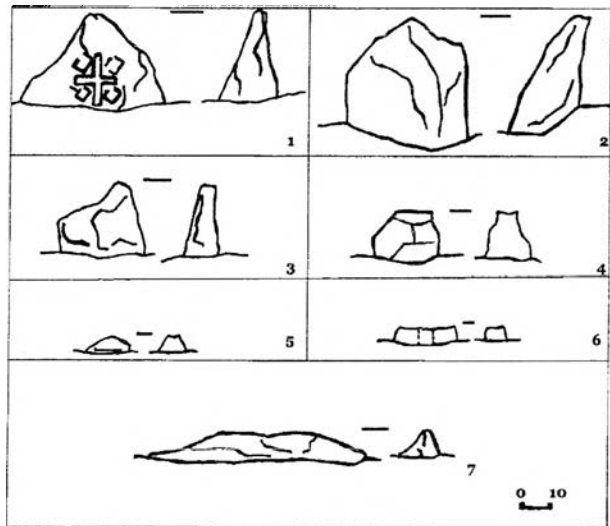

Рис.30. Роботівка, с. Група курганів V. Гранітні стели-надгробки над могилами XIX ст.

Кургани потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені.

11. **Група курганів IX.** Найбільший курган групи описаний раніше як «насип I» біля с. Роботівка (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 13). Знаходиться поблизу північної околиці села, за 0,25 км на північ, зліва від шосе на с. Пришиб, нагородах, над схилом високого лівого берега р. Сухий Кобелячок (рис.2:11). Складається з 3-х розораних курганів, висотою 0,45-1,00 м і діаметром 19-25 м (див. табл. на С.28).

Кургани не потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища.

12. **Курган II** знаходиться на краю північно-східної частини села, нагородах, насип розорюється. Розміщений на пануючому підвищенні плато високого корінного лівого берега р. Сухий Кобелячок, з півночі до нього прилягає незначний вибалок (рис.2:12; 3:12).

Таблиця. Роботівка, с. Група курганоподібних насипів VII.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,8	35	Розораний, рештки хатища.	—	—
2	0,7	30	Розораний, залишки хатища.	—	—
3	0,5	25	Розораний, рештки хатища.	—	—
4	0,4	16	Розораний, походження нез'ясоване.	49°01'89,5''	33°44'07,6''
5	0,4	20	Широтні поли розорюються, більша частина зайнята лісосмугою, абс. висота 69,1 м.	—	—

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів та курганоподібні насипи VIII.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,35	14	Розорюється.	—	—
2	0,70	22	Розорюється, абс. висота 70,7 м.	—	—
3	0,30	15	Дуже розораний, на поверхні знайдені дрібні уламки стінок рожевоглиняної античної амфори з домішками зерен білого кварциту у тісті, а також дрібні кістки людини.	49°01'86,4''	33°44'70,7''
4	0,25	10	Дуже розораний, простежується пляма материкового викиду в центрі.	—	—
5	0,70	25	Розорюється.	—	—

Висота — 0,75 м, діаметр — 25 м. абсолютна позначка висоти — 75,8 м. Відкритий розвідками 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 13).

До меж ділянки під відсік хвостосховища та його охоронної зони не потрапляє.

13. **Курган III** розташований за 0,35 км на схід від насипу II та за 0,2 км на північний схід від околиці села, розорюється, займає пануюче підвищення вододілу рр. Сухий Кобелячок — Дніпро (рис.2:13; 3:13). Висота насипу — 0,55 м, діаметр — 22 м. Абсолютна висота — 75,6 м. Відкритий розвідками 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 13).

До меж ділянки під відсік хвостосховища та його охоронної зони не потрапляє.

14. **Курган IV** знаходиться у центральній частині села, поряд із селищем черняхівської культури Роботівка II, ліворуч дороги на с. Пришиб, на краю плато корінного лівого берега р.Сухий Кобелячок (рис.2:14; 3:14; 20). Відкритий розвідками 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 13-14). Він добре помітний з центральної вулиці. Курган

розташований край схилу високого берега, на присадибній ділянці гр. В.М.Коломійця, поряд із житловою забудовою. Висота насипу на середину 50-х рр. XX ст. становила до 2,0 м, на разі — 1,8 м; діаметр — не менше 30 м. Насип розорюється під город (рис.77).

Під час оранки, за свідченнями власника ділянки, на вершині кургану траплялися рештки кісток, інколи людських, вуглини, сліди вогнищ. Географічні координати умовного центру насипу: N 49°01'94,4'', O 33°45'99,6''.

До меж ділянки під відсік хвостосховища та його охоронної зони не потрапляє.

15. **Курган VI** розташований у південно-східній частині, серед забудови села, на овальному пануючому природному підвищенні, біля його вершини, в глибині плато високого лівого берега р.Сухий Кобелячок (рис.2:15; 3:15). Висота — 1,1 м, розміри — 18x25 м, має витягнуту у близькому до широтного напрямку форму. Знаходиться на городах. Географічні координати умовного центру насипу: N 49°02'30,3'', O 33°45'74,0''.

До меж ділянки під відсік хвостосховища та його охоронної зони не потрапляє.

Таблиця. Роботівка, с. Група курганів IX.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	1,00	25	Кол. курган I біля с. Роботівка, розорюється, має правильну округлу форму, чіткі обриси.	49°02'64,1''	33°45'16,1''
2	0,45	20	Розорюється.	—	—
3	0,50	19	На третину задернований, на дві третини розорюється.	—	—

16. **Курган VII** знаходиться край схилу лівого корінного берега р. Сухий Кобелячок, у межах села, неподалік селища Роботівка II (рис.2:16; 3:16). Його висота — 0,5 м, діаметр — 17 м, на сьогодні розорюється. Географічні координати умовного центру насипу: N 49°02'14,6'', O 33°45'81,6''.

До меж ділянки під відсік хвостосховища не потрапляє, але розміщений у межах охоронної трьохсотметрової зони.

17. **Курган IX** розташований неподалік від схилу лівого корінного берега р. Сухий Кобелячок, в межах центральної частини села, біля південного краю селища черняхівської культури Роботівка II (рис.2:17; 3:17). Його висота — 0,8 м, діаметр — 35 м, використовується під городи, знаходячись між садибами гр. І.Ф.Ткаченка та І.Піщаного (№ 94 центральної вулиці села). Географічні координати умовного центру насипу: N 49°01'72,4'', O 33°46'30,7''.

До меж ділянки під відсік хвостосховища не потрапляє.

18. **Курган X.** Курганоподібний насип, висотою 0,3 м та діаметром 10x12 м, знаходиться на південь від с. Роботівка, за 0,4 км на південний схід від околиці села, поряд із ґрунтовою дорогою на с. Салівку, над схилом високого лівого берега р. Сухий Кобелячок (рис.2:18). Частково задернований, у центрі ростуть дерева, на південній полі встановлений стовп високовольтної лінії електропередач. Абсолютна висота — 79,4 м. Географічні координати умовного центру насипу (місцезнаходження стели): N 49°01'32,3'', O 33°46'70,3''.

На поверхні виявлена сірогранітна стела зі рваного неотесаного каменю, близьких до антропоморфних обрисів, зі схематично виділеним виступом голови і лівого плеча. Її розміри — 38,0 x 32,0 x 10,0 см (рис.31).

До меж ділянки під відсік хвостосховища та його охоронної зони не потрапляє.

19. **Роботівка I.** Селище другої чверті I тис. н.е., рештки села XVIII-XX ст. Розташо-

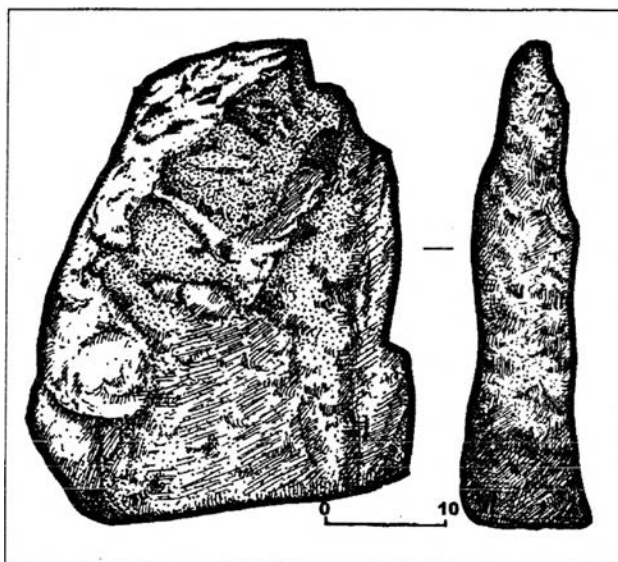

Рис.31. Роботівка, с. Курган X. Стела. Граніт.

ване у південній частині села, займає схил високого (корінного) лівого берега р. Сухий Кобелячок, на городях (рис.2:19; 3:19). Межі поселення встановлені візуально за розповсюдженням підйомних матеріалів. Північна межа простежена досить точно: це вибалок у межах села, з координатами посередині — N 49°01'63,11'', O 33°46'31,40''. Південна частина виходить, принаймні, щонайменше до краю городів та існуючих садиб (N 49°01'45,52'', O 33°46'50,26''), що встановлено за наявністю знахідок уламків характерної гончарної кераміки (рис.36). Вона, швидше за все, простягається дещо далі, по задернованій ділянці схилу до подібного описаному вище вибалку (рис.78). Щонайменше, розміри селища становлять 400 x 30-50 м (близько 1,6 га) (рис.2:19).

Знахідки з розораної поверхні пам'ятки доволі численні та виразні. Підйомні матеріали представлені переважно керамікою черняхівської культури. Хоча у південній частині поселення трапилася стінка горщика з наліпним валиком, що відноситься до епохи пізнього бронзового віку (рис.32:1).

Черняхівська кераміка представлена кількома групами. Найменш чисельна — фрагменти ліпної кухонної, репрезентованої уламками горщиків: краплеподібним вінцем та приденною частиною на пласкому дні без утору (рис.32:2-3).

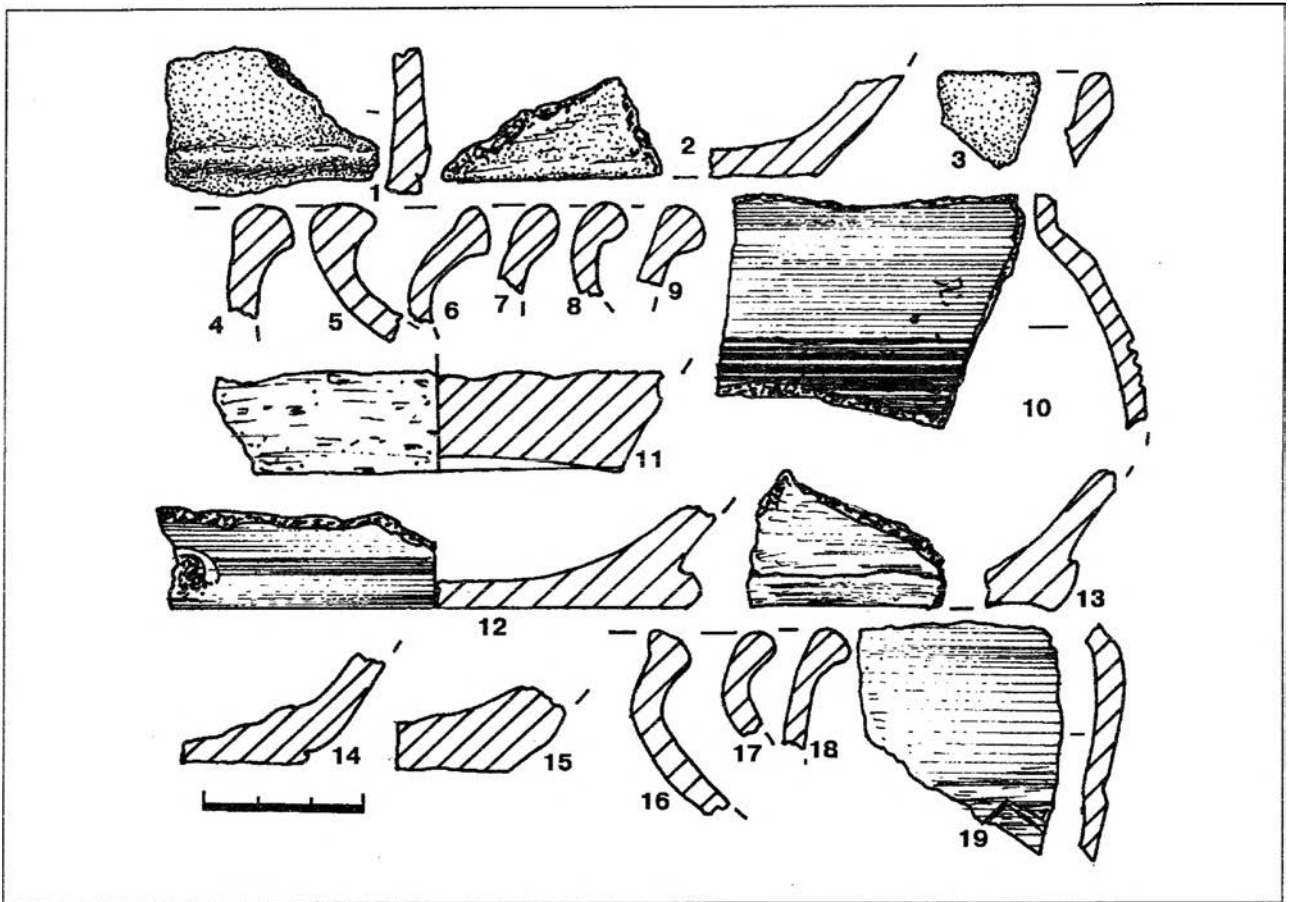

Рис.32. Роботівка I. Уламки кераміки епохи бронзи (1-2) та черняхівської культури (3-19).

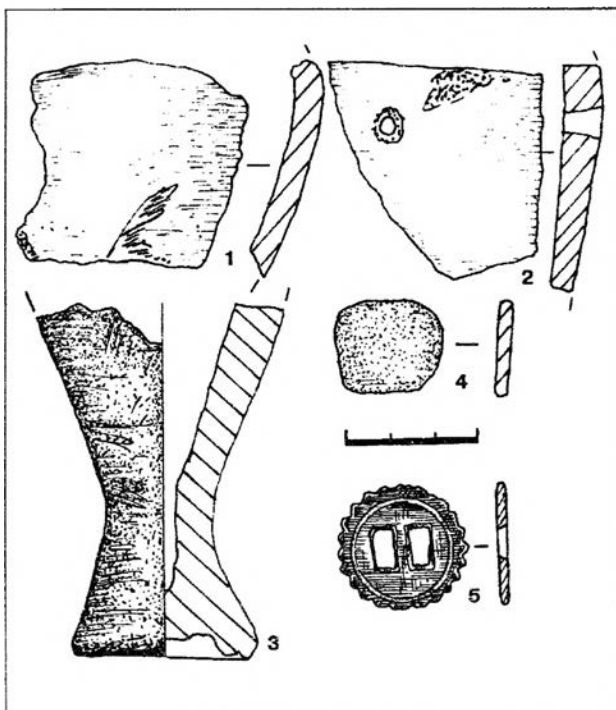

Рис.33. Роботівка I.
Знахідки з поселення.

1-4 — кераміка;
5 — мідний сплав.

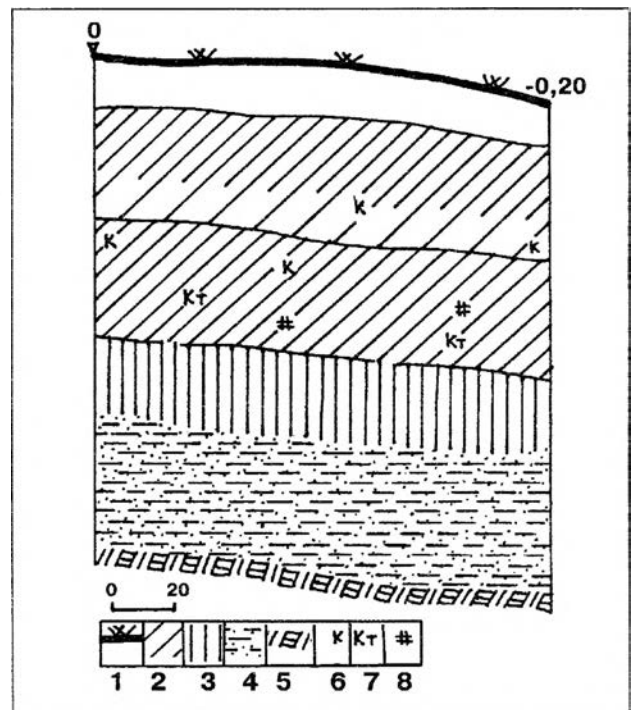

Рис.34. Роботівка I. Зачистка.

Умовні позначення: 1 — дерен; 2 — чорноземні культурні нашарування; 3 — похований чорнозем; 4 — супіщаний суглинок; 5 — материк; 6 — уламки кераміки; 7 — кістки тварин; 8 — фрагменти обмазки.

35

36

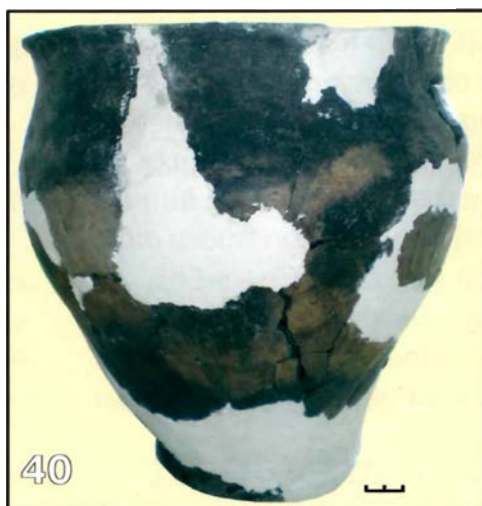
37

38

39

40

41

Рис. 35. Роботівка, с. Група курганів IV. Насип № 1. З півдня.

Рис. 36. Роботівка I. Вигляд з південного заходу.

Рис. 37. Роботівка II. Вигляд з північного заходу.

Рис. 38-39. Павлівка II. Римська монета Олександра Севера. Мідь.

Рис. 40. Карпівка, с. Група курганів I, насип № 2, поховання I. Горщик ліпний.

Рис. 41. Павлівка II. Уламок колеса. Бронза.

Горщики зі складу кухонного гончарного посуду мали переважно краплеподібні краї зрізів вінець, прикрашалися на тулубі рядами прокреслених горизонтальних поясків, приденні частини — на пласкому дні чи підставочній плитці, з уторами і без них (рис.32:4-15).

Столовий лискований посуд, переважно сірого кольору, представлений вінцями гончарних мисок із невеликими потовщеннями країв, стінками зі збереженими гранями та частинами пролискованих візерунків. Одна зі стінок має круглий отвір — сліди ремонту (рис.32:16-19; 32:1-2).

Серед уламків імпоротної античної гончарної тари — ковпачкова ніжка рожево-сіроглиняної амфори пізньоримського часу, з домішками піску та піроксену в тісті (рис.33:3). На поселенні знайдений виточений зі стінки кухонної посудини круглий буц-фішка або гральний жетон (рис.33:4).

Доволі численні на території селища і матеріали фіналу пізньосередньовічного та новітнього часів. Про існування села Роботівка ще у другій половині XVIII ст. свідчить добірка кераміки цієї епохи, а також бронзовий ажурний гудзик із зубчастими краями та двома прямокутними отворами по центру (рис.33:5).

Ближче до південного краю селища, на схилі, на межі городів двох садіб, в оголенні (координати N 49°01'43,84'', O 33°46'50,76''), закладено зачистку (рис.94), стратиграфічна ситуація в якій наступна:

- 0 – 0,18-0,20 м — дерен та орний шар;
- 0,18-0,20 – 1,00 м — культурні чорноземні нашарування;
- 1,00 – 1,30 м — похований ґрунт;
- 1,30 – 2,20 м — суглинковий передма-терик;
- з 2,20 м і глибше — материк, суглинок.

Культурний шар слабко насичений матеріалами, у ньому трапилося кілька фрагментів кераміки другої чверті I тис. н.е., розтрощені кістки тварин, шматок обмазки.

Пам'ятка належить до поселенських старожитностей черняхівської культури — поліетнічного об'єднання населення Готської держави другої чверті I тис. н.е.

До меж землевідводу будівництва 4-го відсіку хвостосховища не потрапляє.

20. Роботівка II. Селище другої чверті I тис. н.е. Ще одне селище пізньоримського часу виявлене у центральній та північній частинах с. Роботівка, на північ від пункту I, і, швидше за все, могло складати з ним єдиний поселенський комплекс, розділений великим вибалком (рис.2:20: 3:20). Розташоване воно також на схилі корінного лівого берега р.Сухий Кобелячок, на городах садіб (рис.37). Межі поселення встановлені за зоною розповсюдження підйомних матеріалів. Північна межа — N 49°02'42,48'', O 33°45'37,95'', південна — N 49°01'81,66'', O 33°46'04,24'', в натурі — окреслюється дорогою, що прямує від дамби ставка до села. Попередньо визначені розміри селища становлять 1300 x 30-50 м (близько 5,2 га). Остаточна площа поселення потребує уточнення. Селище не шурфувалося.

Знахідки з поверхні малочисельні (рис.42), що пояснюються незначними обсягами зборів матеріалів на цьому об'єкті (через наявність засаджених городів). Одна зі знахідок, — приденна частина лискованого ліпного горщика, можливо, відноситься до епохи бронзового віку (рис.42:1). Черняхівський гончарний посуд представлений рядом приденних частин кухонних горщиків на пласкому дні з уторами, вінцями сіролискованих столових мисок, стінкою посудини з пролощеною хвилею, приденною частиною миски на кільцевому піддоні (рис.42).

Селище відноситься до числа поселенських черняхівських старожитностей долини р.Сухий Кобелячок, і, можливо, складає єдиний комплекс із поселенням Роботівка I. Його площа та розміри потребують уточнення.

До меж землевідводу під будівництво 4-го відсіку хвостосховища не потрапляє, але невелика частина селища, — його центральна зона, потрапляє до кута охоронної зони.

21. Роботівка III. Поселення доби пізнього бронзового віку. Розташоване у лівобережній надзаплаві р.Сухий Кобелячок, на невеликому мисоподібному пагорбі овальної форми,

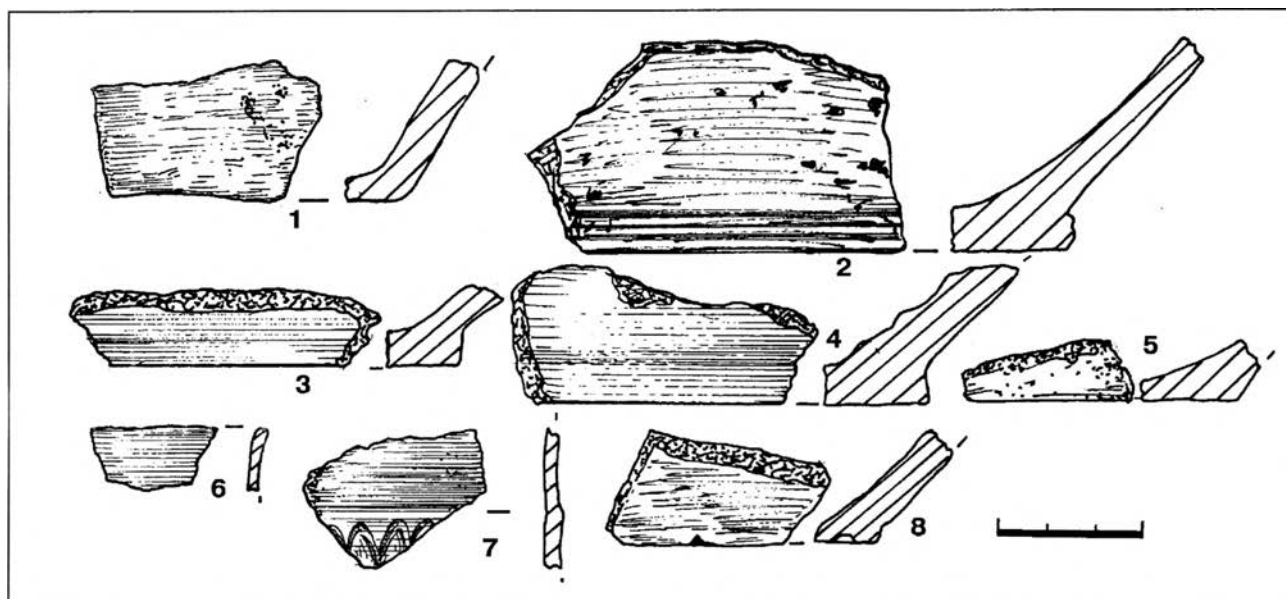

Рис.42. Роботівка II. Знахідки з поселення. *Кераміка.*

відносною висотою до 2,0 м, що знаходиться за 0,15 км на захід від села та селища Роботівка I (рис.2:21; 3:21). Площа підвищення — близько 0,6 га (50-60x120 м). Поверхня зберегла сліди використання в якості загону для худоби у 1960-1980-х рр.

Сліди поселення епохи пізньої бронзи виявлені шурфуванням з південного краю підвищення.

У шурфі виявлені рештки заглибленого в материк об'єкту, напевне, житлового призначення.

Як показали дослідження, під дерном, до рівня 0,34 м, археологічні нашарування перекривалися пластами ґрунту від функціонування села наприкінці XVIII — у XIX ст. Нижче розташовувалися добре збережені культурні нашарування епохи пізньої бронзи середньої потужності, що підстилися передматериковим суглинком (рис.43:2).

У південній частині шурфу виявлена невелика заглибина, певно, рештки господарського або житлового об'єкта. Далі прирізками він не досліджувався. Таким чином, потужність нашарувань на цій ділянці поселення становить близько 0,7 м.

Стратиграфічна ситуація за зачисткою стінок шурфу (рис.43:2):

— 0-0,34 м — дерен та мішаний шар новітнього часу, з нечисленними знахідками кераміки епохи пізньої бронзи;

— 0,34-0,70 м — культурні нашарування доби пізньої бронзи;

— з 0,7 м і глибше — передматериковий сірий суглинок.

З шурфа, із заглибини над передматериком, походять уламки ліпної кераміки пізнього бронзового віку, окремі з яких — злегка підлисковані.

Вирізняється фрагмент верхньої і середньої частини банки-чаші відкритого типу, з майже прямими, злегка профільованими стінками, зовнішня поверхня якого незначно підлискована, з домішками шамоту і жорстви у щільному тісті. Уламок належить банковій ліпній посудині зрубної культури, до старожитностей якої відноситься і виявлене поселення. Знайдений він в оголеннях південної частини підвищення, поблизу ґрунтової дороги (рис.43:1).

До меж землевідводу під будівництво 4-го відсіку хвостосховища поселення не потрапляє.

22. Роботівка IV. Місцезнаходження — сліди стійбищ доби бронзи — раннього залізного віку. Виявлене за 0,4-0,6 км на південь від села, у вигляді вузької, меридіонально орієнтованої смуги розпорошення окремих знахідок, зосереджених вздовж коліна високого лівого берега р.Сухий Кобелячок, на розораній площі близько 2 га (30-50 x 500-600 м). Культурні нашарування шурфуванням не

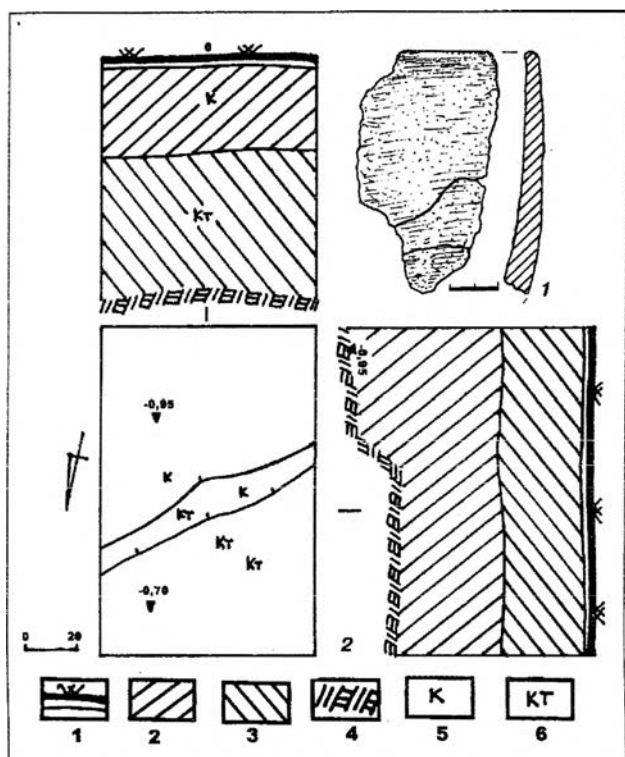

Рис.43. Роботівка III. Знахідка (1) і план та профілі стінок шурфу (2).

Умовні позначення: 1 — дерен; 2 — чорноземні культурні нашарування XVIII-XX ст.; 3 — культурні нашарування епохи пізньої бронзи; 4 — материк; 5 — уламки кераміки; 6 — кістки тварин.

На ріллі, ближче до схилу й у надсхиллі, зібрані окремі знахідки різних епох, зокрема, пластівчастий скол кременю з біло-блакитною кіркою патини мезолітичного типу (рис.44:3), уламки кременю аморфної форми з прозорою білуватою патиною, вірогідно, енеолітичної епохи, підтрикутної форми частина обламаного руків'я кинджала з сіро-коричневого напівпрозорого донецького кременю початкової доби бронзового віку (рис.44:2), розміром 2,9x4,2 см, фрагмент верху з потоншеним краєм ліпного горщика з вертикальним вінцем катакомбної культури (рис.44:6), уламки тонкостінних червоноглиняних амфор, у т.ч — з блискітками кварцового піску, фрагменти стінок ліпного посуду епохи бронзи, і доби раннього залізного віку.

Місцезнаходження має розглядатися як місце різночасових недовготривалих стійбищ представників енеолітичних, ранньо- та пізньобронзових племен, населення скіфського часу, можливо, пов'язаних зі спорудженням насипів курганів групи Могили Маслово-

го (рис.7), що знаходяться за 160-280 м на північний схід, у глибині плато високого берега.

До меж землевідводу під будівництво 4-го відсіку хвостосховища місцезнаходження не потрапляє.

Махнівка, с.,

Салівська сільська рада

(праві береги рр. Лизька — Сухий Кобелячок — лівий берег р. Дніпро).

23. Група курганів I знаходиться поряд зі східною околицею села, за 0,10-0,15 км, згрупована у вигляді двох компактних мікрогруп (насипи №№ 1-3, 5-10 та №№ 4, 11-17) (рис.3:23). Найбільший курган групи обстежувався Г.М.Некрасовою у 1986 р. (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк.55-56, рис.210). Група оглядалася в ході розвідок 2007 р., коли навколо великого насипу № 1 було відкрито ряд менших розораних курганів (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.15-16).

Складається, за уточненими даними, з 17-ти переважно розораних насипів, висотою від 0,3 до 3,5 м та діаметрами — 13-35 м. Кургани розташовані справа і зліва від ґрунтової дороги до села, з боку с. Петрашівка. Група займає вершину підвищення другої тераси правого берега р. Лизька та край схилу лівого берега притоки р.Сухий Кобелячок — сучасного обвідного каналу (рис.45). Найбільший насип (№ 1) — задернований, всі інші — розорюються, або ж розорювалися зовсім недавно. На найвищому кургані (№1) встановлений тригопункт, із абсолютною позначкою 77,5 м, за Балтійською системою висот. Відносна висота насипу кургану становить 3,5 м, діаметр — 35 м; поли підрізані оранкою, схили по оранці пологі, вище — круті, форма близька до куполоподібної підкулястої. За топографічною картою М 1:10 000 (1955 р.) висота кургану становила 4,9 м (рис.79).

Загальний опис курганів наведений у таблиці (див. табл. на С.36).

Кургани потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені. Очевидну складність викликатимуть

розкопки найбільшого насипу, з вершини якого необхідно зняти облікований тригопункт.

24. *Група курганів II*, у складі 3-х розораних насипів, висотою 0,4-1,4 м і діаметром 15-30 м, розташована за 0,2 км на північний захід від попередньої, на північній околиці села (рис.3:24). Група витягнута вздовж вододільного підвищення з північного заходу на південний схід (рис.46). Найбільший насип (№ 1) має висоту 1,40 м (абсолютна його висота — 74,5 м), діаметр — 32 м. Два менші кургани — з обох боків від більшого — зберегли висоту — 0,4 та 0,6 м, діаметр — 15 та 22 м.

Більший курган групи обстежувався Г.М.Некрасовою у 1986 р. (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк.55-56), а як група

кургани визначені розвідками 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.16). Характеристика розмірів та стану збереженості насипів наведена у таблиці нижче (див. табл. на С.37).

Кургани потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені.

25. *Група курганів III*. Найбільший курган групи обстежувався Г.М.Некрасовою у 1986 р. (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк.55-56), комплекс як група обстежений розвідками 2007 р., тоді — у складі 5-ти насипів (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.16-18). На разі виявлені всього 7 курганів, 6 з яких — повністю розорані. Група розташована за 0,3-0,5 км на північний захід від села, на

Таблиця. Махнівка, с. Група курганів I.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	3,5	35	Вершина і центр насипу задерновані, поли та схили розорюються, на вершині — металевий триангуляційний знак, оточений глибоким підквадратним котлованом обваловки. На насипу росте дерево (рис.79).	49°00'49,208''	33°45'0,497''
2	0,40	13	Розорюється.	49°0'49,485''	33°44'59,155''
3	0,45	17-15	Раніше розорювався, на сьогодні — задернований.	49°0'49,244''	33°44'58,471''
4	0,55	35x13	Розорюється, витягнутий з півночі на південь у вигляді своєрідного валу, між мікрогрупами 1 та 2. Так званий «довгий».	49°0'44,017''	33°44'57,974''
5	0,70	23	Розорюється, є сліди материкового викиду на поверхні.	49°0'52,045''	33°44'56,480''
6	0,50	20	Розорюється.	49°0'51,847''	33°44'47,574''
7	0,40	13	Розорюється, є сліди викиду.	49°0'50,803''	33°44'51,282''
8	0,35	15	Розорюється, дуже оплилий, на поверхні знайдений фрагмент кераміки доби пізньої бронзи, помітні сліди викиду від впускного поховання.	49°0'48,679''	33°44'52,369''
9	0,30	13	Розорюється.	49°0'48,956''	33°44'49,640''
10	0,40	15	Розорюється.	49°0'50,785''	33°44'48,049''
11	0,40	20	Частково розорюється, перетинається ґрунтовими дорогами, поверхня нерівна.	49°0'41,144''	33°44'45,864''
12	0,50	17x10	Розорюється, північно-східною полою «зрісся» із насипом № 13.	49°0'40,215''	33°44'56,689''
13	0,70	30-28x20	Розорюється, півд.-західною полою «зрісся» із насипом № 12.	49°0'40,737''	33°44'53,816''
14	0,40	20x15	Розорюється, витягнутих обрисів.	49°0'40,633''	33°44'50,922''
15	0,50	23	Розорюється, зі слідами материкового викиду.	49°0'39,416''	33°44'47,977''
16	0,50	16	Дуже розораний.	—	—
17	0,40	18	Дуже розораний.	—	—

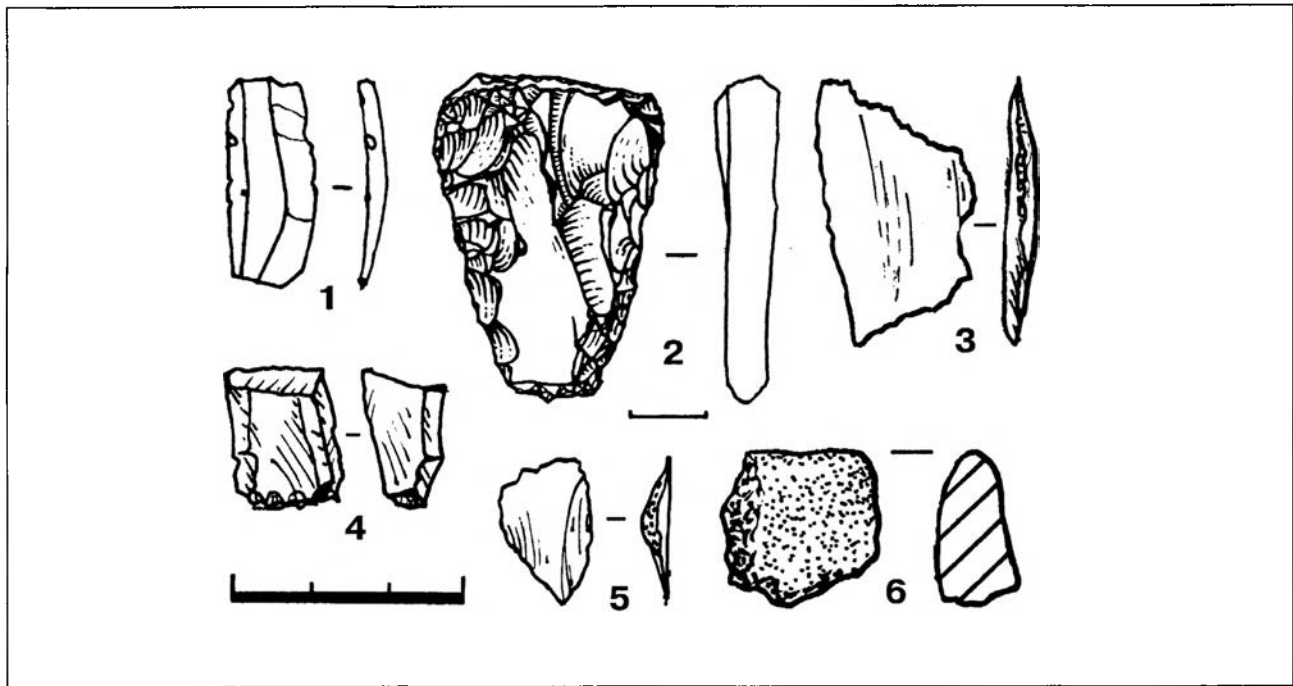

Рис.44. Роботівка IV. Знахідки з місцезнаходження. 1-5 — кремій, 6 — кераміка.

краю мису (рис.3:25), утвореного р.Лизька та безіменною притокою, спрямованою до кол. болота Солоного (завалене відвалами шламонакопичувачів та насипами обвалування хвостосховища). Група знаходиться за 0,4-0,5 км на схід від відвалів 3-го відсіку хвостосховища ВАГ «Полтавський ГЗК» і витягнута ланцюжком з північного заходу на південний схід, вздовж старої польової дороги на с.Пришиб (рис.46).

Єдиний задернований насип (№ 1) має висоту 1,4 м, при діаметрі 35-40 м (абсолютна висота — 74,9 м). Поли кургану оборюються. На вершині встановлено триногу тригопункту, є ями та великі нори (рис.80).

Внаслідок несанкціонованого розорювання північної поли орендарями сільськогосподарських угідь, з рівня похованого ґрунту північної частини насипу виорана архаїчна гранітна примітивна антропоморфна стела приземкуватої п'ятикутної форми, зі схематично оформленим виступом голови та плечей (рис.47). Стела виготовлена з плити сірого граніту, краї якої незначно сколоті, для надання антропоморфних обрисів. Плита має випадкові незначні втрати. Лицевий бік зберіг сліди сколювання, з метою надання сплюснення, залишені дрібними ударами масивного кам'яного знаряддя, зворотній — природну вивітрєну поверхню гранітного плитчака.

Таблиця. Махнівка, с. Група курганів II.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	1,4	32	Абс. висота 74,5 м. Насип великий, розтягнутий внаслідок «підрізання» бульдозером. На поверхні зібрані уламки ліпного посуду скіфського часу, кілька шматочків стінок античних рожевоглиняних амфор. У центрі проглядаються рештки розораної ями впускного поховання прямокутної форми, розміром 2,9х3,5 м, сліди грабіжницького ходу.	49°00'49,208''	33°45'00,497''
2	0,4	15	Дуже розораний.	49°00'49,485''	33°44'59,155''
3	0,6	22	Розораний, є сліди розораного кільцевого викиду.	49°00'49,244''	33°44'58,471''

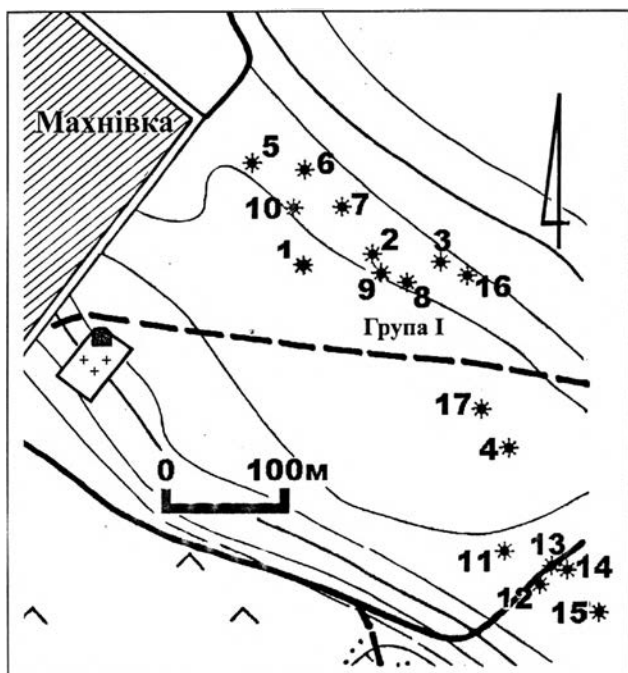

Рис.45. Махнівка, с.

Схема розташування групи курганів I.

Її розміри: висота — 90,2 см, ширина — 96,1 см, товщина — 10-19 см; вага — близько 200 кг (Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.89-90, рис. 1).

Стела належить до зразків найдавнішої монументальної кам'яної поховальної пластики, залишеної пізньоязичними племенами. Знахідка перевезена до скансену Комсомольського історико-краєзнавчого музею і встановлена поряд із павільйоном останнього (Кулатова, Лямкін, 2008, с.63).

На південний схід від насипу № 1 знаходиться розораний курган № 2, напівсферичної форми, висотою — 0,6 м, діаметром — 20 м.

З північного заходу від кургану № 1 — дуже розораний насип № 3, що займає край мису. Його висота — 0,4 м, діаметр — близько 15 м. Ще два не менш розорані кургани (№№ 4-5) займають край підвищення на схід від кургану № 1. Їх висота — 0,5-0,6 м, діаметри — близько 20 м. Зовсім незначними є два розорані кургани №№ 6 і 7, розташовані між насипами №№ 3 та 1, на північний захід від останнього. Їх висота — 0,3-0,4 м, діаметр — 12-18 м (рис.46).

Обмірні насипів подані у таблиці нижче.

Кургани потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені.

26. *Група курганів IV*, у складі 2-х дуже розораних насипів, висотою 0,4 і 0,5 м та діаметром 17 і 20 м, виявлена між групами курганів III та II (рис.3:26) на тому ж гребені підвищення тераси, край північно-західного кутка села. Кургани помітні лише на тлі ріллі (рис.46).

Обидва насипи щойно виявленої групи потрапляють до меж ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені.

Всі чотири групи утворюють єдиний «ланцюжок» курганів, що вишикуваний вздовж стариці й русла Лизьки, маркуючи, вірогідно, напрямок відрізка давнього шляху від Келебердянської переправи через Дніпро — вздовж правого берега р. Сухий Кобелячок і лівого берега р. Псел — до районів у середній та верхній течії ріки.

Таблиця. Махнівка, с. Група курганів III.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	1,4	32	Абс. висота 74,9 м, вершина задернована, з тригопунктом. На насипу, з півночі, знайдена архаїчна гранітна стела.	49°0'49,208''	33°45'0,497''
2	0,8	26	Розораний, чіткої круглої форми.	49°0'49,485''	33°44'59,155''
3	0,6	22	Розорюється, сегментоподібний у перетині.	49°0'49,244''	33°44'58,471''
4	0,3	12	Дуже розораний.	—	—
5	0,5	15	Розорюється.	—	—
6	0,4	18	Розорюється	—	—
7	0,3	12	Дуже розораний.	—	—

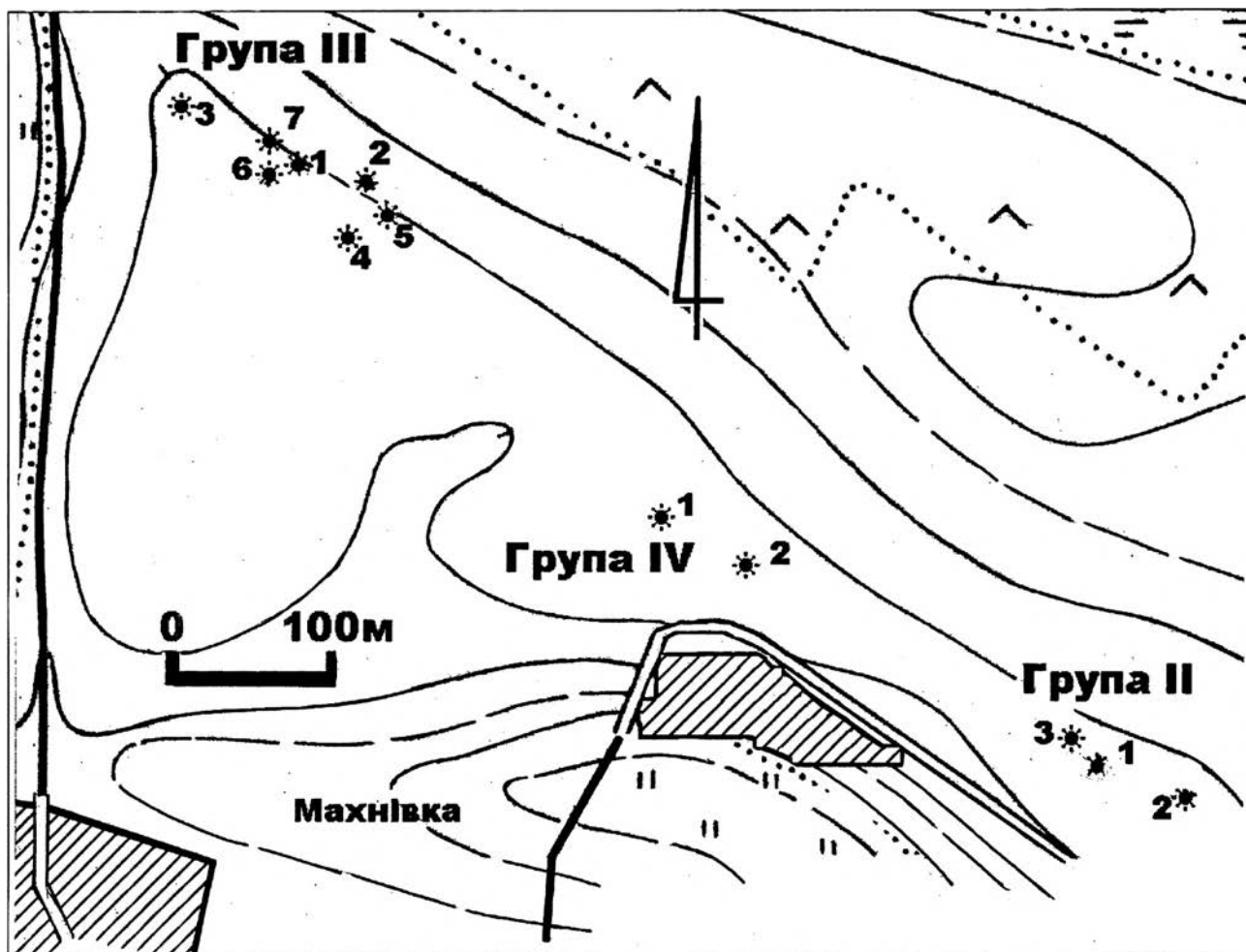

Рис.46. Махнівка, с. Схема розташування груп курганів II-IV.

На західній околиці села наявні досить високі курганоподібні підвищення, що є рештками дюн, увінчаних хатищами рубежу XIX-XX ст. Всі вони прошурфовані, культурних нашарувань археологічного характеру на цих підвищеннях не виявлено, як і залишків насипів курганів під новітніми нашаруваннями решток села.

Зазначимо також, що в південно-східній частині села, поблизу групи курганів I, розташоване діюче кладовище, площею близько 0,6 га (рис.50), з не менше ніж 200 помітними пагорбами могил. Інше, — з приблизно 20 могилами, — розміщене в північно-західному кутку села.

Петрашівка, с.,

Салівська сільська рада

(лівий і правий береги рр. Лизька та Сухий Кобелячок — лівий берег р. Дніпро).

27. *Група курганів I* (куток Дахнівка) (вододіл рр.Лизька — Сухий Кобелячок) знаходиться на північний захід від околиці села, за 0,1-0,4 км (рис.2:27), на останцевому вододільному розораному підвищенні другої тераси, що здіймається над заплавами на 2,1-2,5 м. Найбільший з курганів виявлений посеред сільського кладовища під час розвідок 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.18). Це задернований насип № 1, висотою 1,5 м і діаметром 60 м, оточений щільним кільцем дерев (рис.81). Абсолютна висота решток опилого кургану, розташованого посеред помітного підвищення, становить 71,1 м. Його поверхня вкрита заростями чагарників, деревами та спотворена кількома сотнями могил діючого кладовища XX-XXI ст.

Ще під час розвідок 2007 р. в бур'янах, на північний схід та схід від кургану, були помітні кілька розораних насипів. За обстежень навесні 2008 р. виявлені 5 розораних кур-

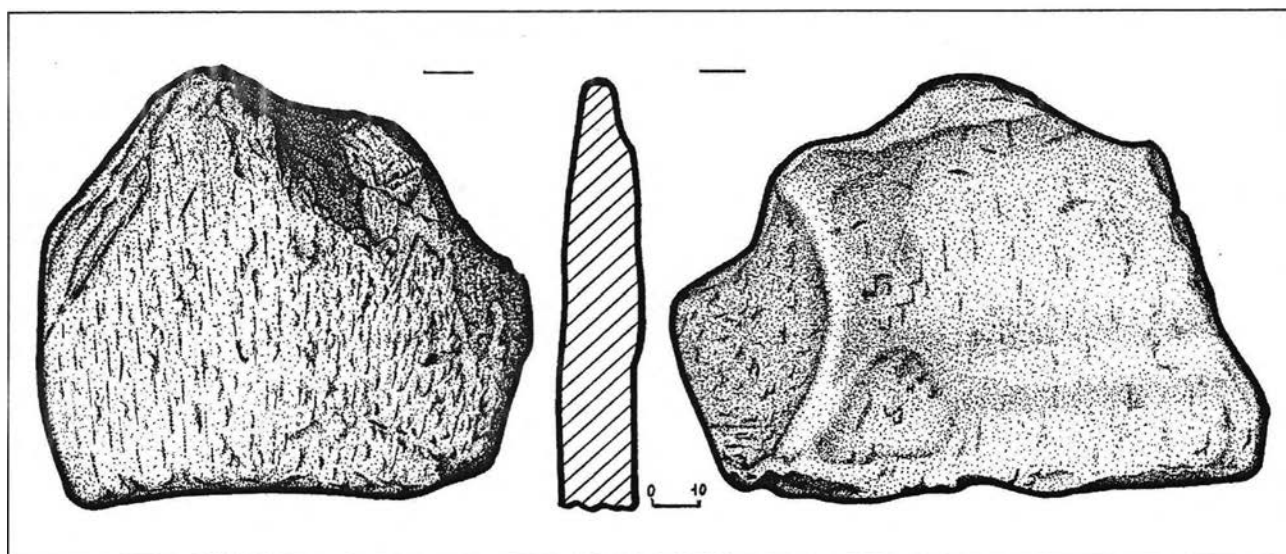

Рис.47. Махнівка, с. Група курганів III, насип № 1. Стела. Граніт.

ганів, що вишикувані розріженим ланцюжком із заходу — південного заходу на схід — північний схід на 0,85 км, вздовж довгої вісі останця, займаючи його миси та підвищення (рис.48). Висота цих курганів 0,35-0,60 м, їх діаметр — 12-20 м. Обмірні дані зведені до таблиці.

Як вже зазначалося, у центрі насипу № 1, ближче до північного схилу, край його вершини, серед огорож новітніх поховань, виявлена гранітна плита архаїчної стели, що на шосту частину піднімалася над сучасною денною поверхнею (рис.82). Стела знаходилася на місці свого встановлення, широкими сторонами звернена у меридіональні боки.

Як встановлено розчисткою монумента, сірогранітна плита була вміщена у масив однорідного чорноземного насипу верхньою частиною (з виступом голови) вниз. Зразок стародавньої монументальної скульптури перевезений з кургану до скансену Комсомольського музею для забезпечення збереження пам'ятки.

Це архаїчна гранітна примітивна антропоморфна стела підпрямокутної форми, зі схематично оформленим широким виступом голови і плечей, зі злегка модельованими контурами рук. Стела виготовлена з плити сірого граніту, краї якої незначно сколоті, з метою надання антропоморфних обрисів

Таблиця. Петрашівка, с. Група курганів I.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	1,50	36	Задернований, кладовище на насипу, архаїчна стела в центрі, звернена широкими гранями по вісі північ-південь, є кущі та дерева (рис.81).	49°0'53,847''	33°45'42,517''
2	0,35	12	Розораний, на разі — забур'янений, поряд із насипом № 1.	—	—
3	0,40	15	Розораний, абс. висота 70,5 м. На поверхні знайдений ліпний черепок від посудини епохи бронзи.	—	—
4	0,40	13	Дуже розораний, у центрі виявлений уламок стінки ліпного горщика ранньочорноліської культури.	—	—
5	0,50	16	Розорується.	—	—
6	0,60	20	Розораний, розтягнутий, сліди новітньої споруди на західній полі.	—	—

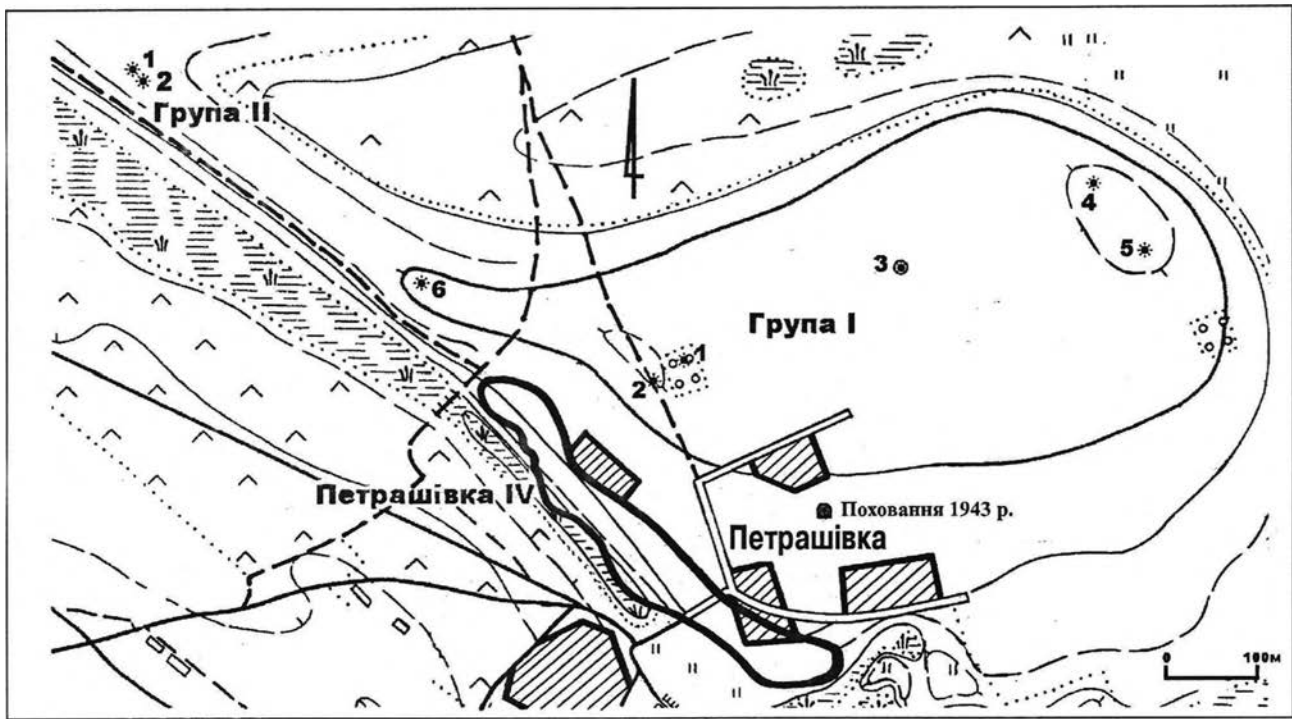

Рис.48. Петрашівка, с. Схема розташування груп курганів I-II та селища Петрашівка IV.

(рис.49). Плита має незначні подряпини і втра-ти. Лицевий бік зберіг сліди сколювання, з метою надання сплющення, зворотній — гладку природну вивітрену поверхню граніт-ного плитчака. Її розміри: висота — 113 см, ширина — 85 см, товщина — 14-21 см; вага — понад 300 кг (рис.49).

Стела належить до зразків найдавнішої монументальної кам'яної поховальної скульп-тури, створеної, вірогідно, пізньоямними пле-менами.

Насип № 6 групи потрапляє до території проєктованого відсіку хвостосховища, а кур-гани №№ 1-3 цієї групи — до меж охоронної зони ділянки і повинні бути досліджені. Роз-робки кургану № 1 можливі лише після пе-ренесення кладовища.

Також слід зазначити, що за 300 м на пів-денний схід від кургану № 1, у межах північ-ної частини кутка Дахнівка села, знаходить-ся поховання радянського воїна, що загинув під час Великої Вітчизняної війни (рис.48), яке, доцільніше за все, перенести до меморі-алу в сусідньому с. Салівка.

28. *Група курганоподібних насипів II*, вияв-лена за 0,5 км на північний захід від кургану № 1 попередньої групи й околиці села, на краю першої тераси лівого берега р.Лизька (рис.3:28). Складається з 2-х дуже розораних розплилих насипів, висотою 0,5-0,6 м і діаметром 14-15 м (рис.48).

Вони потрапляють до ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені.

Таблиця. Петрашівка, с. Група курганів III.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	1,00	22	Задернований, округлої в плані форми. На поверхні виявлений уламок ліпної стінки горщика катакомбної культури. Розташо-ваний поряд із полишеною садибою.	49°0'37,831''	33°45'36,583''
2	0,60	18	Розораний, чіткої округлої в плані форми.	—	—
3	0,40	12	Задернований.	—	—
4	0,35	10	Задернований курганоподібний насип.	—	—

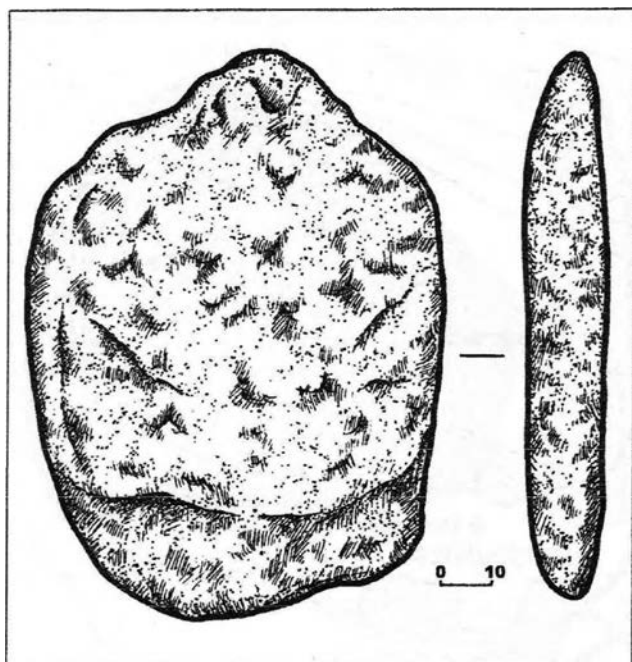

Рис.49. Петрашівка, с. Група курганів I, насип № 1. Стела. Граніт.

29. *Група курганів III*, у складі 4-х здебільшого задернованих насипів, висотою 0,35-1,00 м і діаметром 10-22 м, виявлена у північній частині села (рис.3:29), на краю мису піщаного останця, висотою 1,8-2,5 м, у заплаві правого берега, поряд з місцем впадіння р.Лизька до р.Сухий Кобелячок. Складається з розплилих насипів, пошкоджених функціонуванням населеного пункту та господарською діяльністю його мешканців, лише один з яких (№ 3) на сьогодні розорюється (рис.50). Їх розміри та опис вміщені у таблиці (див. табл. на С.41).

Кургани потрапляють до ділянки під відсік хвостосховища і мають бути досліджені.

30. *Група курганів IV*, у складі 3-х задернованих насипів, висотою 0,5-1,1 м і діаметром 15-25 м, виявлена у південно-західній части-

ні села (рис.3:30), на краю помітного мису правого берега р.Сухий Кобелячок, висотою 1,2-1,5 м над рівнем заплави, навпроти групи курганів I Зозулиної Могили у с.Салівка. Насипи, вишикувані ланцюжком вздовж мису, серед підвищень хатищ, порівняно добре збереглися. Вони входять до ряду підвищень, зведених під спорудження хат, останні з яких були розібрані у 1950-х рр. (рис.50).

Поверхня плато мису прошурфована, проте культурних нашарувань під дерном не виявлено. У першому випадку шурф натрапив на яму льоху поч. XX ст., другий — розкрив гранітну плиту стели, що лежала переміщеною мешканцями села з насипу № 2 (рис.52-54).

Гранітна плита виявилася надто виразною пам'яткою стародавньої монументальної пластики рубежу енеоліту-бронзового віку. Стела також перевезена до Комсомольського музею.

Це архаїчна примітивна антропоморфна скульптура овально-підпрямокутних обрисів, зі схематично оформленим незначним виступом голови, скошеними плечами, з модельованими полісуарними заглибинами позиціями рук. Стела виготовлена з товстої плити сірого граніту, краї її незначно згладжені, з метою надання антропоморфних обрисів. Плита має незначні подряпини (рис.52;54). Лицевий та зворотній боки гладкі, затерті до шліфування. Розміри стели: висота — 90 см, ширина — 79,5 см, товщина — 18-24 см; вага — більше 160 кг (рис.51). Важко стверджувати напевне щодо часу появи заглибин шліфувал-полісуарів на лицевому боці скульптури: останні могли з'явитися на виходах граніту як до використання плити в якості заготовки під стелу, так і в ході її виготовлення.

Таблиця. Петрашівка, с. Група курганів IV.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,5	15	Задернований, з чіткими в плані округлими обрисами, сегментоподібний у перетині.	—	—
2	0,7	16	Задернований, добре збережений невеликий насип. Поряд виявлена гранітна стела.	49°0'20,904''	33°45'51,958''
3	1,1	25	Задернований, частково перекритий насипом хатища.	—	—

Таблиця. Петрашівка, с. Група курганів V.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	0,60	25	Задернований, забур'янений. Абс. висота 71,2 м.	49°0'31,273''	33°45'11,135''
2	0,50	20	Задернований, свого часу розорювався.	—	—
3	0,55	17	Задернований, розорювався.	49°0'27,194''	33°45'15,635''
4	1,00	30	Задернований, насип знищений спорудженням хати поч. XX ст., поряд із насипом виявлена антропоморфна гранітна стела. Неподалік — погріб, ями.	—	—
5	0,35	12	Задернований, з північного сходу зруйнований дорогою, росте груша і наявні сліди хатища на полі.	—	—
6	0,90	25	Задернований, в кущах, поряд хатище. Добре зберігся.	—	—
7	1,05	12x30	Залишки насипу, перерізані дорогою; пошкоджений вибиранням ґрунту, задернований, на полі — стела.	49°0'22,075''	33°45'18,558''
8	0,85	25	Розтягнутий спорудженням кладовища, є могили з кованими хрестами поч. XX ст., у центрі гранітна стела, перевикористана в якості надгробку.	49°0'23,371''	33°45'22,889''
9	1,00	понад 30	Розтягнутий спорудженням досі діючого кладовища, з близько 50 могилами. Знахідки уламків ліпного посуду у викидах із сучасних поховань.	49°0'27,060''	33°45'31,799''

Обмірні дані курганів наводимо у відповідній таблиці (див. табл. на С.42).

Кургани не потрапляють до меж ділянки під спорудження відсіку хвостосховища, але розміщені у його трьохсотметровій охоронній зоні.

31. *Група курганів V*, у складі 9-ти задернованих насипів, висотою 0,35-1,05 м і діаметром 12-30 м, обстежена у західній частині села (куток Шевці-Швеці або Ближня Махнівка), на мису лівого берега правобережної притоки р.Сухий Кобелячок (протоки болота Солоного), висотою 2,0-2,5 м над рівнем заплави (рис.3:31). Насипи курганів розкидані своєрідним скупченням вздовж схилів мису у центрі та з широтних боків, серед існуючих будинків та підвищень полишених

хатищ села рубежу XIX-XX ст., здебільшого добре збереглися, крім зруйнованих спорудженням помешкань і кладовищами.

Поверхня мису, над і по схилах, ближче до центральної частини, зайнята поселенням доби бронзового віку Петрашівка III. Відстань між курганами складає від 50-70 до 100-300 м (рис.59).

З курганів групи походить найбільша кількість із виявлених в окрузі стел, котрі вдалося знайти на поверхні. Обмірні дані курганів зведені у таблиці, вміщеній вище.

Біля південної поли кургану № 4, на сучасній денній поверхні, лежала масивна гранітна плита, вигорнута із кургану і перевикористана в якості сходинки до льоху (рис.56).

Пам'ятка стародавньої монументальної скульптури початку бронзового віку переве-

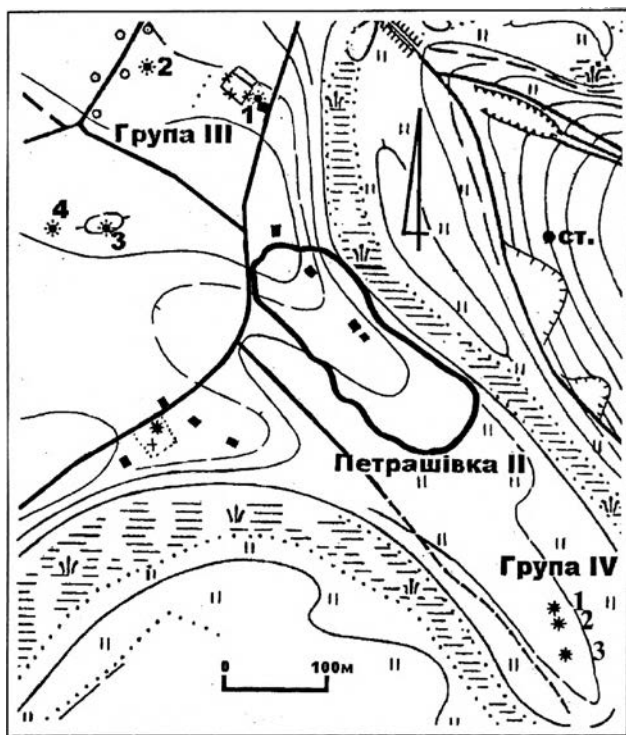

Рис.50. Петрашівка, с. Схема розташування груп курганів III-IV та селища Петрашівка II.

зена до Комсомольського історико-краєзнавчого музею.

Це архаїчна антропоморфна *стела 1* овально-підпрямокутних обрисів, зі схема-

тично оформленим широким виступом голови, скошеними плечами. Стела виготовлена з товстої плити сірого граніту, краї якої незначно зглажені сколюванням, з метою надання антропоморфних обрисів. Плита має незначні новітні сколи. Лицевий та зворотній боки порівняно гладкі: лицевий затертий до шліфування після сколювання, зворотній — оббитий ударами масивного кам'яного інструменту. Розміри стели: висота — 86 см, ширина — 78 см, товщина — 15-22 см; вага — більше 300 кг (рис.60).

У пошкодженому прокладанні під'їздів до хат та вулиці села останці кургану № 7, що свого часу мав порівняно значну висоту, край північно-східної поли (рис.61), лежала скинута з вершини насипу антропоморфна *скульптура 2* (рис.55), виконана на сплюсненій з одного боку масивній плиті сірого граніту підтрикутного перетину.

Стела п'ятикутна, із загостреним верхнім краєм, на якому розміщений відділений тонким вирізьбленим горизонтально валиком виступ голови — сплюснена і дещо заглиблена, підтрикутних обрисів зашліфована площина, призначена для розміщення, ймовірно,

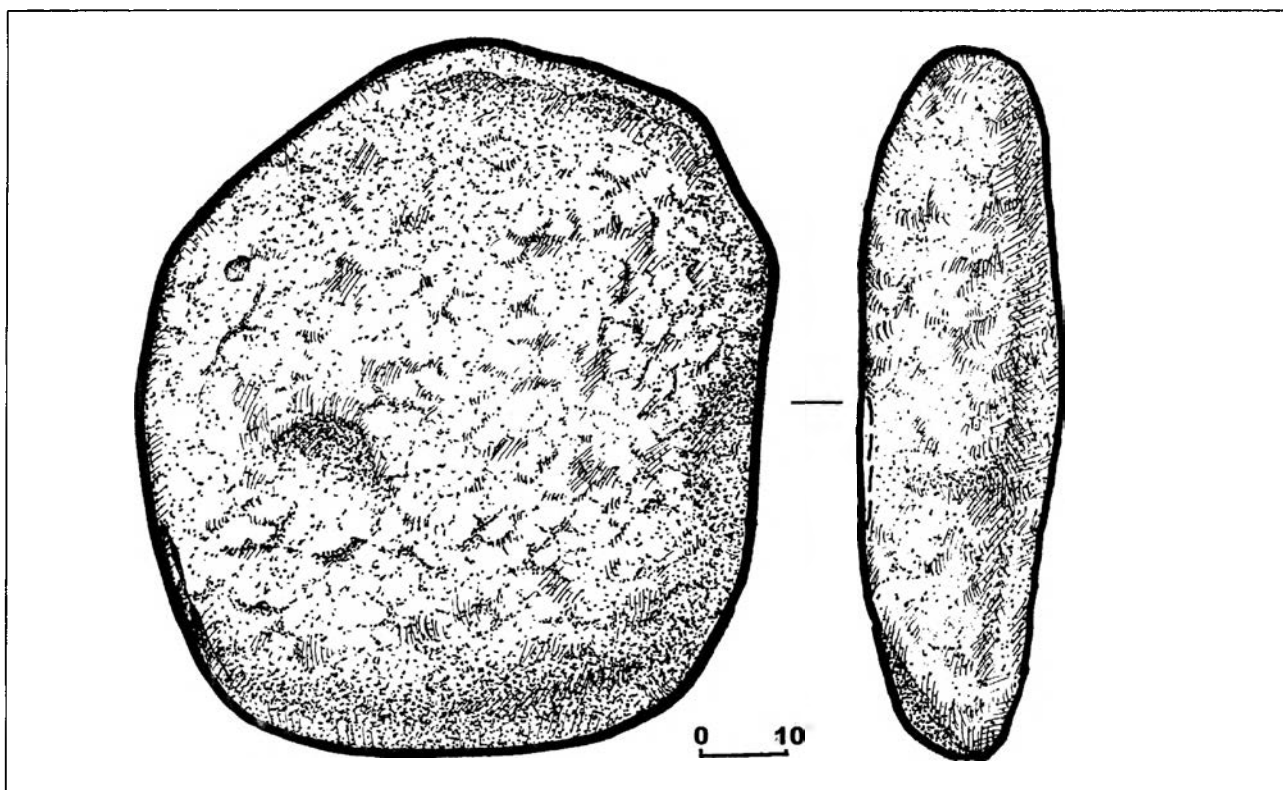

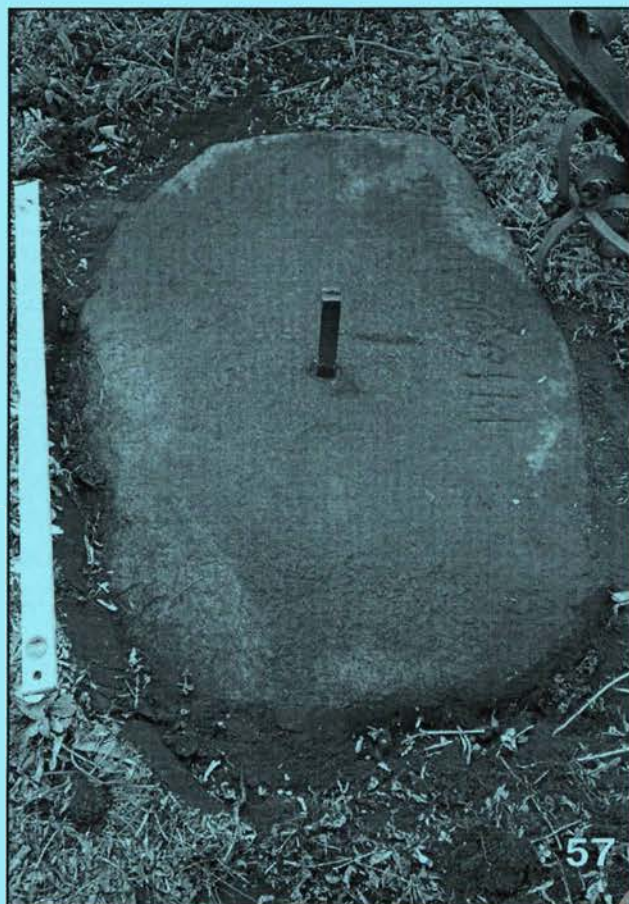
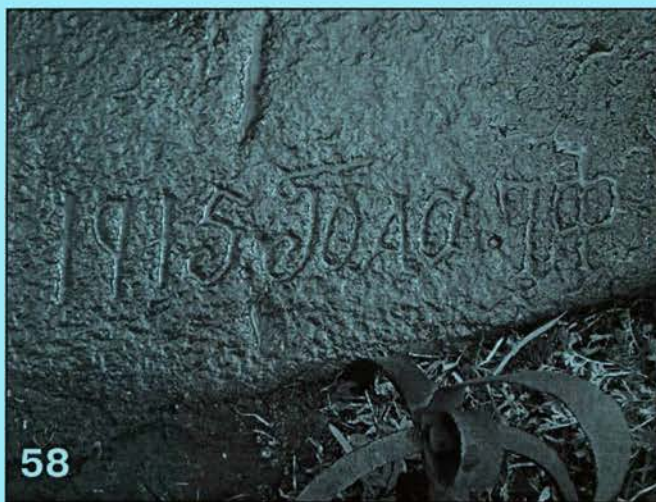
Рис.51. Петрашівка, с. Група курганів IV, насип № 2. Стела. Граніт.

Петрашівка, с.

Рис. 52-54. Група курганів IV, насип № 2.
Стела. Граніт.

Рис. 55. Група курганів V,
насип № 7.
Розчистка стели.

Петрашівка, с.

Рис. 56. Група курганів V, поблизу насипу № 4. Стела.
Граніт.

Рис. 57-58. Група курганів V, насип № 8. Архаїчна
стела, перевикористана в якості могильної плити на
поч. XX ст. Загальний вигляд і фрагмент з написом.

нанесеного мінеральною фарбою малюнка (рис.9). Нижче валика обрамлення в рельєфі вирізьблені зведені кистями вниз руки, на лівій із яких чітко помітний вигин ліктя. У нижній частині незначними виступами в рельєфі передані короткі, можливо, складені навхрест ноги, збоку — контури тулуба-боки (рис.62). Антропоморфність скульптури підкреслена й формою брили граніту, якій, через специфіку обробки каменю, сколюванням країв надано обриси, близькі до постаті людини. Зворотна й бічні сторони стели мають злегка оббиті скруглені обриси, без помітних виступів та будь-яких зображень.

Розміри стели: висота — 95,4 см, ширина — 50,4-50,7 см, товщина — 18-28 см; вага — більше 250 кг (рис.62). Стела може розглядатися як монументальне статуарне зображення божества в образі предка і відноситися до епохи раннього бронзового віку. Скульптура також перевезена до скансену Комсомольського музею.

Насамкінець, в центрі зайнятого кладовищем насипу № 8 (рис.59:8), що поріс кущами й деревами, розташована остання зі стел, виявлених поряд із їх давнім місцезнаходженням. Це антропоморфна *скульптура* 3 підпрямокутно-овальної форми. Вона не має виступу голови, краї її акуратно сколоті для надання заоваленої форми постаті людини. Скульптура виконана з масивної плити сіро-рожевого граніту, товщиною 16-18 см. Лицева поверхня плити старанно зашліфована. Посеред неї вирізьблений у неглибокому контррельєфі (5-8 мм) видовжено-заокруглений обрис відбитка лівої стопи людини, зверненої догори (рис.57; 63). Дещо вище і справа — відрізок прямої горизонтальної, потоншеної до країв, лінії, довжиною 18,5 см (можливо, зображення посоха-герлиги).

Стародавні зображення доповнені новаціями початку ХХ ст. В центрі плити засвердлений отвір, діаметром 4 см, в який була вмонтована основа масивного кованого залізного хреста, на сьогодні зрізаного металозбирачами (рис.57). Зліва, у верхній частині стели нанесений гравійований напис: «1915 Года. 7 ф» (рис.58; 63), що, певно, позначає

дату поховання і реутилізації стели в якості новітнього надгробка над ним. Вірогідно, стела, що стояла на насипу кургана, саме на поч. ХХ ст. була покладена як надмогильна плита — основа хреста над похованням заможного власника хутора. Стела з могили не піднімалася, зворотний бік скульптури поки-що не оглядався. Стела залишена недоторканою на кладовищі, де є й новітні могили 1970-х рр.

Обстеження курганів групи було доповнене оглядом всіх, більш-менш помітних оголень з гранітним камінням у межах кутка Шевці с.Петрашівка. На садибі О.Г.Старостіна, що розташована на південному виступі мису першої надзаплавної тераси, виявлене скупчення гранітних каменів, що окреслювали розвал подібної до кільцевої конструкції (рис.74). В очікуванні виявлення кромлеху тут був закладений шурф 4 (2,0x2,5 м), який пов'язаний, разом із тим, з вивченням культурного шару поселення Петрашівка III і дослідженням скупчення брил. У шурфі та прирізках до нього, доведених до рівня залягання похованого ґрунту, а на схилі — до материкового піску, виявлені рештки основи споруди з каміння, звезеного до купи для будівництва вітряка у ХІХ ст (рис.74). На це вказували і знахідки із заповнення щілин між великими каменями — винятково належні до епохи сер.кін. ХІХ та поч. ХХ ст. Шкода, проте кільцева викладка на рівні денної поверхні ґрунту ХІХ ст. виявилася саме «фундаментом» так і не спорудженого вітряка.

Скупчення складала чотири сколоті, вивітрені брили сіро-рожевого граніту, розміром від 55 x 63 x 48 до 64 x 106 x 70 см і вагою 95-270 кг, які утворювали західне напівкільце викладки (рис.74). В її східній частині знаходилися дуже вивітрені брили сірого граніту, розміром від 43 x 62 x 38 до 61 x 94 x 80 см і вагою 75-200 кг, певно, взяті з кромлеху якогось сусіднього кургану, можливо, і насипу № 7 обстежуваної групи. З південно-східного боку від них лежав великий сірогранітний окатаний валун овально-видовженої форми, який мав потоншений виступ, розташований, умовно, зверху (рис.75). Таку брилу можна розглядати як примітивну стелу «фалічної» форми,

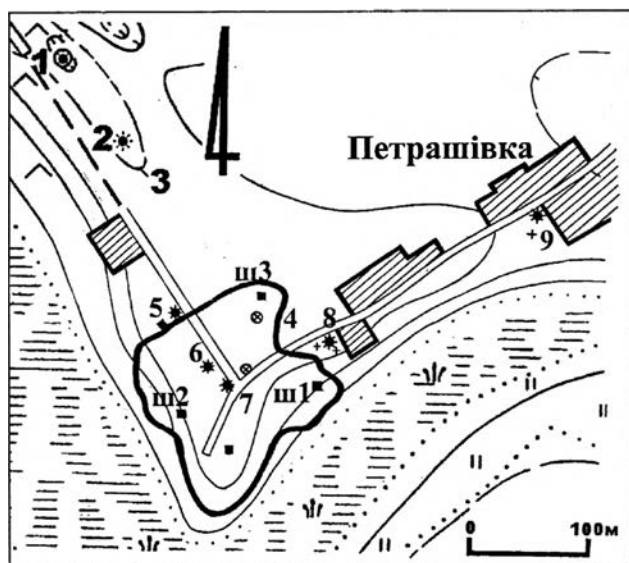

Рис.59. Петрашівка, с.

Схема розташування групи курганів V та поселення Петрашівка III.

яку могли використати в поховальному обряді племена епохи енеоліту-ранньої бронзи. Не виключено, що цей камінь притягнутий до фундаменту з одного із сусідніх курганів. Проте, безперечно, останнє напевне стверджувати не доводиться.

Наведемо розміри валуна-«стели»: висота — 121,3 см, ширина — 61 см, товщина — 42 см; вага — більше 280 кг (рис.75).

Поряд зі скупченням каменів, за 2,4 м на північний схід, серед дерну були помітні обриси ще двох великих свіжесколотих сіро-гранітних брил, котрі, як виявилось, лежали

на похованому ґрунті XIX ст. Їх основа знаходилася на рівні 0,35 м. Шурфом 4а (2,75 x 4,00 м) встановлено, що брили привезені також у XIX ст. до подвір'я господи. Розміри брил — від 104 x 126 x 78 до 70 x 218 x 90 см, вага — 150-300 кг (рис.72).

Таким чином, у ході вивчення курганів і стел, археологічно дослідженою виявилася основа фундаменту вітряка XIX ст. Камені цього скупчення, які займали подвір'я сучасної господи, після розвідок були перевезені до Полтави з метою створення малої архітектурної форми в історичному центрі міста.

Отже, кургани групи повністю потрапляють до меж ділянки під спорудження відсіку хвостосховища і мають бути досліджені. Складність для їх вивчення становить розташування кладовищ на насипах №№ 8-9.

32. Петрашівка I, селище черняхівської культури (лівий берег р.Сухий Кобелячок) розташоване на помітному мисі лівого високого корінного берега, що здіймається над заплавою на 15-20 м та панує над центральною частиною села (рис.2:32; 3:32). Селище відкрите В.В.Лямкіним 2005 р., обстежене восени 2007 р. загоном експедиції ЦОДПА (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 18-21; Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.90-91).

Поселення займає надсхилу північно-західну та західну частини мису, з абсолют-

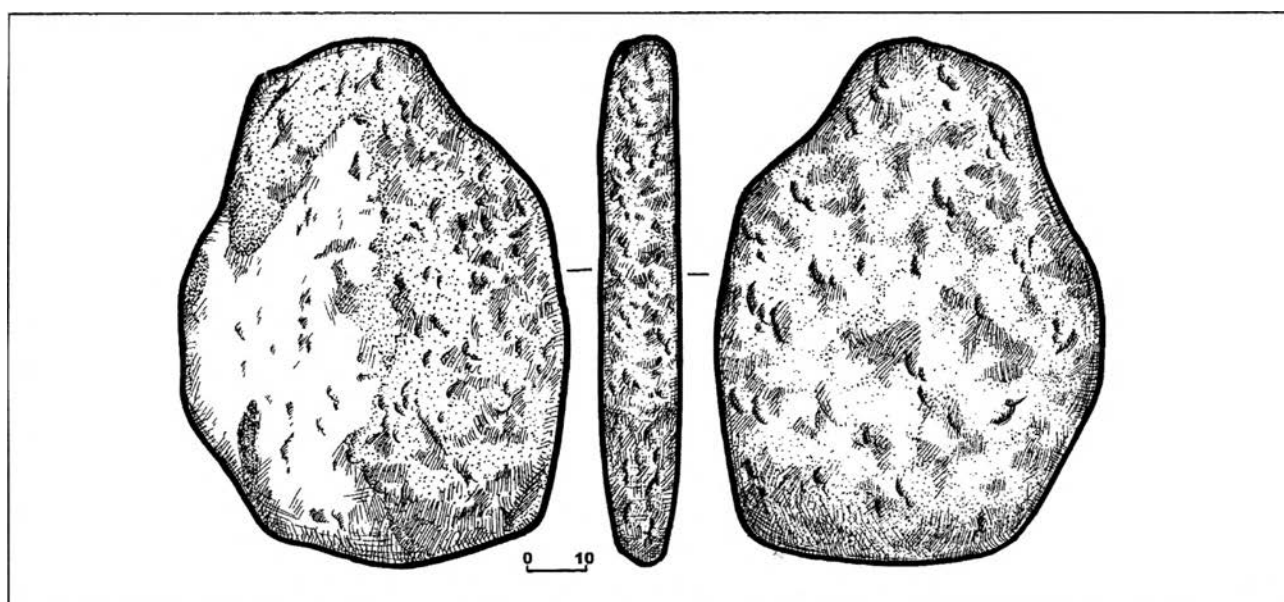

Рис.60. Петрашівка, с. Група курганів V, поблизу насипу № 4. Стела. Граніт.

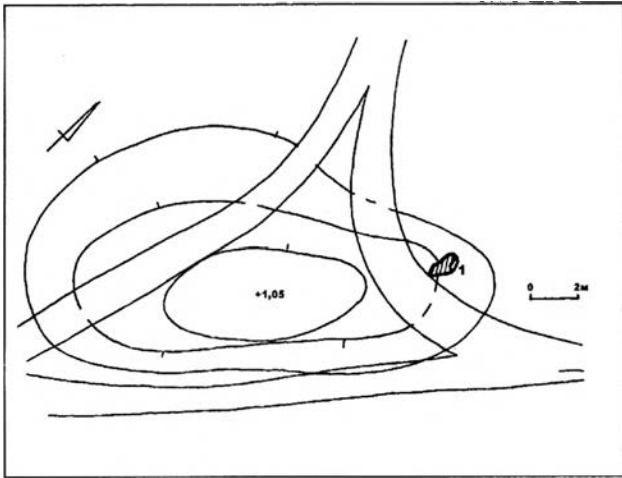

Рис.61. Петрашівка, с. Група курганів V, насип № 7. 1 — місце виявлення стели.

ними відмітками висоти 84,0-86,0 м, витягнуту вздовж головної вулиці села з північного заходу на південний схід (рис.64). Площа поселення становить більше 2 га (60-150 x 200 м), розорюється, схили задерновані, місцями перерізані новітніми ярами. Саме за їх оголеннями і встановлена потужність культурних нашарувань — 0,30-0,35 м.

В ході огляду 2008 р. в ярку, у північній частині пам'ятки, закладена зачистка (3 м), що однозначно підтвердила встановлені факти та зафіксувала потужність збережених культурних чорноземних нашарувань у межах 0,25-0,30 м, разом із дерном (рис.83).

Поселення межує зі сходу з курганами групи I поблизу с.Салівка — групи Зозулиної могили (рис.64).

На поверхні зібрані подрібнені оранкою уламки гончарної кераміки черняхівської культури з шерхатою та лискованою поверхнями, дрібні фрагменти пізньоантичних амфор, кістки тварин і вироби з каменю.

Індивідуальні знахідки, виявлені під час оглядів у попередні роки, частково вже опубліковані (Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.90, рис.2:1-2). З них, назовемо кінцевобічну скребачку на відщепі з сірого напівпрозорого кременю, із ділянкою кірки, а також слідами подряпин металевим знаряддям, що відноситься, вірогідно, до епохи бронзового віку. Досить оригінальним є невеликий видовжений срібний виріб у вигляді потовщеного до середини шильця, з відлама-

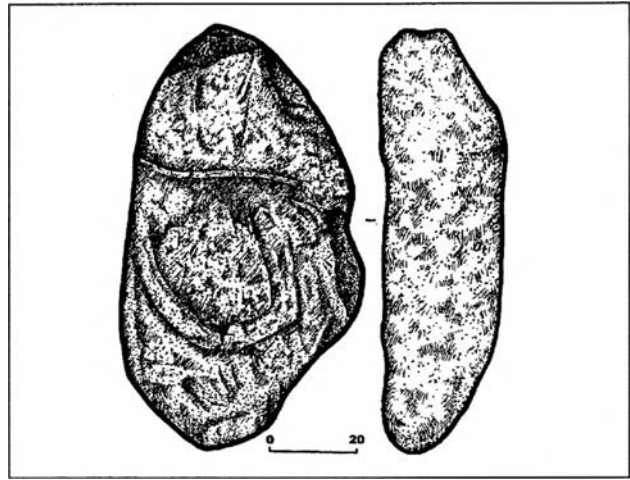

Рис.62. Петрашівка, с. Група курганів V, насип № 7. Стела. Граніт

ними тонкими кінцями, підпрямокутної у перетині форми (рис.86:1). Поверхня зберігає сліди проковування, дві грані — фасетування, добре заполірована, що значно зменшує ймовірність атрибуції знахідки в якості заготовки спинки фібули або деталі якоїсь прикраси. Довжина — 4,0 см, перетин — 0,3 x 0,3 см (Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.90, рис.2:1). Цілком імовірно використання такого виробу і в якості медичного, навіть, на думку антрополога А.В.Артем'єва, — тоματοлогічного інструмента.

З території селища походить ще одна да-туюча знахідка. Це — срібний римський де-

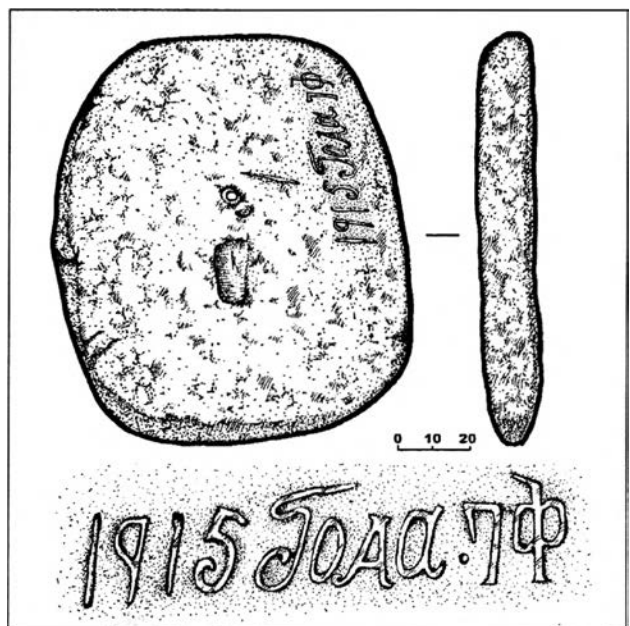

Рис.63. Петрашівка, с. Група курганів V, насип № 8. Стела. Граніт.

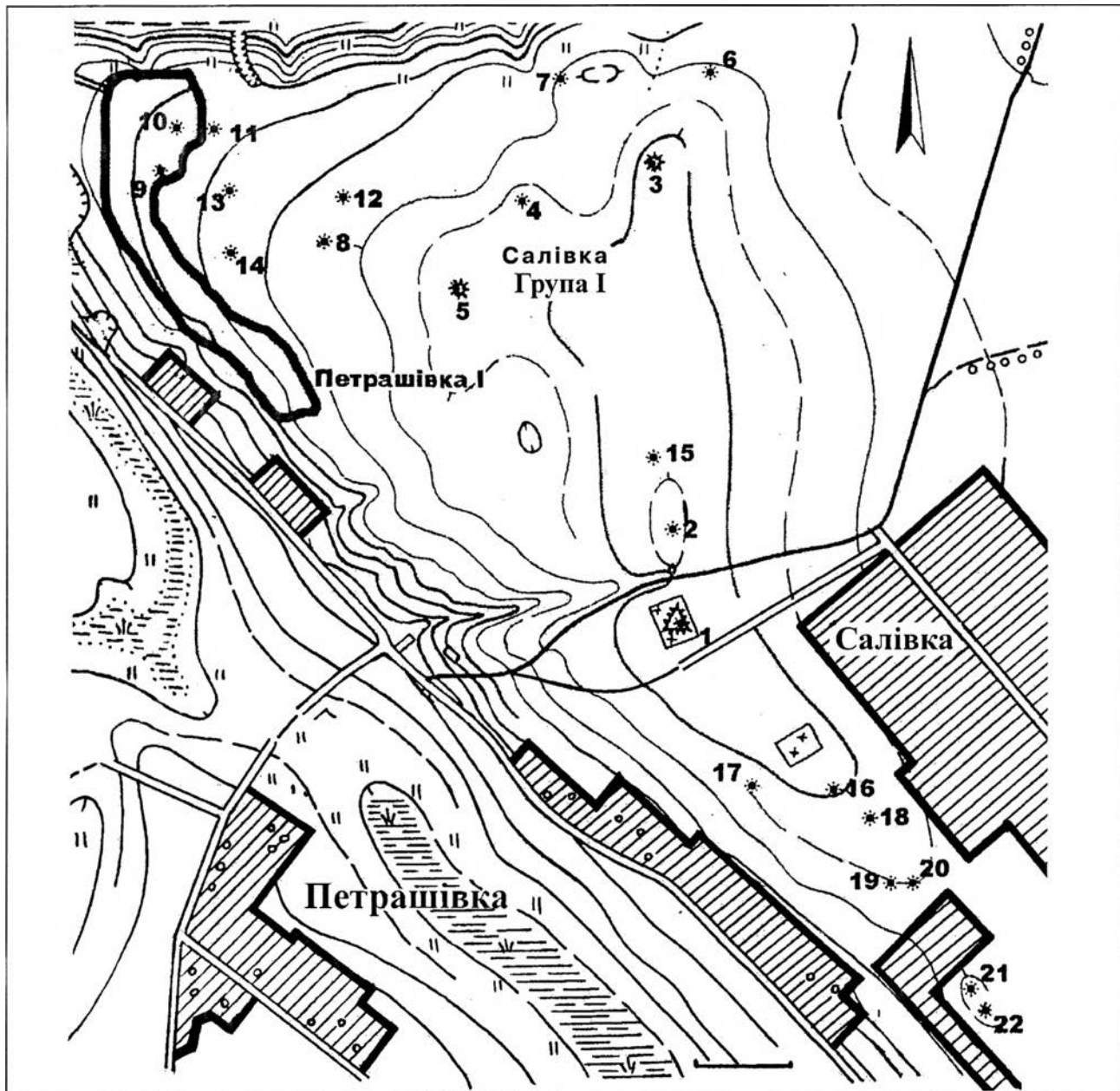

Рис.64. Петрашівка, Салівка, сс. Схема розташування селища Петрашівка I та групи курганів I Зозулиної Могили

нарий, вагою 1,9870 г. Монета досить потерта, пошкоджена корозією. Співвідношення вісей штемпелів, за годинниковим циферблатом, становить — 6. Швидше за все, це монета імператора Антоніна Пія (138-161 рр.), карбована в час другої половини його правління. У такому випадку легенда на аверсі має бути наступною: «IMP. CAES. T. AEL. FNTONINVS AVG. PIVS» (визначення ст. наукового співробітника науково-дослідної лабораторії археології Дніпропетровського національного університету *В.М.Шалобудова*). Монета виявлена В.В.Лямкіним у квітні 2007 р. під час

огляду поселення і зберігається у Комсомольському історико-краєзнавчому музеї. У попередніх публікаціях денарій помилково вважався монетою, карбованою за правління імператора Траяна (*Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.90*).

Пам'ятка віднесена до числа поселень черняхівської культури другої чверті I тис. н.е. і містить переважно матеріали IV ст. н.е. Має не типову для мікрорегіону «високу» топографію, займаючи схил лівого корінного берега річки (*Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008*).

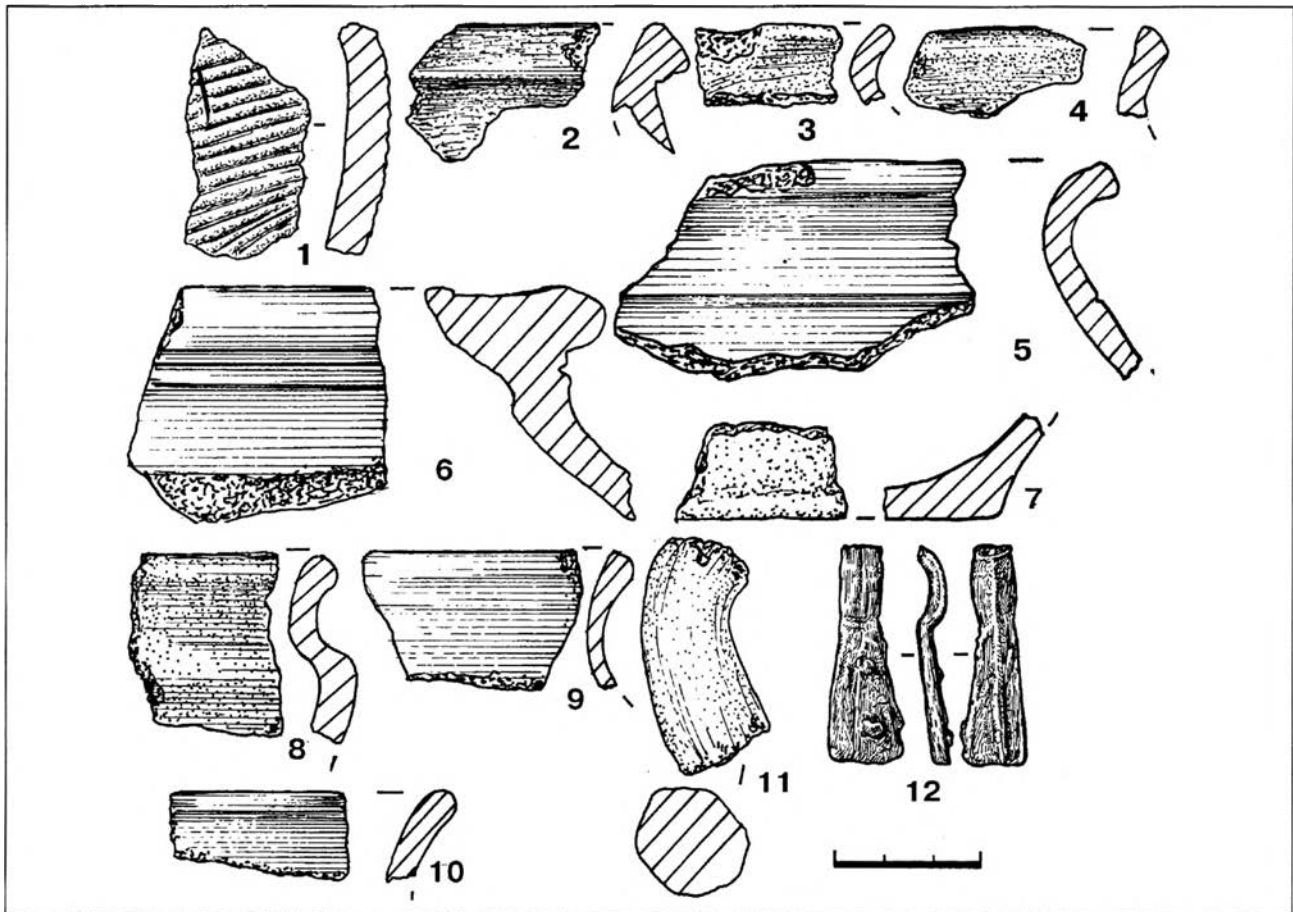

Рис.65. Петрашівка II. Знахідки. 1-11 — кераміка, 12 — бронза, залізо.

Рештки поселення не потрапляють до меж ділянки під спорудження відсіку хвостосховища.

33. *Петрашівка II. Сліди стійбища епохи бронзи, селище другої чверті I тис. н.е., рештки села XVIII-XIX ст.* Знаходиться у східній частині наслідного пункту, на вершині та схилі надзаплавного пагорба-останця правого берега р. Лизька і Сухий Кобелячок, навпроти гирла першої річки, висотою 2,0-2,5 м (рис.2:33; 3:33).

Поселення займає південну, східну понижену та центральну високу частини цього підвищення, вздовж вершини та східного схилу, зверненого до річки, тягнеться смугою на 260 м, при ширині — від 30 до 40 м (площа — менше 1 га) (рис.50). Тут на поверхні виявлені керамічні матеріали доби бронзи та уламки гончарного посуду черняхівської культури.

Встановлені межі селища (за знахідками підйомних матеріалів): північний край (приблизно, — дорога між садибами) — $N 49^{\circ} 53,85''$, $O 33^{\circ} 45' 60,77''$. південно-східний (край схилу, город останньої садиби цього кутка села)

— $N 49^{\circ} 44,03''$, $O 33^{\circ} 45' 75,93''$. Шурфування не проводилося.

Керамічний комплекс представлений переважно уламками черняхівського гончарного посуду. Хоча, в його складі є кілька фрагментів ліпних посудин епохи ранньої бронзи з глибокими розчосами на поверхні гребінцем (рис.65:1), уламки стінок ліпних горщиків доби пізньої бронзи. Серед ліпного посуду виділяється кілька фрагментів горщиків, що відносяться до черняхівської культури.

Кухонна кераміка представлена типовими вінцями кружальних горщиків із краплеподібними потовщеннями зрізу, одне — косо-зрізане, потовщене комірцем (рис.65:2-5). До уламків тарних посудин належить фрагмент масивного вінця піфоса, із дуже широким пласким зрізом, потовщеним з обох боків. Відзначемо також вінце гончарної миски із гранню (рис.65:8).

Лискована столова кераміка досить малочисельна. З-поміж неї є два вінця профільованих сіролискованих мисок (рис.65:9-10).

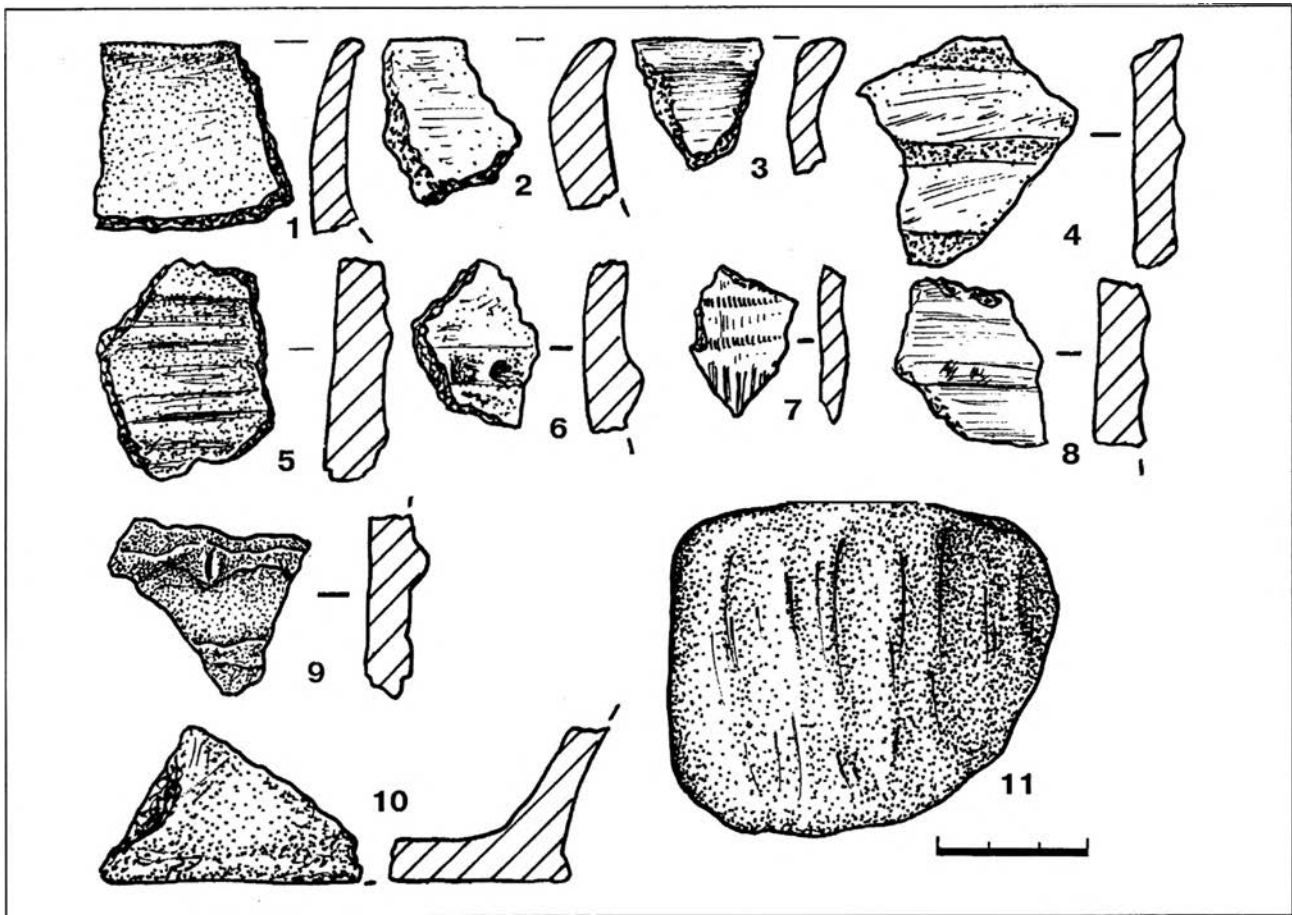

Рис.66. Петрашівка III. Підйомні матеріали. 1-10 — кераміка, 11 — пісковик.

Кілька уламків, зокрема, профільована ручка, належать рожево- та червоноглиняним тарним імпортним посудинам пізньоримського часу (рис.65:11).

До території селища тяжіє і знахідка частини розширеної донизу спинки бронзової фібули ранньочерняхівського або фінально-черняхівського часу, з двома залізними заклепками (рис.65:12), що виявлена за допомогою металодетектора поблизу групи курганів IV. Можливо, остання вказує на розташування ґрунтового некрополя на стрілці мису, за 150 м на південь, або ж пов'язана зі зруйнованим похованням гунського часу у насипу кургана № 2 вказаної групи.

Зайнята поселенням частина села, судячи зі знахідок уламків димленого гончарного посуду XVIII ст., була найраніше освоєною українським населенням.

Селище, вірогідно, є однією зі складових великого поселення черняхівської культури в гирлі р.Лизька, і разом із частиною нижче описаного селища Петрашівка IV потрапляє

до меж охоронної зони землевідводу хвостосховища. З уточненням меж санітарно-охоронної зони необхідно буде визначити дослідницькі та охоронні заходи на цих пам'ятках.

34. Петрашівка III. Поселення катакомбної та зрубної культур, рештки села XIX-XX ст. Виявлене у межах кутка Шевці (Швеці або Ближня Махнівка) села, на підвітреному мису першої надзаплавної тераси, утвореному коліном однієї із приток або стариць р.Лизька (рис.2:34; 3:34). На сьогодні по цій протоці прокладений гідрозахисний канал ВАТ «Полтавський ГЗК».

Зазначена ділянка — місце найбільшого скупчення археологічних об'єктів. Крім поселення, на цій території виявлені група курганів і курганоподібних насипів, значна кількість гранітних стел на курганах і поза їх насипами, рештки вітряка XIX ст. (рис.59).

За скупченням знахідок на поверхні вдалося встановити, що останні концентруються переважно ближче до схилів та краю мису

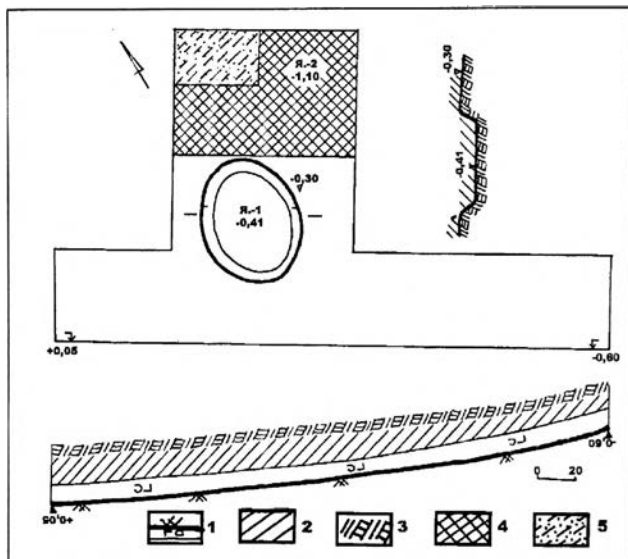

Рис.67. Петрашівка III. Шурф 1.

Умовні позначення: 1 — дерен; 2 — чорноземний супіщаний розораний культурний шар; 3 — материк; 4 — новітні перекопи; 5 — супіщана материкова суміш.

(рис.59). Майже вся ця частина пам'ятки розорюється або перебуває під забудовою двох садиб. З північного сходу поселення обмежене місцем розташування кладовища на насипу кургана № 8 групи курганів V. Неподалік від цього місця, на городі, закладений шурф № 1. Як встановлено, культурні нашарування на цій ділянці поселення були мінімальними і зруйновані багаторічною оранкою (рис.67).

Більш-менш точно вдалося визначити північно-західну межу поселення: по краю схилу берега знахідки кераміки епохи пізньої бронзи траплялися аж до наступної садиби вулиці кутка Шевці села Петрашівка. Неподалік, поруч із курганом № 6 групи V, закладений ще один шурф № 2, що показав збереженість культурних нашарувань, перекритих новітніми відкладеннями господарського сміття (рис.68).

Складнішим є питання про встановлення північної межі поширення культурних нашарувань. Адже ця частина поселення раніше була зайнята садибами, що на сьогодні зруйновані. Поверхня тут переважно задернована. Крім того, навіть на зораних площах, як показало зондування, відсутність знахідок кераміки доби бронзи зовсім не вказує на відсутність нашарувань цього часу. Адже, за стратиграфією шурфа-прирізки № 3 у провалі поглищеного погребя (рис.70), тут збереглися дуже інтенсивні шари епохи ранньої-пізньої

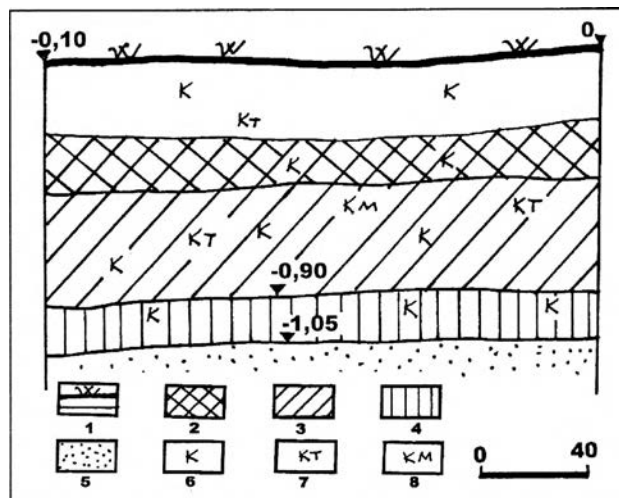

Рис.68. Петрашівка III. Шурф 2.

Профіль північної стінки.

Умовні позначення: 1 — орний шар; 2 — нашарування новітнього часу; 3 — культурний шар епохи бронзи; 4 — похований ґрунт; 5 — передматерик; 6 — кераміка; 7 — кістки тварин; 8 — каміння.

бронзи, перекриті пластами життєдіяльності села новітнього часу. Тому на сучасній денній поверхні археологічні знахідки майже не зустрічаються.

Таким чином, північну межу поселення Петрашівка III на сьогодні можна встановити приблизно, точніші його контури можуть бути визначені тільки після додаткового шурфування. На разі встановлена площа поселення складає приблизно 2,5 га (250 x 40-160 м).

Знахідки підйомних матеріалів з поселення розподіляються на кілька груп. До найдавнішої з них належить нечисленна (саме з підйомних матеріалів) добірка уламків стінок ліпного посуду катакомбної культури епохи ранньої бронзи (рис.66).

Наймасовішою є добірка фрагментів кераміки, що відноситься до епохи пізньої бронзи. Кілька стінок з них, із багатоваликовою орнаментациєю, можливо, належать бабинській культурі (рис.66: 4-6, 8-9). Вся інша маса керамічних уламків чітко вкладається у число «класичних» зразків ліпного посуду зрубної культурно-історичної спільноти.

Кераміку зрубного часу з поселення (підйомні матеріали) можна розподілити на дві групи. Перша — просто добре заглажена, друга — дуже добре, з легкими слідами лискування. Домішки у тісті — пісок, жорства.

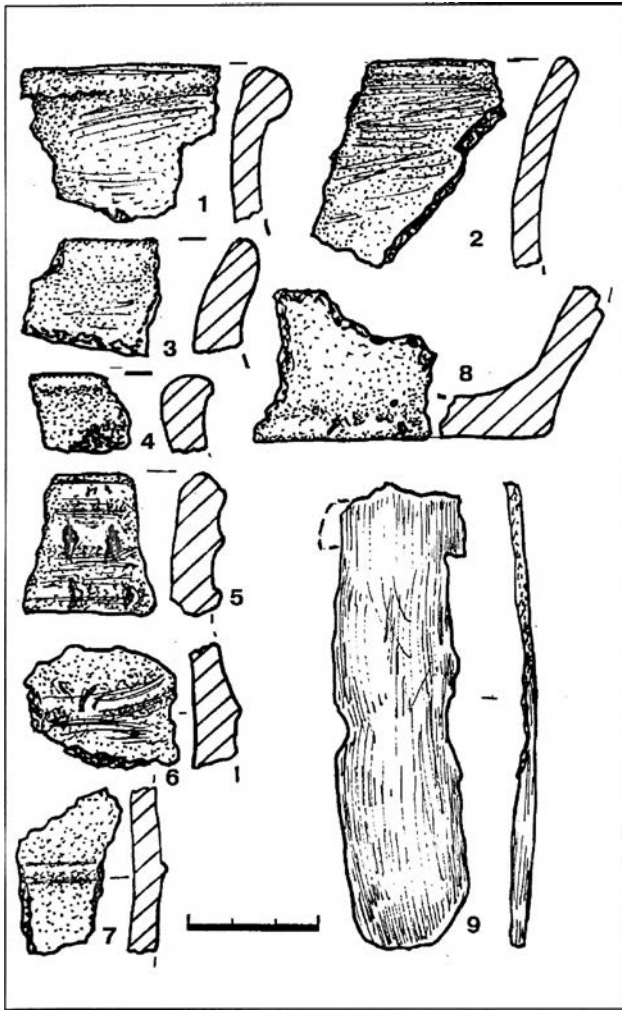

Рис.69. Петрашівка III.
Шурф 2. Знахідки.
1-8 — кераміка, 9 — кістка.

Фрагменти вінець належать банкоподібним формам ліпного посуду, із короткими відігнутими назовні краями. Орнамент, переважно, у вигляді наліпних горизонтальних валиків під шийкою, рідше — прокреслені сюжети (рис.66). Серед знарядь можна виділити пісковиковий абразив.

Порівняно незначна кількість черепків доби бронзи пояснюється задернованістю більшої частини поселення та перекриттям його культурних нашарувань рештками життєдіяльності новітньої епохи і навезеним ґрунтом.

Для встановлення потужності культурних нашарувань на поселенні закладені кілька шурфів.

Перший з них, № 1, розміщувався поблизу північно-східного краю пам'ятки, на схилі. Він мав розміри 2,5 x 0,5 м, у вигляді траншеї, що розташовувалася перпендикуляр-

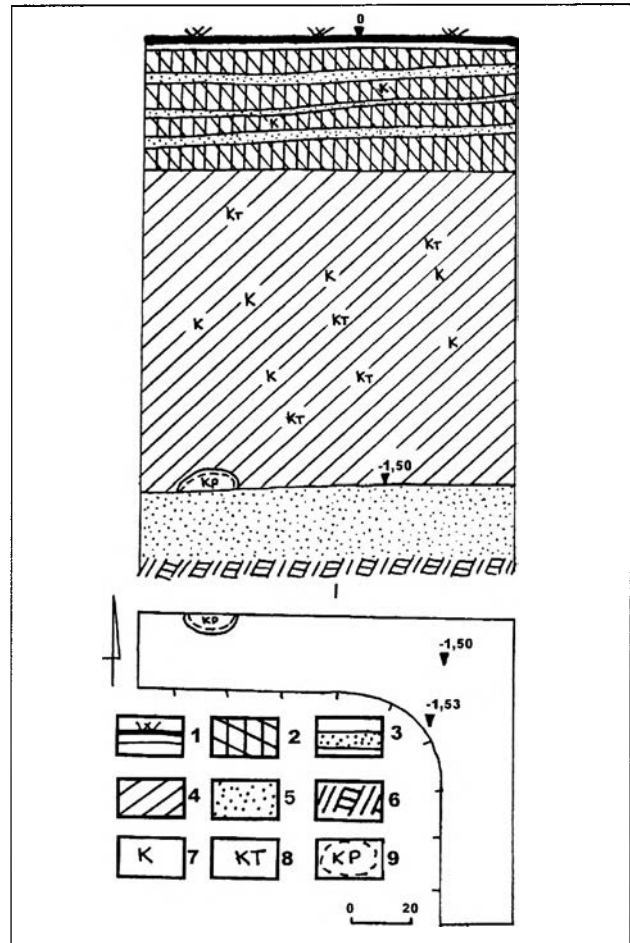

Рис.70. Петрашівка III. Шурф 3.
План та профіль північної стінки.

Умовні позначення: 1 — дерен; 2 — нашарування новітнього часу; 3 — піщані прошарки; 4 — культурний шар; 5 — передматерик; 6 — материк; 7 — кераміка; 8 — кістки тварин; 9 — нори.

но до берега водойми (рис.67). Його координати: N 49°0'36,53'', O 33°45'37,23''.

Як виявилось, культурних нашарувань тут не збереглося, всі знахідки із шурфа походили винятково з орного шару потужністю 0,3 м, нижче якого залягав жовтий материковий пісок. Стратиграфічна ситуація виглядала таким чином:

— 0-0,3 м — орний шар, огумуснений супісок, з нечисленними знахідками доби пізньої бронзи і новітнього часу;

— 0,3 м і глибше — стерильний жовтий материковий пісок (рис.67).

Таким чином, у цій частині поселення культурні нашарування зруйновані. Але про можливість збереження під орним шаром об'єктів свідчить виявлена у процесі досліджень неглибока яма 1, овальної у плані форми, орієнтована за довшою віссю майже у мери-

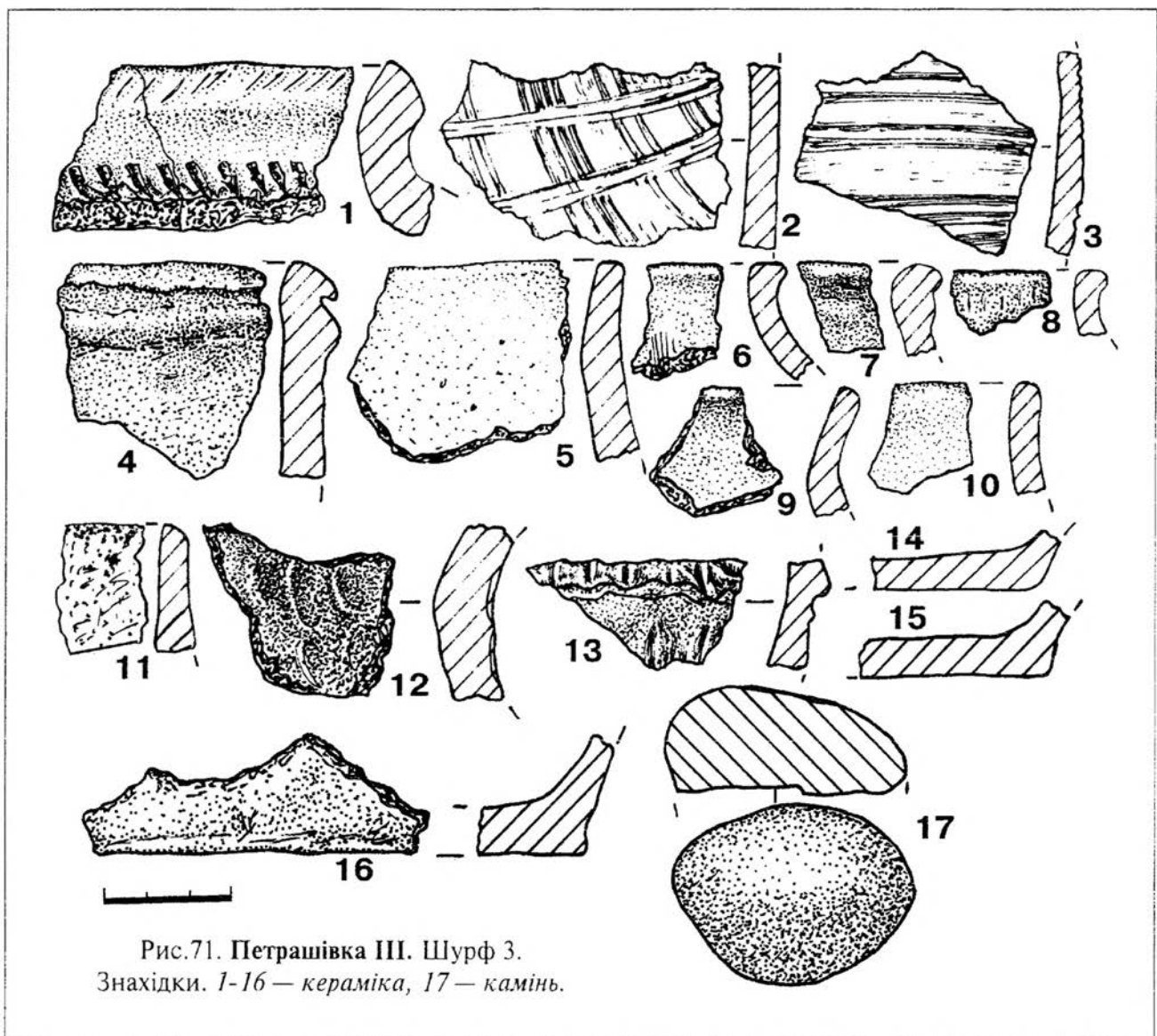

Рис. 71. Петрашівка III. Шурф 3.
Знахідки. 1-16 — кераміка, 17 — камінь.

діональному напрямку, що була заглиблена від рівня виявлення лише на 0,11 м. Яма мала рівне дно та звужені до нього похилі стінки. Її хронологічна позиція, у зв'язку з відсутністю знахідок, залишається нез'ясованою. Поряд, у прирізці до шурфу-траншеї № 1, розширеної для вивчення ями 1, виявлений контур плями ще однієї штучної заглибини, що отримала порядковий № 2. Як виявилось, вона відноситься до часу існування села Петрашівка, й археологічного значення не має.

Знахідки з шурфу — винятково фрагменти ліпної кераміки зрубного часу, — вінця банкових горщиків, стінки з валиками, концентрувалися в орному перемішаному ґрунті.

Для дослідження цієї ділянки поселення можливим та доцільним є застосування грейдера з метою оголення межі поверхневих

і передматерикових нашарувань, де можуть зберігатися археологічні об'єкти.

На протилежному боці поселення, на краю західного схилу мису, поруч із курганом № 6 і рештками хатища, закладено шурф № 2. Його розміри — 1,20 x 0,80 м, орієнтований він довшою віссю по лінії північ-південь, з координатами: N 49° 35,44', O 33° 45' 27,70' (рис. 68). Стратиграфічна ситуація в ньому виглядає таким чином:

- 0-0,05 м — чорноземний, збагачений органікою, дерен;
- 0,05-0,40 м — культурні чорноземні нашарування фіналу пізньосередньовічного і новітнього часу;
- 0,40-0,95 м — культурні супіщані нашарування і похований луговий чорнозем епохи пізньої бронзи, зі знахідками цієї доби;

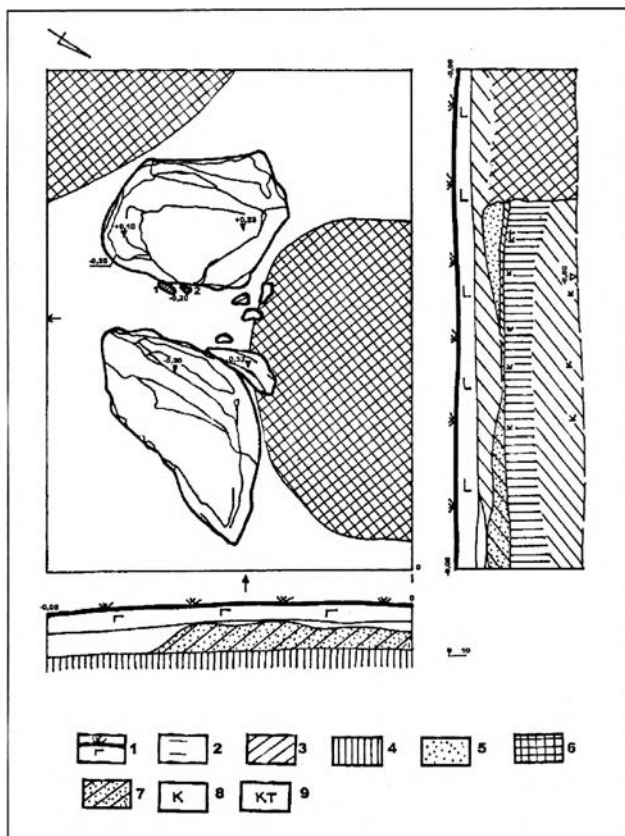

Рис.72. Петрашівка III. Шурф 4.

План та профілі стінок.

Умовні позначення: 1 — дерен; 2 — вісі перетинів; 3 — супіщані новітні нашарування; 4 — похований ґрунт; 5 — пісок; 6 — перекопи; 7 — мішані викиди; 8 — уламки кераміки; 9 — кістки тварин.

— з 0,95 м — суглинковий передматерик.

— з 1,20 м і глибше — материк, супіщаний суглинок (рис.68).

Можливо, в деяких місцях на цій ділянці поселення також буде доцільним застосування грейдера для зняття баластних прошарків.

Знахідки з шурфа — ті ж типові вінця банкоподібних горщиків (рис.69:1-4), з-поміж яких одне із рядами горизонтальних невеликих наліпних валиків, прикрашених пальцево-нігтьовими защипами, від типового ліпного горщика бабинської культури (рис.69:5). Стінки останніх орнаментовані значно тоншими наліпними валиками (рис.69:6-7). Є виріб із ребра тварини з двома виїмками по центру та зі збереженим гачкоподібним закінченням. Можливо, ця знахідка використовувалася і в якості зняряддя (рис.69:9).

На межі культурного шару і передматерика у шурфі трапився невеликий розвал частини ліпного лискованого горщика.

Ще один шурф-зачистка № 3 був закладений у глибокому провалі старого погребу на одній із покинутих садиб села, поряд із насипом № 4 групи курганів V у с.Петрашівка (рис.59:ш.3).

Спочатку зачисткою, а потім невеликою прирізкою в кутку провалу, розмірами 1,20 x 1,00 м, встановлено таку стратиграфічну ситуацію:

— 0 — 0,44 м — мішані прошарки суглинково-супіщаних затьоків та чорноземних пластів, з матеріалами новітньої доби — сліди викиду з ями погребу;

— 0,44 — 1,50-1,53 м — культурні нашарування доби пізньої бронзи, з переміщеними знахідками катакомбного часу;

— з 1,50 — 1,53 м і глибше — материковий сіро-жовтий супісок (рис.70).

Таким чином, на ділянці, де на поверхні знайдено лише кілька фрагментів кераміки зрубного часу, залягає найпотужніший культурний шар. У межах навколишньої території переkritий пластами новітніх нашарувань. Можливо, зачисткою досліджена частина житлового чи господарського об'єкта зрубного часу, проте реальна потужність культурного шару тут не менша. На це вказують численні знахідки з прирізки, а також глибина залягання нашарувань. Тому, в будь-якому випадку, для встановлення меж поширення культурних нашарувань в цій частині поселення необхідні додаткові вишукувальні заходи.

Знахідки з шурфу № 3 досить численні. Вони розподіляються на дві культурно-хронологічні групи. По-перше, це ліпна кераміка катакомбного часу, що вирізняється слідами гребінцевих загладжувальних на стінках посуду, котрі іноді утворюють досить глибокі врізні лінії, можливо, орнаментального характеру. До цього часу відноситься й вінце товстостінного горщика з коротким, відігнутих назовні краєм, загостреним зрізом і комірцем ззовні. По ньому воно прикрашене рядом коротких скошених насічок, нижче — ялинковими горизонтальними відбитками двозубого штампу (рис.71:1-3). Отже, на території зрубного поселення Петрашівка III можуть бути виявлені нашарування чи об'єк-

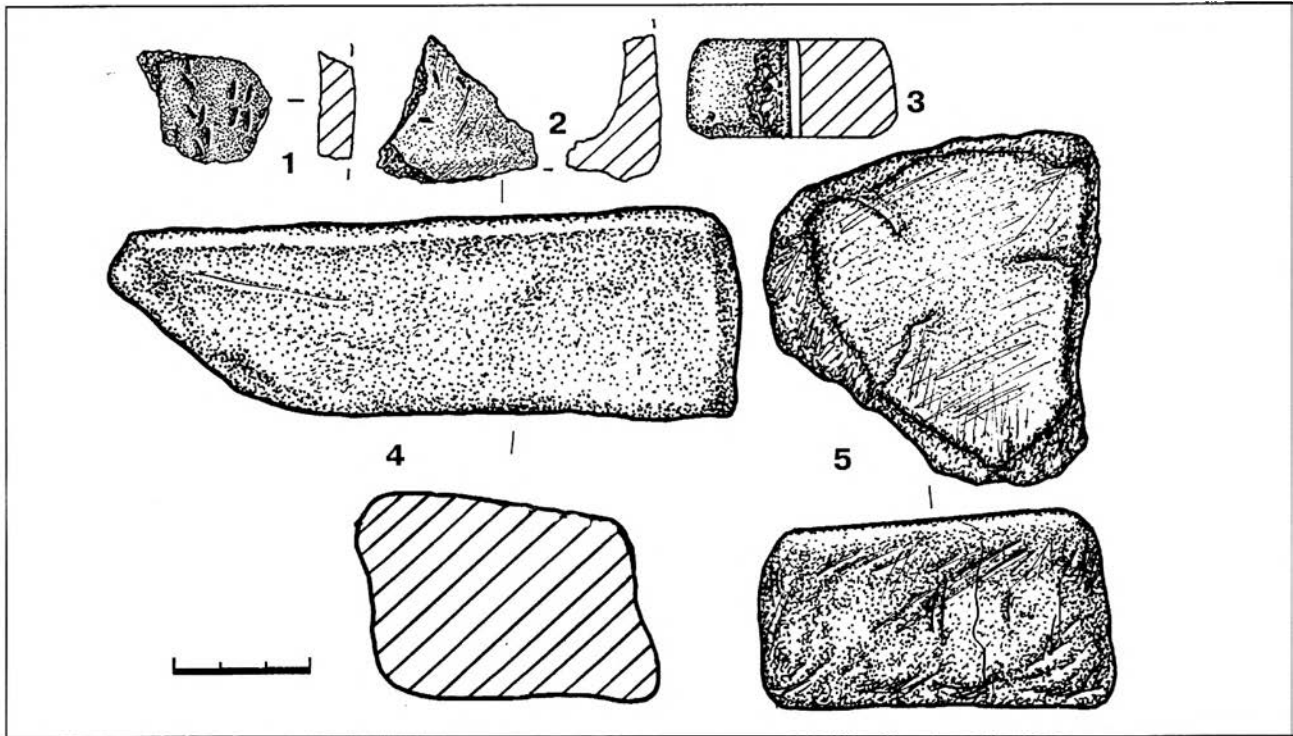

Рис.73. Петрашівка III. Шурф 4. Знахідки.
1-3 — кераміка, 4-5 — камінь.

ти епохи ранньої бронзи, а також бабинської (культури багатоваликової кераміки) культури.

Значно численніша добірка матеріалів зрубної культури. Серед уламків посуду — вінця ліпних банкоподібних горщиків з короткими відігнутими чи вертикальними краями. Одне з них прикрашене комірцем із закраїною ззовні та наліпним валиком під зрізом. Орнамент також нанесений під шийкою: це ряди наліпних валиків, розчленованих защипами та відбитками нігтя (рис.71:4-16). Є уламок яйцеподібного за формою кварцитового виробу — прашевого каменя (рис.71:17).

У шурфах № 4 і 4а (рис.72; 74), розміщених на мисовій території поселення для дослідження скупчень каменів на поверхні, виявлено кілька цікавих перевідкладених знахідок, в т.ч. доби раннього бронзового віку. Крім типових уламків посуду зрубного часу (рис.73:1-2), можна відзначити фрагмент глиняного пряслиця (рис.73:3), з двома зрізаними і скругленими по краю основами, частину пісковикової зернотерки або точильного каменя (рис.73:4), кам'яну наковаленку трапецієподібної в плані форми (рис.73:5).

Таким чином, поселення Петрашівка III є характерною поселенською пам'яткою зрубної культурно-історичної спільноти, містить матеріали катакомбної культури та культури багатоваликової кераміки. Воно повністю потрапляє до меж землевідводу хвостосховища і має бути досліджене археологічно. Для його вивчення необхідне першопочаткове встановлення північної межі поширення культурних нашарувань. У плані дослідницьких заходів можливе використання під час розкопок грейдера для зняття новітніх шарів від життєдіяльності сучасного села.

35. *Петрашівка IV, куток Дахнівка. Селище другої чверті I тис. н.е.* Виявлене у північній частині села, в кутку Дахнівка (колишнє село, приєднане до Петрашівки), на схилі лівого берега р.Лизька та мису біля її гирла, при впадінні у р.Сухий Кобелячок, висотою 2,4-3,5 м над рівнем заплави (рис.2:35; 3:35). Тут, на городах десятка садиб, на площі близько 1,6 га (400 x 30-50 м), зібрано добірку уламків гончарного посуду черняхівської культури, що залягають разом із матеріалами новітнього часу.

Встановлені межі селища: північно-західний край — N 49°0'87,54'', O 33°45'52,09'',

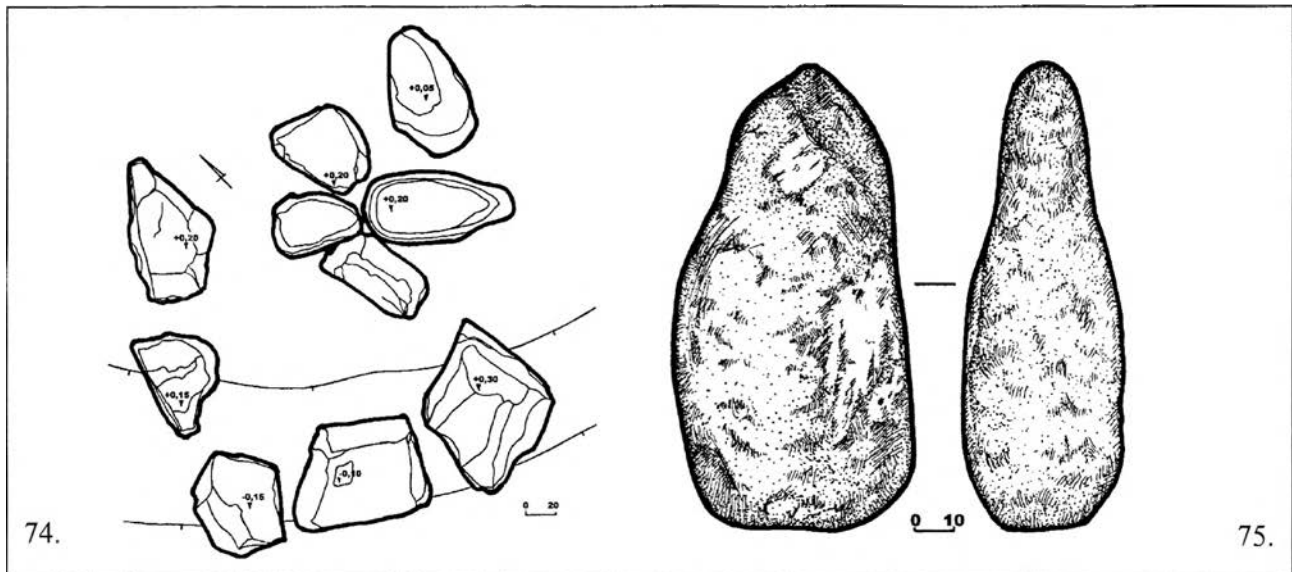

Рис.74. Петрашівка III. Новітнє скупчення гранітних брил — рештки основи вітряка.

Рис.75. Петрашівка III. Новітнє скупчення брил — рештки основи вітряка.
Стелоподібний валун. Граніт.

південно-східний — $N 49^{\circ} 73,00''$, $O 33^{\circ} 45' 77,38''$, що на місці окреслюються двома дамбами з дорогами переїзду через річку (рис.48; 84). Селище не шурфувалося.

Керамічний комплекс майже винятково черняхівський. Окремо можна виділити лише стінку тонкостінного ліпного горщика енеолітичної епохи зі значними домішками органіки та підлискованою заглаженою гребінцем внутрішньою поверхнею. Ще три дрібні черепки відносяться до кола старожитностей бронзового віку.

Серед знахідок привертає увагу майже пов-

на відсутність лискованої столової черняхівської кераміки та більша кількість ліпної. Остання має значні домішки крупнозернистого товченого граніту і кварцу. До зразків ліпної належить одне вінце горщика та дві приденні частини посудин без угорів (рис.76:1-2).

Більш численний фрагментований гончарний кухонний посуд, у т.ч. — уламки вінця горщиків, краплеподібних на зрізі. Одна приденна частина зрізалася ниткою. Інший фрагмент належить кухонній мисці з краплеподібним вінцем та плавною боковою гранню (рис.76:3-14, 16).

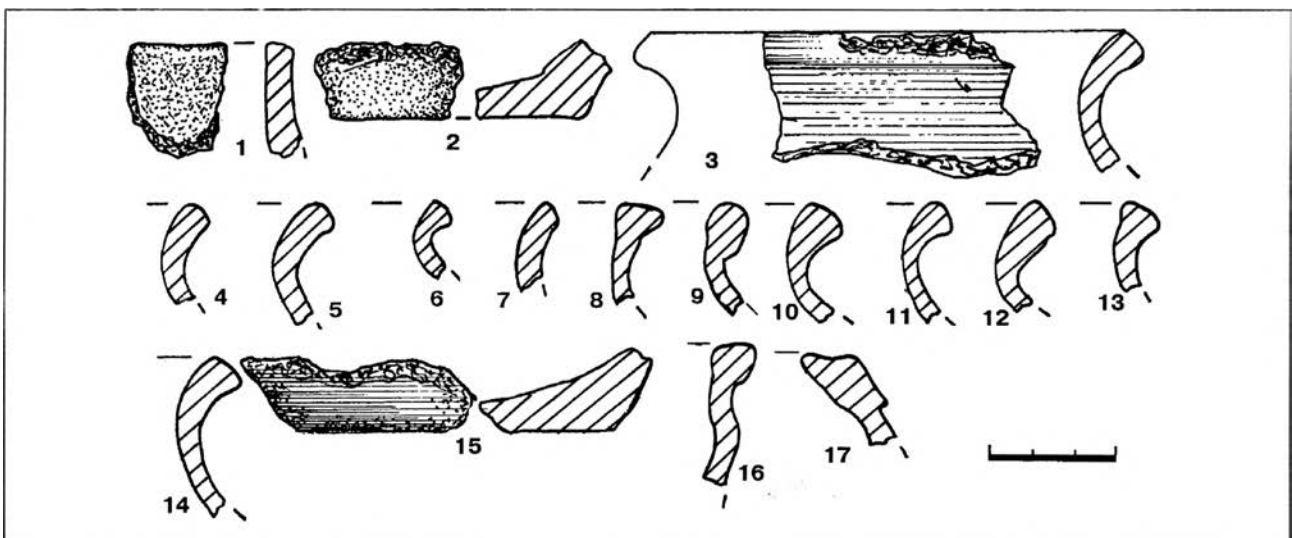

Рис.76. Петрашівка IV. Уламки кераміки.

77

78

79

80

81

82

83

Рис. 77. Роботівка, с. Курган IV. З північного сходу.

Рис. 78. Роботівка I. З півночі.

Рис. 79. Махнівка, с. Група курганів I, насип № 1. Зі сходу.

Рис. 80. Махнівка, с. Група курганів III, насип № 1. З південного сходу.

Рис. 81. Петрашівка, с. Група курганів I, насип № 1. З півдня.

Рис. 82. Петрашівка, с. Група курганів I. Гранітна стела з насипу № 1. В.О.Петров.

Рис. 83. Петрашівка I. Зачистка. І.В.Головко.

Рис. 84. Петрашівка IV. З півдня.

84

До лискованої столової кераміки відносяться лише уламок приденної частини посудини з утором (рис.76:15).

Серед знахідок — уламки гончарних червоно- і рожевоглиняних амфор пізньоримського часу, один — зі значними домішками, вінце рожевоглиняної амфори із загостреним рифленим зрізом, валиком із закраїною під зрізом ззовні (рис.76:17).

З матеріалів пізніших епох — численні уламки гончарної кераміки ХІХ-ХХ ст. Можна відзначити лише єдиний фрагмент горщика ХVІІІ ст., що і вказує на час заснування села.

Пункт Петрашівка ІV — чергове селище черняхівської культури другої чверті І тис. н.е., що має сліди стійбища епохи енеоліту-бронзи. Північно-західна частина його території (0,6-0,8 га) потрапить до меж розміщення, а південно-східна, більша за площею, — до охоронної зони землевідводу відсіку хвостосховища. Тому тут необхідно буде *провести археологічні дослідження*.

Салівка, с.,

Салівська сільська рада
(лівий берег р.Сухий Кобелячок —
лівий берег р.Дніпро).

36. Група курганів І Зозулиної могили (лівий берег р.Сухий Кобелячок — лівий берег р.Дніпро), у складі 22-х насипів, висотою 0,3-6,0 м і діаметром 10-60 м, розташована на північно-західній і західній околицях села, займаючи мис лівого високого берега р.Сухий Кобелячок (рис.2:36; 3:36).

Група курганів Зозулиної могили оглядалася О.Б.Супруненко у 1982 р., Г.М.Некрасовою в 1986 р. (Супруненко, 1982, арк.7-8; Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк.56, рис.211; Супруненко, Телегін, Тітова, 1989, с.134, рис.1:9), а також О.Л.Бойченко в 1993 р. (Бойченко, 1993, арк.15, рис.24).

Ця група, у складі семи найбільших курганів, включена до проекту Державного реєстру пам'яток місцевого значення Полтавської області, а оголошена пам'яткою археології рішенням Полтавського облвиконкому

№ 165 від 22.04.1984 р. Кількість насипів могильника суттєво збільшилася, за результатами детальних розвідок 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.21-23). Обстеженнями навесні 2008 р. виявлені ще 10 нових, раніше невідомих курганів, у т.ч. — поряд та на території села, по інший бік дороги на с.Петрашівку.

Група курганів розкидана широкою, меридіонально орієнтованою смугою, на відстані в 1,5 км на північ — північний захід та південний схід від найбільшого кургану, що має власну назву — Зозулина Могила або Могила Махнівка (рис.64). Він розташований на території колишньої тракторної бригади. Західна його пола підрізана бульдозером з метою влаштуванням дороги на кладовище поряд зі звалищем. Тут, у відслоненні, на рівні давнього горизонту, помітні рештки пісковикових та гранітних брил кільця кромлеху, сліди стародавніх вогнищ. Поверхня насипу № 1 задернована і зайнята кладовищем ХХ ст.

Курган № 2 знаходиться поряд, з північного боку від найбільшого насипу, інші — №№ 3-16 — розташовані на відстані в 0,2-0,3 км, вздовж краю схилу мису та на підвищеннях плато, і витягнуті по вісі південний захід — північний схід на 0,3 км, справа від узбіччя ґрунтової дороги на с.Петрашівка. Насип № 8 знаходиться неподалік від поселення черняхівської культури Петрашівка І. Обмірні дані обстежень курганів подані у таблиці (див. табл. на С.63).

Поряд із курганом № 8 знайдено литу бронзову бляшку від ременя до кінської вузди, у вигляді стилізованої голівки хижого птаха (Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.90, рис.2:2), з двома круглими, оточеними валиковим обрамленням, рельєфними «кнопками»-упорами, одна з яких передає око, інша, нижня, — «сережку» птаха (рис.86:2). На звороті бляшки наявна напівкругла петля. Довжина — 3,4 см; ширина — 2,4 см; довжина петлі — 1,5 см; висота петлі — 0,7 см (рис.109). Коло стилістично подібних прикрас ременів вузди характерне для старожитностей скіфського часу V-IV ст. до н.е. Середнього Подоння і спорядження коня

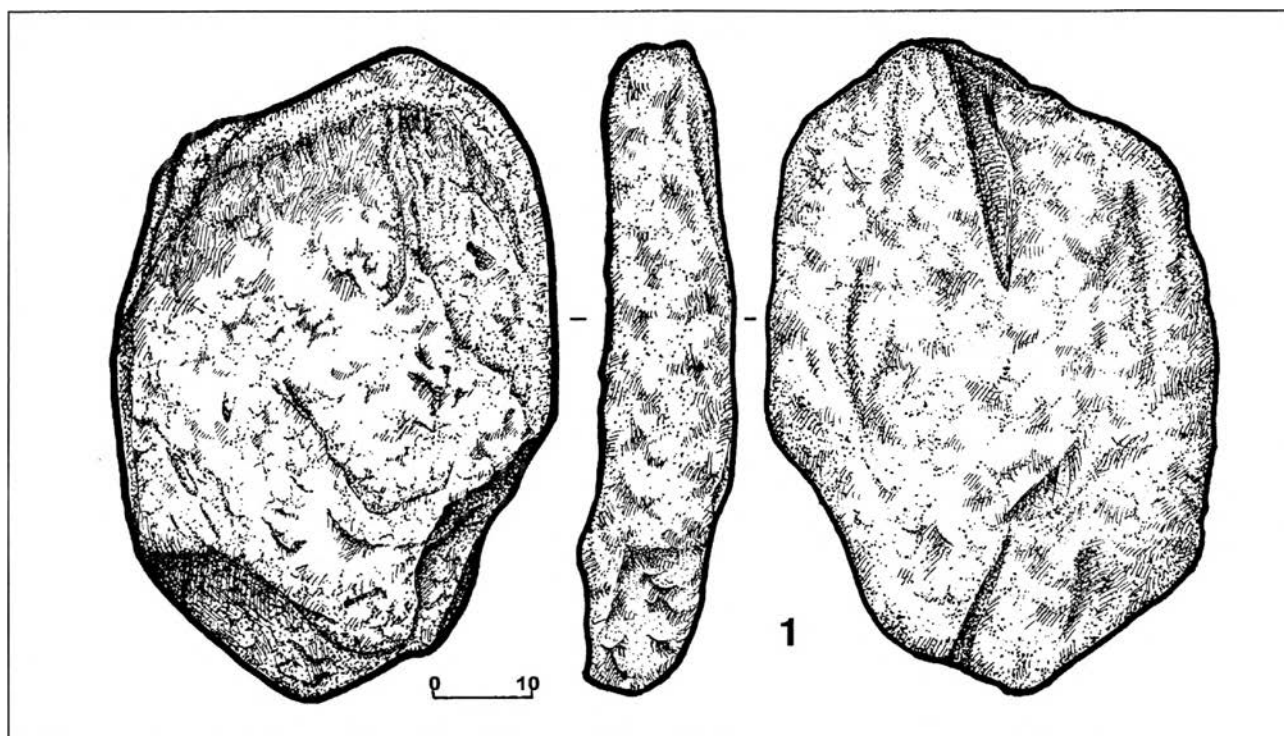

Рис.85. Салівка, с. Група курганів І. Стела, виявлена неподалік насипу № 9. Граніт.

ранніх сарматів Приазов'я і Поволжжя (*Стени, 1989, с.344, 372, табл.39:28-29; 67:22,25-27; Пузикова, 1995, с.19*). Знахідка, вірогідно, пов'язана з руйнуванням одного зі впускних поховань згаданого вище кургану, що належало до ранньосарматської епохи.

Під час огляду курганів групи Зозулиної могили на насипах №№ 8-11 виявлені ліпні черепки катакомбної культури з розчосами на поверхні; № 14 — зрубної культури, а також відщепова кінцебічна скребачка доби раннього бронзового віку.

На схилі високого берега, напроти розораного насипу № 9, з боку Петрашівки, виявлена невелика примітивна гранітна *антропоморфна стела*, свого часу виорана на вершині кургану. Вона перевезена до Комсомольського історико-краєзнавчого музею. Стела має напівовальну, скруглену доверху форму, з невеликим виступом голови, позначеними плечима, ледь виділеними обрисами рук на рівні ліктів. Вона виготовлена з плити сірого граніту, злегка обробленої вздовж країв шляхом сколювання (рис.85).

Розміри примітивної антропоморфної скульптури: висота — 68,6 см; ширина — 46,5 см; товщина — 12-15 см, маса — більше

60 кг (рис.85).

Група курганів не потрапляє до меж ділянки під відсік хвостосховища.

37. Група курганоподібних насипів II (лівий берег р.Сухий Кобелячок — лівий берег р.Дніпро), у складі 6-ти розораних підвищень, висотою 0,3-0,5 м і діаметром 15-20 м, знаходиться на північний захід від села, за 0,75-1,0 км, займаючи край вигину лівого високого берега річки. Група витягнута нерівномірним ланцюжком майже в меридіональному напрямку вздовж коліна русла, на захід від лісосмуги і польової дороги на с.Роботівка (рис.2:37; 3:37; 87).

Розвідками 2007 р. обстежені три розтягнуті оранкою насипи, ще три, висотою 0,5-0,6 м і діаметрами до 20 м, — виявлені навесні 2008 р. (*Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.23*). Частина з насипів, безсумнівно, є рештками будівель хутора рубежу XIX-XX ст., що на сьогодні позначений лише матеріальними рештками новітнього часу на поверхні поля та кількома здичавілими плодовими деревами на схилі тераси. Із суто археологічних знахідок поблизу цих курганоподібних насипів трапилося лише два уламки кераміки епохи бронзи (рис.12:2) — раннього залізного віку, що, певно, пов'язані не

Таблиця. Салівка, с. Група курганів I (Зозулиної Могили).

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу	N	O
1	6,0	55x60	Найбільший курган у групі, що має власну назву — Зозулина Могила або Могила Махнівка. Розташований на території колишньої тракторної бригади. Західна пола підрізана бульдозером, з метою влаштування дороги поряд із сміттєзвалищем. У обриві, на рівні давнього горизонту, помітні рештки пісковикових та гранітних брил кільця кромлеху, сліди вогнищ. Поверхня насипу задернована, вкрита кладовищем ХХ ст., найдавніший діагностований надгробок — 1921 р. Більша частина насипу пошкоджена сучасними похованнями. Абс. висота — 97,6 м, відносна висота за картою 1953 р. — 6,7 м. За Г.М.Некрасовою, це — курган № 4.	49°0'17,559''	33°46'25,895''
2	0,6	15	Прилягає до насипу кургану № 1 з північного боку, поверхня вкрита сучасним звалищем сміття. Насип пошкоджений польовою дорогою. Знаходився на території тракторної бригади, на разі — забур'янений.	49°0'20,832''	33°46'25,413''
3	0,7	25	Розташований на північному відгалуженні панівного підвищення мису. Насип нівелювався оранкою. Відносна висота за картою 1953 р. — 0,8 м.	49°0'33,547''	33°46'24,103''
4	0,8	24	Насип розорюється.	—	—
5	0,9	25	Насип розорюється. Відносна вис. на 1953 р. — 1,1 м.	49°0'29,173''	33°46'13,655''
6	0,6	22	Дуже розораний. Абс. висота — 88,4 м.	49°0'36,758''	33°46'27,202''
7	0,7	16	Розораний, нависас над заплавою Сухого Кобелячка.	49°0'36,474''	33°46'19,138''
8	0,5	20	Розорюється. З курганом пов'язана знахідка бронзової бляшки пізньоскіфського чи ранньосарматського часу, виявленої неподалік у 2007 р.	—	—
9	0,4	14	Розораний, у межах поселення Петрашівка I. На кургані виорана гранітна стела, є знахідки уламків стінок ямного ліпного посуду.	49°0'33,108''	33°45'57,971''
10	0,5	15	Розораний, пляма викиду над похованням.	49°0'34,609''	33°45'58,849''
11	0,4	13	Розорюється. поряд із дорогою на сс. Салівка та Роботівка.	49°0'34,573''	33°46'0,804''
12	0,3	10	Дуже розораний невеликий курган.	—	—
13	0,35	12	Дуже розораний.	—	—
14	0,4	14	Розораний.	—	—
15	0,5	17	Розораний.	—	—
16	0,8	20	Половина задернована, переділений навпіл ґрунтовою дорогою.	—	—
17	0,5	15	Раніше розорювався, забур'янений.	—	—
18	0,5	15	Розораний.	—	—
19	0,5	17	Розорюється.	—	—
20	0,6	20	Тсж саме.	—	—
21	0,5	17	Знаходиться у лісосмузі, біля сільського сталіону — футбольного поля, задернований. Займає край панівного підвищення над схилом тераси.	—	—
22	1,2	40	Залишки великого задернованого кургану, з абс. висотою 89,7 м, вершина зрізана бульдозером в ході будівництва села у 1960-ті рр. Можливо, майдан. Біля південно-західного кутка футбольного поля.	—	—

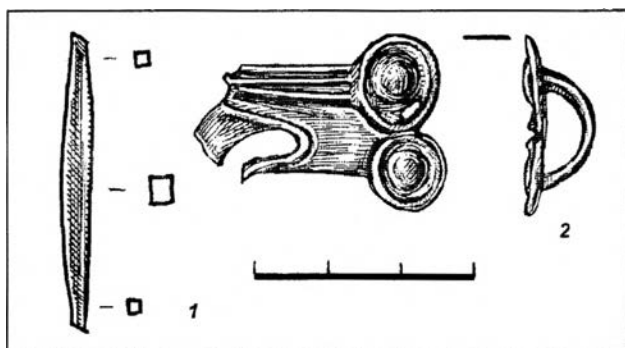

Рис.86. Петрашівка, Салівка, сс.

Знахідки з селища Петрашівка I (1) та насипу № 8 групи курганів I Зозулиної Могили (2).

1 — срібло; 2 — бронза.

з насипами, а із розміщеним неподалік місцезнаходженням Роботівка IV.

Група насипів не потрапляє до меж ділянки під відсік хвостосховища.

38. *Група курганів III* (лівий берег р.Сухий Кобелячок) розташована за 0,8 км на північ від села, праворуч від ґрунтової дороги до с. Роботівка, та в 0,5 км на південний схід від останньої. Складається з двох насипів, один з яких задернований, інший — розорюється (рис.2:38; 3:38).

Група знаходиться на краю плато високого берега. Найвищий задернований насип є помітним орієнтиром та історико-ландшафтною домінантою навколишньої місцевості. Він має власну назву — Могила Масловського (рис.7). На кургані є сліди встановлення триангуляційного знаку, з абсолютною позначкою висоти 86,0 м. Висота насипу становить 4,6 м, діаметр — 50 м. Поли задернованого кургана № 1 підрізани багаторічною

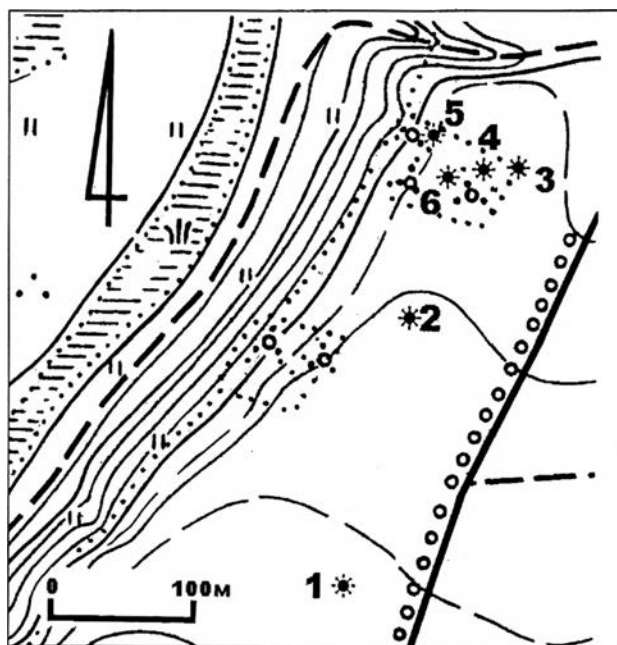

Рис.87. Салівка, с. Група курганоподібних насипів II. Схема.

оранкою. Схили круті. На західній полі розташоване поодиноке дерево, на схилах — помітні кілька великих нір.

За 0,1 км на північний захід від кургану № 1 знаходиться ще один розораний насип, висотою 0,3 м та діаметром 25 м (№ 2).

Великий курган вперше обстежувався О.Б.Супруненко 1982 р., оглядався Г.М.Некрасовою 1986 р. (Супруненко, 1982, арк.7; Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк.56, рис.212), О.Л.Бойченко у 1993 р. (Бойченко, 1993, арк.15, рис.25) та авторами у 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.23-24).

Група курганів не потрапляє до меж ділянки під відсік хвостосховища.

Археологічні пам'ятки поблизу гирла р. Сухий Кобелячок

Південна частина нижньої течії р. Сухий Кобелячок та місце її впадіння у Дніпро (сучасне Дніпродзержинське водосховище), на сьогодні, в результаті проведених розвідок, також може бути більш-менш комплексно охарактеризована щодо наявності археологічних пам'яток.

Так, експедицією під керівництвом Д.Я. Телегіна, яка проводила у 1960 р. розвідкові обстеження вздовж Дніпра в зоні заповнення майбутнього Дніпродзержинського водосховища, у мікрорегіоні виявлено цілий ряд поселень і місцезнаходжень поблизу сіл Салівка, Драпецьківка, Шведівка, Боцули, Павлівка. Отримані на цих пам'ятках матеріали відносяться до широкого хронологічного діапазону — від неоліту до XVIII ст. (Телегін, Махно, Шарафутдинова, 1961, арк. 4, 19-21, 61, 77). На жаль, лише кілька з цих об'єктів на сьогодні можна локалізувати, і, до того ж, доволі умовно. Це пов'язане зі зміною обрисів берегової лінії Дніпра та зі значною зміною меж і місцерозташування населених пунктів.

Більшість із відкритих та обстежених пізніше пам'яток археології мікрорегіону внаслідок розвідок О.Б. Супруненка (1982 р.) і О.Л. Бойченко (1993 р.) вдалося оглянути повторно. Вони здебільшого знайшли відображення у пропонованому переліку.

Карпівка, с.,

Салівська сільська рада

(правий та лівий береги р. Сухий Кобелячок — лівий берег р. Дніпро).

39. **Курган I** (лівий берег р. Сухий Кобелячок — лівий берег р. Дніпро) знаходиться на краю крутої третьої тераси лівого берега, на північно-східній околиці села, зліва від асфальтованої дороги на Шматківський гранітний

кар'єр (рис.2:39). Висота задернованого насипу — 2,4 м, діаметр — 40 м. Вершина сплюснена і густо вкрита могилами сучасного Карпівського кладовища.

Оглядався Г.М. Некрасовою в 1986 р. (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк. 56, № 9), О.Л. Бойченко 1993 р. (Бойченко, 1993, арк. 14-15), науковими співробітниками ЦОДПА восени 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 25).

40. **Курган II** (лівий берег р. Сухий Кобелячок — лівий берег р. Дніпро) розташований за 0,2 км на схід від Карпівки. Займає край того ж підвищення тераси, розташованого над сучасною центральною частиною села, неподалік повороту асфальтованої дороги до заплави та на Шматківський гранітний кар'єр (рис.2:40). Висота розораного насипу — 0,5 м, діаметр — 25 м (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 25).

41. **Курган III** (правий, лівий сучасного штучного русла, берег р. Сухий Кобелячок) знаходиться за 0,4 км на південний захід від села, на задернованому незначному підвищенні другої надзаплавної тераси, над старицею-озером у гирлі Сухого Кобелячка (рис.2:41).

Відкритий О.Л. Бойченко в 1993 р. (Бойченко, 1993, арк. 13-14, рис. 22, фото 17). Курган входив до меж забудови колишнього с. Стара Салівка (на північ від нього, за 0,2 км — старе кладовище села). Задернований, вкритий кущами, оточений заростями очерету. Мав висоту — 2,10 м та діаметр — 29 м. Основа насипу часом підтоплюється внаслідок перепадів рівня Дніпродзержинського водосховища. Сучасна висота кургану — 1,4 м (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 26-27).

42. **Карпівка II. Поселення епохи пізньої бронзи — раннього залізного віку.** Відкрите О.Л. Бой-

ченко 1993 р. (*Бойченко, 1993, арк. 13, рис. 21, фото 16*). Розташоване за 0,3 км на захід від села, на мису у заплаві, за 0,2 км на південь від автошляху м. Комсомольськ — с. Салівка (рис. 2:42). Площа 1,5 га (200 x 75 м). Потужність нашарувань — 0,5 м. На сьогодні задерноване.

43. Карпівка I (кол. пункт Салівка III). Селище другої чверті I тис. н.е. (лівий берег р. Сухий Кобелячок) знаходиться за 2,1 км на південний захід від с. Салівка та 0,6 км на південний захід — південь від центральної частини с. Карпівка, за 60 м на південний захід від колишньої насосної станції колгоспу ім. Леніна, в ур. Хобівка (кол. хут. Хобівка) (рис. 2:43). Культурні рештки виявлені на городі гр. М.Ф. Яковенко, на пологому схилі тераси висотою 1,0-1,8 м над рівнем заплави стариці Сухого Кобелячка, за 8-10 м від берега.

Знахідки зафіксовані на незначній площі городу (7 x 80 м). Зібрані уламки гончарної кераміки черняхівської культури, кістки тварин та фрагменти полив'яного посуду рубежу XVII-XIX ст. У шурфі (1,0 x 1,5 м) встановлена збереженість супіщано-чорноземних культурних нашарувань потужністю до 0,70 м, що містили матеріали черняхівської культури, в т.ч. уламки ліпного посуду з домішками піску й зернинами товченого граніту.

Орієнтовна площа селища, як показали обстеження, може перевищувати 1,2 га, проте вона зайнята городами та сільською забудовою. Поселення виявлене розвідками Полтавського загону експедиції «Славутич» влітку 1982 р. (*Супруненко, 1982, арк. 8; Супруненко, Телегін, Тітова, 1989, с. 132, рис. 1:10*). Оглянуте повторно О.Б. Супруненком навесні 2008 р.

44. Група курганів I розташована край схилу підвищення третьої надзаплавної тераси лівого берега, за 0,6 км на південний схід від села (рис. 2:44). Складається з 3-х розораних курганів та одного розтягнутого оранкою курганоподібного підвищення. Три з них розташовані своєрідним трикутником, з вершиною, направленою на північ. Висота насипів становить 0,4-0,7 м, діаметр — 18-25 м. Курганоподібний насип знаходиться північніше, за 0,2 км від курганів.

Група оглядалася Г.М. Некрасовою у 1986 р., в її науковій звітності відображено лише два найвищі кургани (*Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк. 56*), один насип був помічений О.Л. Бойченко в ході розвідок 1993 р. (*Бойченко, 1993, арк. 14, рис. 23, фото 18*).

На вершині найбільшого розораного кургану № 2, під час розвідок 2007 р., зібрані уламки вінцевої частини ліпної посудини доби бронзового віку, з підтискованою поверхнею чорного кольору, які, вірогідно, походили із зачепленого оранкою впускного поховання (*Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 25-26, рис. 52:26; 56*).

З черговою глибокою оранкою навесні 2008 р., поряд зі знову виораними уламками ліпного посуду, виявлені й окремі кістки людини. Місце знахідки на вершині насипу було зачищене до рівня основи орного шару, внаслідок чого на глибині 0,25 м виявлений розвал ліпного горщика та контури прямокутної в плані ями впускного поховання, яке довелося дослідити.

Поховання 1 (впускне, ранньозрубне) виявлене за 1,2 м на північний схід від умовного центру кургану, на глибині 0,35 м (рис. 88:1). Воно містилося в підпрямокутній у плані (ближче до трапецієподібної) ямі, з незначно скругленими кутами, розміром 1,46x1,56 м, глибиною 0,15 м з рівня виявлення (рис. 88:1), орієнтованій за довгою віссю у меридіональному напрямку. Стінки ями — вертикальні в основі, дно — рівне. У заповненні містився мішаний чорноземно-супіщаний ґрунт, зі включеннями материкового піску, сліди трьох, покладених поперек — у широтному напрямку — зотлілих плах від накатника, шириною 18-20 см і довжиною більше 1,50 м.

Вздовж західної стінки ями лежав дещо фрагментований скелет похованого, за анатомічним порядком розташування кісток якого встановлювалося таке положення: на лівому боці, головою на північ, зі слабо підібганими (під прямим кутом) ногами, покладеними одна на одну, та викладеними перед грудьми кистями, зверненими до обличчя, зігнутих в ліктях рук (рис. 88:1). Похований — дитина віком 9-11 років (за визначенням А.В. Артем'єва, див.

Додаток 1), супроводжувалася у потойбічній світ нечисленним, але виразним інвентарем, що був викладений на дощатий настил, від якого на дні ями збереглися сліди деревного тліну. Також під кістками простежені залишки зотлілої органіки від підстилки.

У ногах дитини знаходився зотлілий контур дерев'яної чаші або таці, круглої в плані форми. Перед тулубом — розвал ліпного горщика, а поряд з колінами, у заповненні поховальної ями, — трапилося відщепове знаряддя з кременю (проколка-?).

Знахідки з поховання.

1. Горщик ліпний. Подібний тип посуду — малохарактерний для переважно банкоподібного набору форм зрубників. Горщик має струнку високу форму, із плавним перегином шийки, виділеним вінцем з прямим зрізом, округлу сформовану грань на верхній частині корпусу, звужені донизу стінки, пласке нешироке дно з утором. За типологією С.І. Берестнева, цю посудину можна віднести до групи III типу 1 — горщиків з високими горизонтальними пропорціями (Берестнев, 2001, с. 90, рис. 79).

Структура черепка пориста, майже без домішок, слабко випалена, від чого посудина розтріскалася. Горщик склеєний з уламків, у т.ч. знайдених минулого року, та догіпсований. Зовнішня поверхня підлощена, має сліди слабого загладжування жмутком трави або тріскою. Висота горщика — 23,6 см; діаметри: вінця — 22,1 см; тулуба — 23,6 см; дна — 9,6 см (рис.40; 89).

Схожі за формою горщикоподібні, з виділеним ребром або гранню посудини характерні, переважно, для ранніх етапів розвитку зрубної спільноти. Так, на території Полтавщини подібний горщик, щоправда, орнаментований, трапився у ранньозрубному похованні 1 кургану № 8 групи курганів I в околицях с. Приліпка Козельщинського району (Лугова, 1991, с. 11, рис.3:2). Інша посудина (майже повна аналогія) — походить із розмитих Дніпродзержинським водосховищем курганів поблизу с. Ульянівка (сучасне с. Орлик Кобеляцького району) (Супруненко, Кулатова, Гавриленко, Морозко, 1984, арк. 11, рис. 65; Суп-

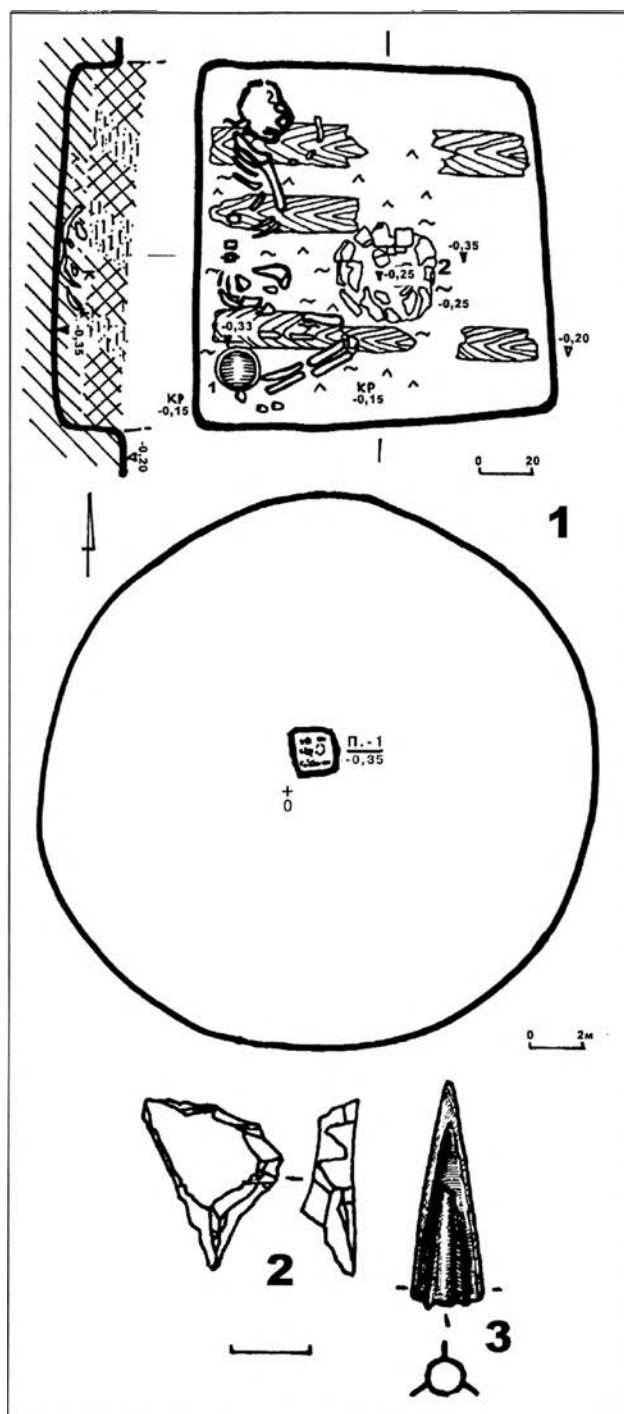

Рис.88. Карпівка, с. Група курганів I.

Насип № 2. Поховання 1, план та перетин, схема його місцезнаходження на кургані (1), знахідки із заповнення (2) та в полі насипу (3).
2 — кремень, 3 — мідь.

руненко, 1986, с. 243-244, рис. 1:2; Супруненко, Телегін, Тітова, 1989, с. 134, рис. 5:6). Подібні за формою горщички відомі й у похованнях зрубного часу Подонців'я (курган № 1, поховання 6 біля хут. Котовського, кургану № 2, поховання 1 поблизу с. Калинівка I, кургану № 6,

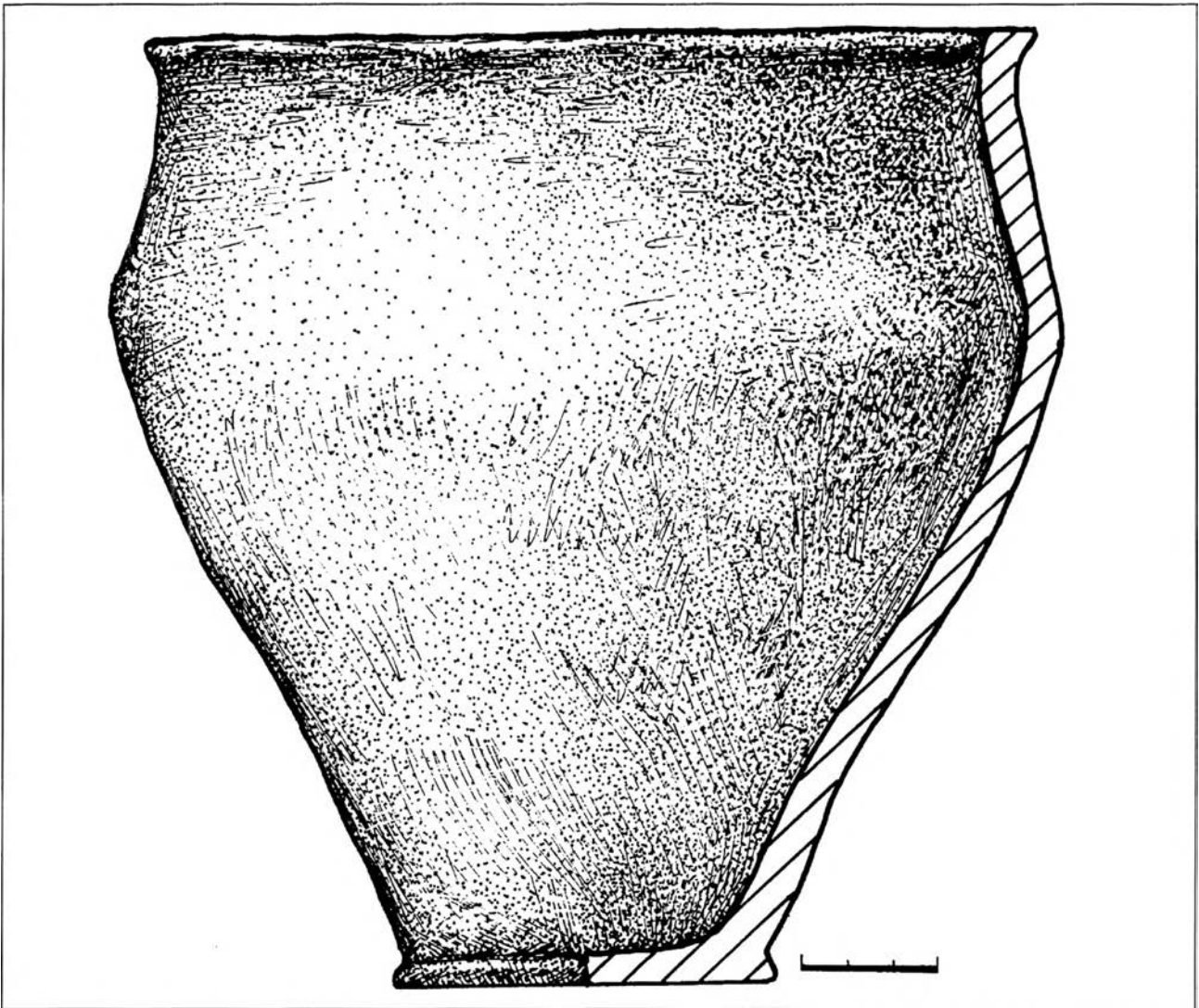

Рис.89. Карпівка, с. Група курганів I. Насип № 2. Поховання 1. Горщик ліпний.

поховання 2 неподалік Старомажарове I) (Берестнев, 2001, рис.61:8; 69:11; 76:3), Орільсько-Самарського межиріччя і Дніпровського Надпоріжжя (поховання 1 кургану № 2 групи I поблизу с. Василівка, поховання 1 кургану № 4 групи II біля с. Вербки) (напр.: Ковалева, Мухопад, Шалобудов, 1995, с.21, рис.6:1; Марина, Ромашико, Феценко, 1986, с.11-12, рис.2:7). У зазначеному останнім регіоні такі форми посуду супроводжують переважно поховання так званого маївського типу (Ковальова, Волковой, 1976) бережнівсько-маївської зрубної культури.

2. Знаряддя відщепове з напівпрозорого сіро-коричневого кременю, можливо, проколка. Розміри: 1,6 x 2,9 x 0,8 см (рис.88:2).

3. Рештки дерев'яної посудини, вірогідно, невеликої таці або ковша, у вигляді тліну.

Збереглася пляма тліну, розмірами 15,0 x 14,7 см, із незначним потовщенням на краях, що позначало місце зотлілого бортика-вінця. З одного із боків від основної частини посудини відходила “пляма” напівовальної форми, що, певно, була рештками ручки. Довжина збереженого сліду ручки становить 4,5 см, максимальне розширення — 5,3 см у місці кріплення (рис.88:1: I; 90).

Вірогідно, представлений тліном виріб мав вигляд, подібний до сучасного ківшика.

У лісостепових зрубних похованнях дерев'яний посуд є рідкісною, але відомою категорією знахідок (Отрощенко, 1984; Цимиданов, 2004, с.55; Берестнев, 2001, с.94), і, здебільшого, має оздоблення з бронзових деталей-обкладок. Серед відомих дерев'яних чаш і таць зразки з ручками відшукати не вдалося.

Досліджене поховання, судячи з положення кістяка та супутнього інвентаря, належить до комплексів зрубної культурно-історичної спільноти. Ряд ознак дозволяє віднести його до ранньозрубного часу. На матеріалах сусіднього Орільсько-Самарського межиріччя дніпропетровськими колегами виділено ранньозрубний пласт поховань з характерними рисами культури багатоваликової кераміки, що отримав назву маївського і розглядається як локальний варіант культури. Серед основних його ознак — тілопокладення у слабо скорченому положенні на лівому боці, з використанням дерева в могилі, що правда, у вигляді зрубу (Ковальова, Волкобой, 1976, с. 16). Подібні обрядові риси наявні і в дослідженому похованні. Ліпний горщик з Карпівського кургану також характерний для старожитностей ранньозрубного часу, як і наявність дерев'яних супровідних речей у похованні. За класифікацією С.І. Берестнева на матеріалах лісостепу, цей комплекс належить до 4-ї обрядової групи (Берестнев, 2001, с. 100-101), поширеної саме на цьому етапі розвитку зрубної культури. На думку В.В. Циміданова, нечисленні зрубні поховання з дерев'яними посудинами, щонайменше, є соціально неординарними, та, швидше за все, маркірують могили служителів культу (Циміданов, 2004, с. 55).

Отже, поховання, досліджене через загрозу руйнації, належить до числа ранньозрубних впускних поховальних комплексів у насипу розораного кургану.

Крім того, біля насипу виявлене бронзове вістря стріли скіфського часу довжиною 3,5 см. Це трилопатевий базисний наконечник, з прямими лопатями (відділ II, тип 6, варіант I, за Г.І. Мелюковою), що характерний для другої половини VI - V ст. до н.е. (Мелюкова, 1964, с. 21, рис. 1), а за С.В. Поліним — кінця VI - першої чверті V ст. до н.е. (Полін, 1987, рис. 4:17-21).

45. **Група курганів II** (правий берег старого русла р. Сухий Кобелячок) виявлена за 0,85 км на захід від села, в 0,9 км на південний захід — захід від с. Салівка, на задернованому мису надзаплавної тераси, висотою 2,4-3,2 м від рівня заплави, утвореному коліном Сухого

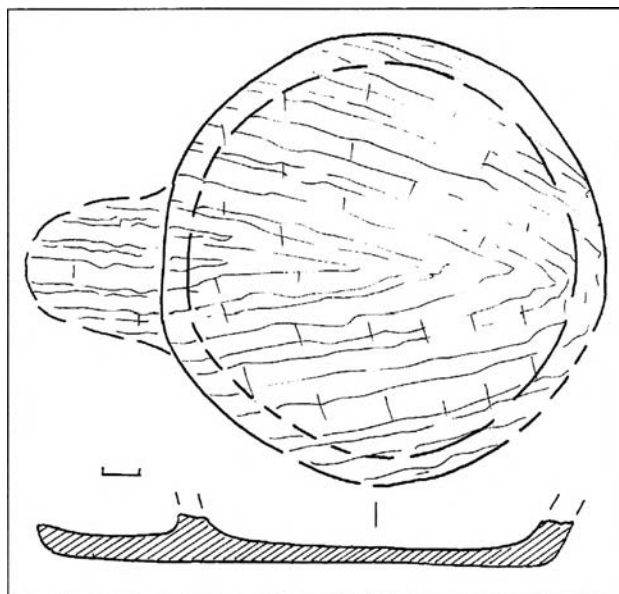

Рис.90. Карпівка, с. Група курганів I. Насип № 2. Поховання 1. Рештки дерев'яної посудини.

Кобелячка (рис.2:45). Кургани розміщуються на підвищенні тераси, з обох боків від шосе м. Комосольськ — с. Салівка, неподалік від насипу відсіку хвостосховища ВАТ «Полтавський ГЗК». Група складається з 4-х насипів та одного курганоподібного підвищення, висотою 0,35-1,1 м і діаметром 15-30 м. Вони згруповані компактно, займаючи виступи мису над схилами, задерновані, мають сліди тривалого розорювання у XX ст. Обстежувалися восени 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк. 26).

46. **Група курганів III** (правий берег р. Сухий Кобелячок) виявлена за 1,4 км на південь від села, в 2,15 км на південний захід — південь від с. Салівка, на задернованому мису надзаплавної тераси, висотою 2,2-2,5 м від рівня заплави, утвореного коліном Сухого Кобелячка (рис.2:46). Кургани розміщуються на місці колишньої нерегулярної забудови знесеного с. Салівка. Група складається з 3-х насипів, висотою 0,35-1,80 м і діаметром 10-28 м, та курганоподібного підвищення, висотою 0,6 м і діаметром 16 м, віддаленого від курганів на 0,12 км на схід — північний схід. Кургани згруповані досить компактно, займаючи виступ мису над схилом, задерновані, мають сліди довготривалого розорювання у XX ст. (рис.91)

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу
1	1,80	28	Напівкулястої форми, задернований.
2	0,35	10x12	Розтягнутий, з вимоїнами, помітна верхівка великого каменя в центрі — стели.
3	0,55	14	Розплилої сегментоподібної у перетині форми, задернований.
4	0,60	16	Курганоподібне підвищення, можливо, хатище, задерноване і забур'янене.

Розміри та опис їх насипів подаються у таблиці вище.

Поряд із курганами групи, на сучасній денній поверхні, виявлені кілька масивних уламків сірого граніту, а також — між насипами №№ 1 і 3 та на північний захід від кургану № 1, — дві стели, перевикористані у новітній час (рис.91). Посеред насипу № 2 також здіймалася верхня частина стели, яку, враховуючи наявність грабінницьких ям неподалік, довелося розчистити (рис.92). Нижче наводимо опис результатів цих робіт, а далі — опис стел.

Розчистка стели (рис.111) дозволила виявити контури ями впускного поховання, здійсненого з рівня стародавньої денної поверхні (-0,10 м), і влаштованого в могилі із заплічками, на рівні яких саме і була встановлена брила (її верхівка здіймалася на 0,10 м від поверхні кургану).

Отримана стратиграфічна ситуація виглядала таким чином:

— 0 — 0,15 м — дерен, лучний супіщаний чорнозем;

— 0,15 — 0,35 м — чорно-сірий супісок, перебитий кротовинами й норами — масив насипу;

— 0,35 — 0,55-0,60 м — похований ґрунт — лучний супісок сіро-чорного кольору;

— з 0,55-0,60 м — сіро-жовтий пісок-материк (рис.93).

Поховання 1 (ранньоямне, впускне) знаходилося у центрі кургану (рис.92), було влаштоване в прямокутній, зі скругленими кутами, ямі, глибиною 0,90 м від «0», влаштованій з рівня заплічок підквадратної форми (рис.74; 81). Заплічки, опущені на глибину -0,60 м від УЦ кургану, мали розміри — 0,87 x 0,92 м, вертикальні стінки, були зорієнтовані за довгою віссю у напрямку — північ — північ-

ний схід — південь — південний захід. Заповнення заплічок — темно-супіщане, децю мішане. Більшу частину ями займала призматична брила сірого граніту, що походила з алювіальних відкладень. Розміри цієї брили, котра слугувала своерідною стелою-перекриттям поховання, становили: висота — 65,2 см, ширина — 50,4 см, товщина — 59,0 см. Один (західний) бік брили мав краще виділене природне сплющення. Загальна вага брили перевищувала 160 кг (рис.93).

Яма поховання мала розміри 0,70 x 0,75 м, була підквадратною за формою, зі скругленими кутами. Вона досягала глибини від рівня заплічок 0,3 м. На заплічках брилу підстилав шар дрібних вивітрених уламків граніту, що утворився внаслідок переміщень гранітного блоку над похованням, з-за відслонення основи вивітреної поверхні. Складалося враження, що яма була заповнена щільним шаром супіску.

Гранітні уламки під брилою підстилав прошарок сіро-жовто-коричнюватого піску, нижче якого залягав шар лучного чорного супіску із затьоками.

На дні ями, майже по контуру, відзначені скупчення дрібних вуглинок, у південній частині — уламки мушель молюска равлика звичайного, а в північній — кілька дрібних шматочків стінок ліпних посудин. Знайдені й два уламки кісток рук та нижньої щелепи дитини, віком до 1-го року, без слідів вохри на поверхні (визначення А. В. Артем'єва). Інших кісток не виявлено.

Заслужують на увагу уламки кераміки з поховання, розміром від 0,8x1,2 до 3,5x3,8 см. Два з них мали поверхневі та внутрішні залісковані до блиску широкі розкуси. У сірому тісті цієї ліпної посудини, крім піску,

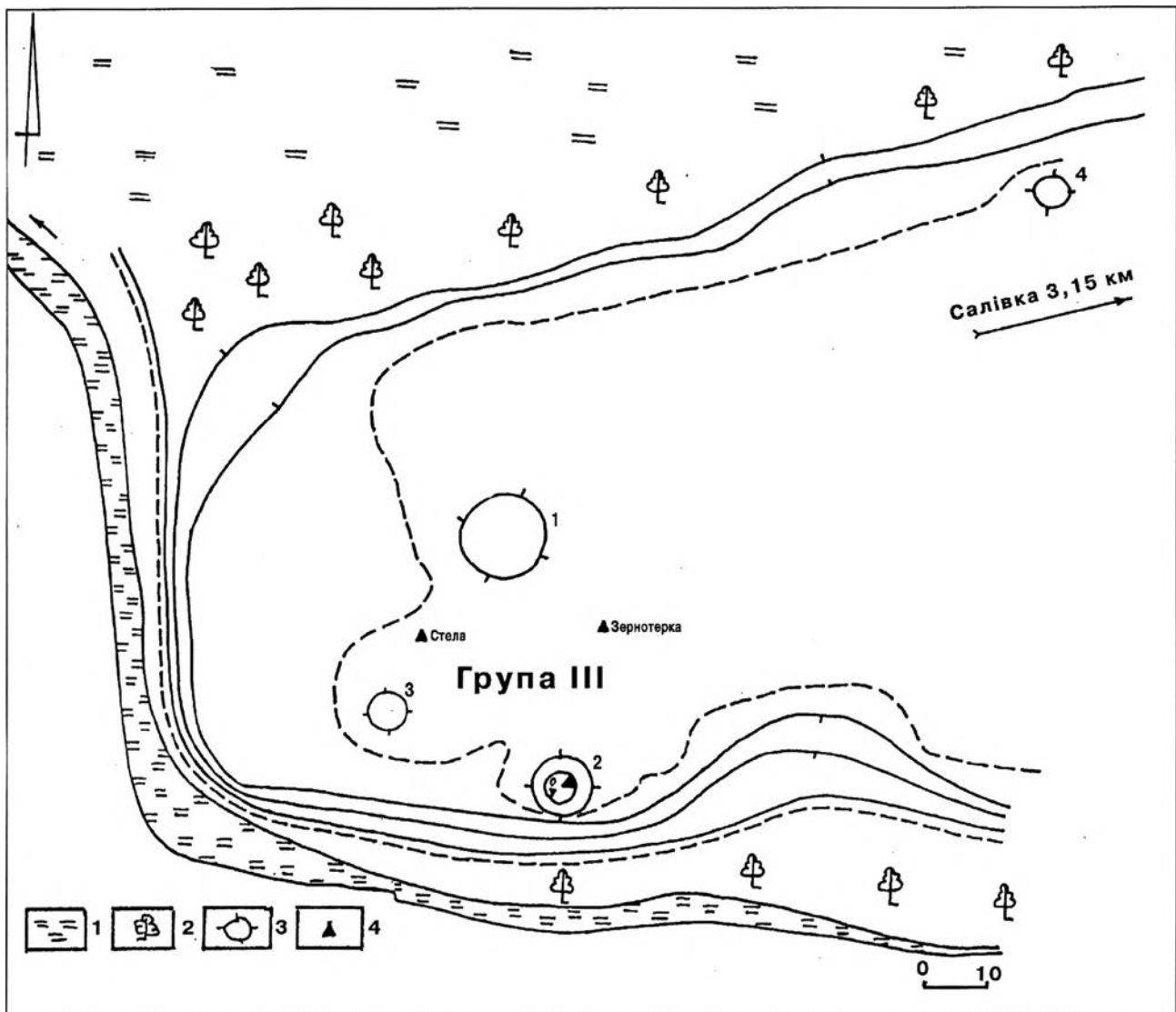

Рис.91. Карпівка, с. Група курганів III. План.

Умовні позначення: 1 — заболочені луки; 2 — дерева; 3 — кургани; 4 — стели.

були наявні незначні домішки органіки та сліди вигорілих мушель річкових молюсків. Два інші уламки належали стінкам старанно виготовленого горщика з добре перемішаної глини, з підлискованою поверхнею сіро-бурого кольору. На більшому фрагменті плічка від порівняно великого горщика зберігся орнамент, утворений вертикально нанесеними на гладку поверхню відбитками шнурового штамп, від якого нижче відходили потрійні лінії на кшталт бахроми (рис.94). У сірому щільному, добре перемішаному тісті посудини проглядалися домішки дрібного піску й окремі сліди вигорілої черепашки. Орнаментация виявленої кераміки має паралелі в керамічному комплексі середнього і верхнього

шару Нижньомихайлівського поселення (Коробкова, Шапошникова, 2005, с.59-60, 66-67, рис.28:6; 33:1,4), що може свідчити про ранньоямний час його здійснення в енеолітичному кургані.

Поза межами ями, у насипу, також знайдені кілька уламків ліпного посуду зі слідами заглажених поверхневих розчосів, напевне, також ранньоямного часу, і невеликий фрагмент вінця ліпного горщика з комірцевим потовщенням, зі слідами гребінцевого заглажування зовнішньої поверхні та домішками вигорілої черепашки, вапняку і шамоту в крихкому пористому тісті, розміром 1,7 x 2,4 см.

Таким чином, досліджене поховання належить до кола старожитностей епохи скла-

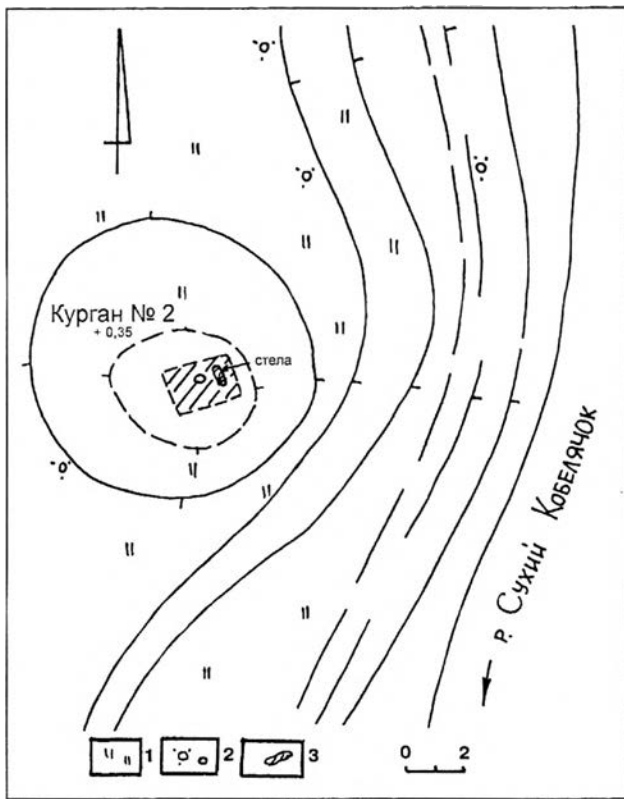

Рис.92. Карпівка, с. Група курганів III. Насип № 2.

Умовні позначення: 1 — луки; 2 — куші; 3 — стела.

дання давньоюмною культурно-історичною спільноту.

Після досліджень брила була повернута на попереднє місце, а залишки заплічок, перекриті поліетиленовою плівкою, законсервовані шляхом вкривання материковим піском і дерном.

Насамкінець, необхідно подати опис виявлених стел, з-поміж яких є й унікальна знахідка (Кулатова, Лямкін, 2008, с.63, рис.).

Стела 1, знайдена між насипами №№ 1 та 3 на сучасній денній поверхні, виявилася уламком нижньої частини примітивної кам'яної скульптури у вигляді природно відслоненої плити сірого граніту, зі скругленими бічними гранями, з вивітряними слідами обробки шляхом незначного сколювання та підтесування. Мала підтрикутний злам, що з'явився у давнину, внаслідок розколювання верхньої частини. Висота уламка — 67,3 см; ширина — 66,5 см; товщина — 12,0-14,2 см. Вага фрагмента скульптури — понад 70 кг (рис.95).

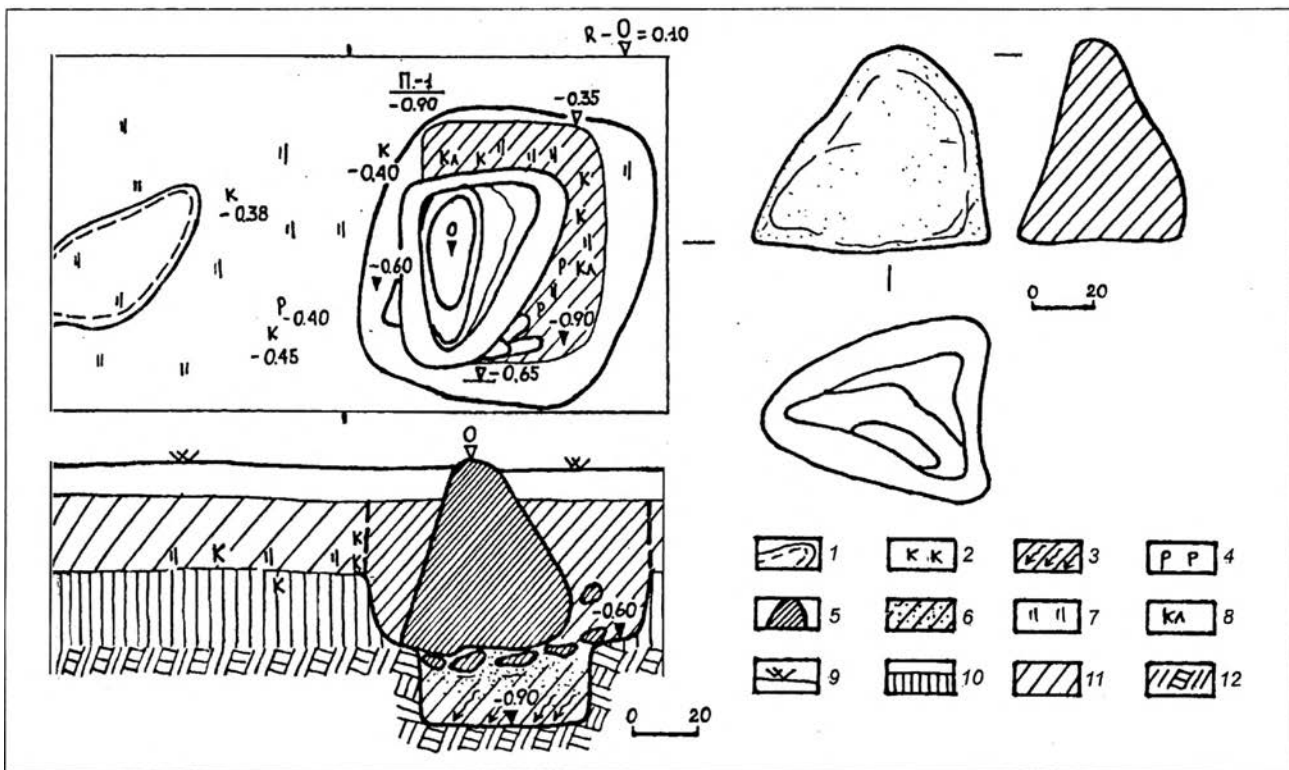

Рис.93. Карпівка, с. Група курганів III. Насип № 2. Поховання 1. План і перетин.

Умовні позначення: 1 — нори; 2 — кераміка; 3 — затьоки; 4 — уламки мушель моллюсків; 5 — гранітна брила у перетині; 6 — супіщанистий лучний ґрунт; 7 — вуглини; 8 — уламки кісток людини; 9 — дерен; 10 — похований ґрунт; 11 — ґрунт насипу кургана; 12 — материк.

На поверхні збереглися сліди подряпин і сколів граніту, а також протертих та вирізьблених зображень.

На нижній частині з лицевого, краще обробленого та вирівняного, боку — висічений малюнок з п'яти перехрещених ліній, які місцями виходять поза межі схрещень, утворюючи прямі хрести. Аналіз зображення у природно поляризованому світлі виявив контур малюнка типу стилізовано-схематичного зображення візка зі впряженими тваринами, переданого в схемі, у вигляді зверху. Навпроти нього нечітко прокреслений видовжений прямокутник (Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.91, рис.3).

Аналіз такого зображення ще потребуватиме долучення ряду аналогій і джерел, проте його іконографія має подібність до петрогліфічних відтворень колісниць або візків доби бронзового віку з Південного Казахстану, окремі паралелі — з сюжетами з півдня пустелі Гобі, зображеннями поховальних возів на посуді з Центральної Європи (Чердніченко, 1976, с.136, 137, 143).

Посеред зворотної, не надто вирівняної площини, — протертий широкими рівними лініями прямий хрест, а навколо нього — невиразні сліди розташованих кільцем затертих радіальних та контурних скруглених заглибин, що оточували зображення у вигляді своєрідного «саява» (рис.95).

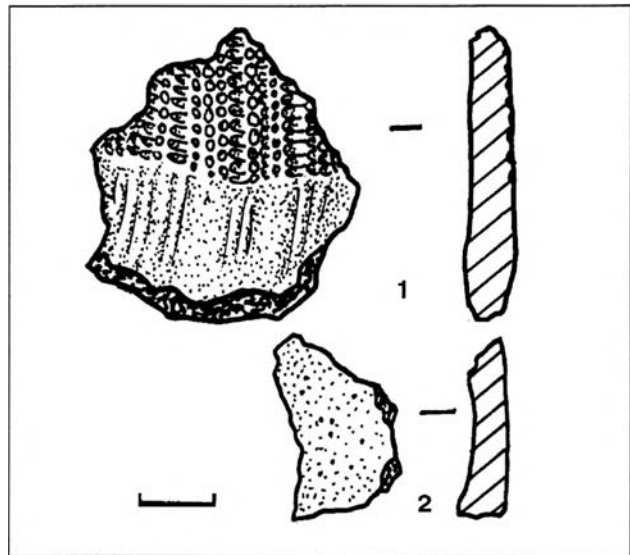

Рис.94. Карпівка, с. Група курганів III. Насип № 2. Поховання 1. Кераміка із заповнення.

Рисунок на зворотній площині подібний до протертої графіки козацьких гранітних надгробків кінця XVIII-XIX ст., котрі набули поширення в сусідньому містечку Келеберда (Пуголовок, 2004, с.140-142; 2006, с.322), і для виготовлення якого, вірогідно, мешканці колишнього с.Салівка скористалися уламком стели, виораним поряд із курганом. Напевне, фрагмент стародавньої скульптури в XIX ст. був перевикористаний в якості надгробка і встановлений на могилу.

Стела 2, знайдена між насипами №№ 1 і 2 (рис.96), виявилася частково пошкодженою (оббитою) масивною зернотеркою, близької

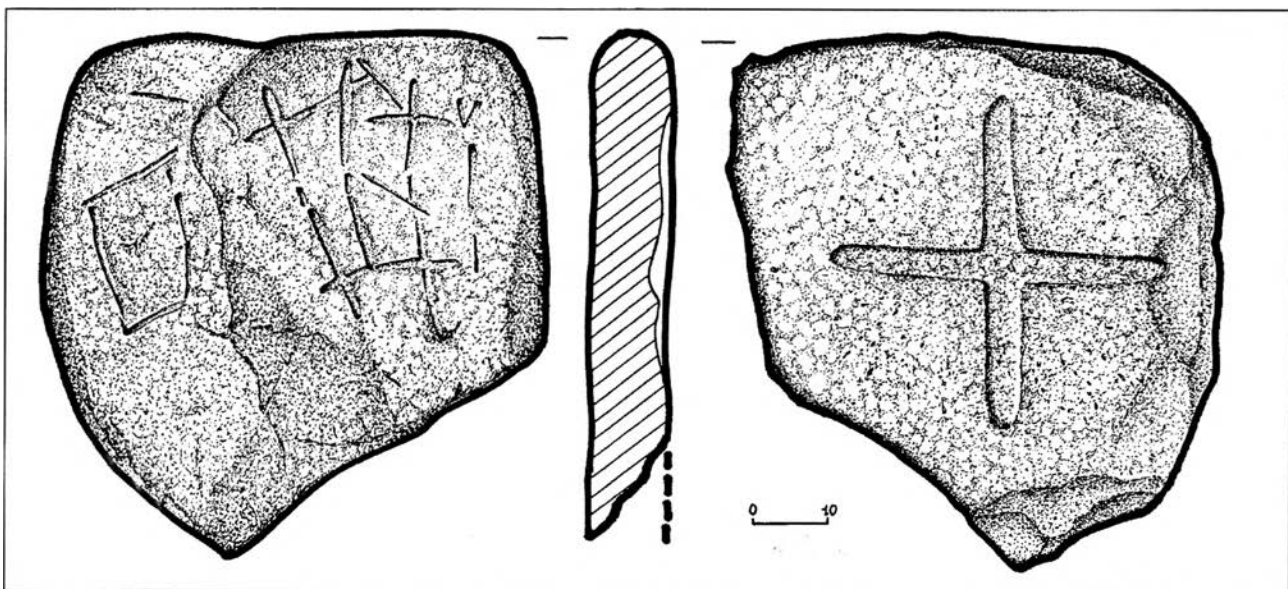

Рис.95. Карпівка, с. Група курганів III. Стела, виявлена між насипами №№ 1 і 3. Граніт.

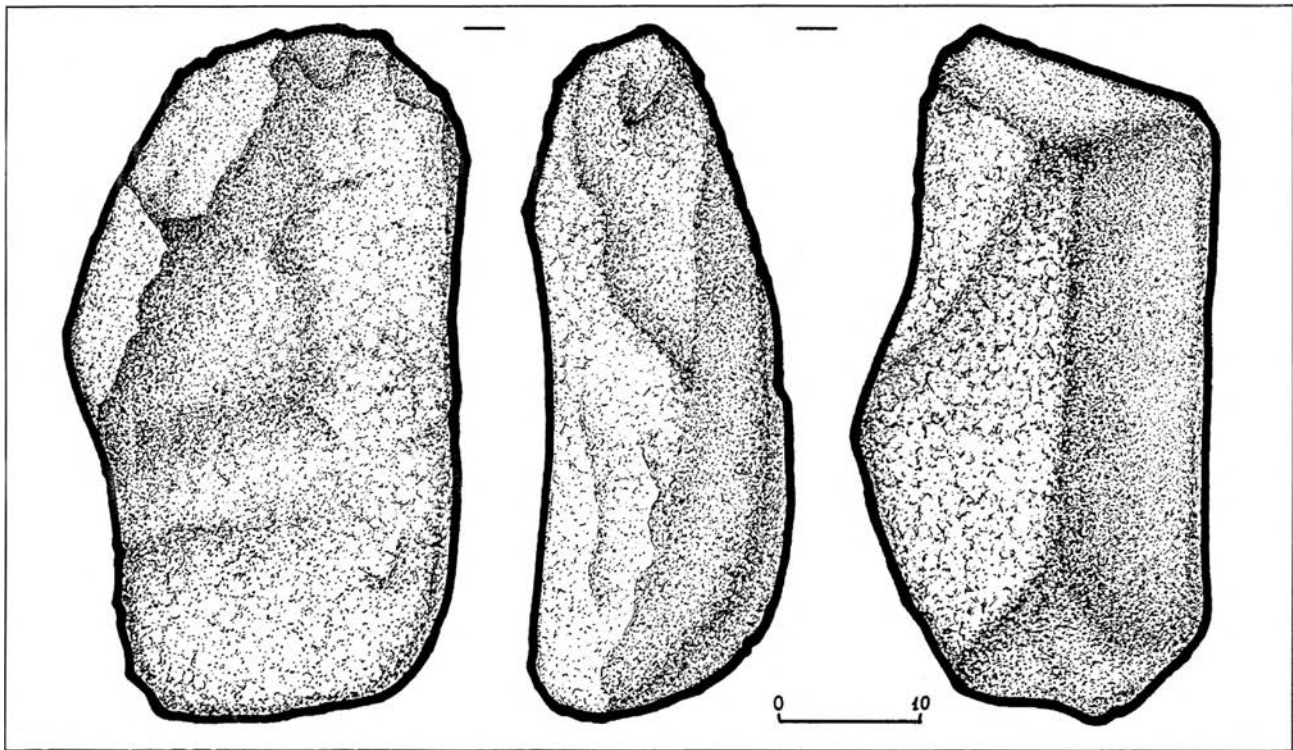

Рис.96. Карпівка, с. Група курганів III. Зернотерка, виявлена між насипами №№ 1 і 2.
Гранокварцит.

до овальної форми, виготовленою з гранокварциту світло-рожевого кольору шляхом сколювання, формування бічних граней дрібними сколами разом із площиною основи та з шліфуванням гладкої робочої зони, вкритої незначними безсистемними насічками. Така зернотерка могла бути перевикористаною у процесі спорудження кургану або входила до складу супутнього інвентаря одного з поховань. Проте, виходячи з матеріалу, вона, вірогідніше за все, була виготовлена за доби раннього залізного віку і перевикористовувалася як стели-надгробку на Старо-Салівському кладовищі.

На поверхні є подряпини від ударів плугом у XX ст. Розміри: довжина — 49,7 см; ширина — 27,9 см; товщина — 15,2-16,5 см; вага — 26,5 кг (рис.96).

Стела і зернотерка-надгробок перевезені до павільйону-скансену Комсомольського історико-краєзнавчого музею.

47. *Шведівка I, ур. Поселення епохи пізньої бронзи, XVIII-XIX ст.* Знаходиться за 4 км на захід — південний захід від с.Салівка, за 0,5 км на південний схід від кол. знесеного с.Шве-

дівка, в ур.Богомазів бугор (рис.2:47). Відкрите розвідками 1960-х рр. (Телегін, Махню, Ша-рафутдинова, 1961, арк. 19), обстежувалося О.Б.Супруненко 1982 р. (Супруненко, 1982, арк.6). На задернованій площі піщаного мисоподібного підвищення другої тераси правого берега Сухого Кобелячка і лівого берега Дніпра містяться рештки хатищ і помітні сліди городів. На сьогодні поверхня підвищення вкрита молодими лісонасадженнями випадкового походження. Орієнтовна площа — близько 1,5 га (100x150 м). Зі знахідок — виявлені уламки ліпного посуду доби пізнього і фінального етапу бронзового віку (Супруненко, Телегін, Титова, 1989, с.132, рис. 1:7).

Келеберда, с.,

Келебердянська сільська рада
(правий берег р.Сухий Кобелячок —
лівий берег р.Дніпро).

48. *Келеберда II. Рештки поселення енеоліту — раннього залізного віку, XVII-XIX ст.* Відкриті О.Л.Бойченко в 1993 р. (Бойченко, 1993, арк. 16-17, рис. 27, 31, фото 22-24). Роз-

ташовані за 1,00 км на північ від північно-східної околиці села, на території рибгоспу (рис.2:48). Це мис другої надзаплавної тераси, що інтенсивно розмивається внаслідок зміни рівня заповнення ставків. Поселення майже зруйноване.

49. **Келеберда I. Поселення епохи пізньої бронзи, раннього залізного віку, XVII-XIX ст.** Відкрите О.Л.Бойченко 1993 р. (Бойченко, 1993, арк. 15-16, рис. 26, 30, фото 21). Розташоване за 1,5 км на північний схід від с.Келеберда, за 1,0 км на південь від автотраси м.Комсомольськ – с.Салівка, на мису другої тераси, на південь від кладовища (рис.2:49). Площа – близько 0,6 га (200х300 м). Потужність нащарувань досягає 0,80 м.

50. **Павлівка II, ур., кол. с. Різночасове поселення доби енеоліту – козацького часу, залишки ґрунтового (?) могильника.**

Розташовані за 0,45 км на південний схід від сучасного с. Келеберда, в межах оточених обваловкою ставків місцевого рибгоспу, на захід від сучасного гирла р.Сухий Кобелячок (рис.2:50). На цьому місці у XVII-XX ст. знаходилося козацьке село Павлівка, що у 1960-х рр. виявилось виселеним у зв'язку із заповненням чаши Дніпродзержинського водосховища. Це колишня понижена ділянка давнього мису другої надзаплавної тераси лівого берега Дніпра, розташована неподалік русла Сухого Кобелячка.

Поселення можна ототожити із пам'яткою доби бронзи Павлівка II, відкритою в ході розвідок початку 1960-х рр. Останнє, за описами звіту, розміщувалося саме на території с.Павлівка (Телегін, Махно, Шарафутдінова, 1961, арк. 20). Згадується поселення поблизу цього села й у «Довіднику з археології України. Полтавська область» (Сидоренко, Махно, Телегін, 1982, с. 54), щоправда, будучи помилково віднесеним до території с.Павлівка Кобеляцького району.

Описані рештки поселенського та супутніх об'єктів не варто плутати з іншою пам'яткою, відомості про яку наводяться вище. Вона розташована у північній частині ставкового масиву рибгоспу. Це ще одне поселення

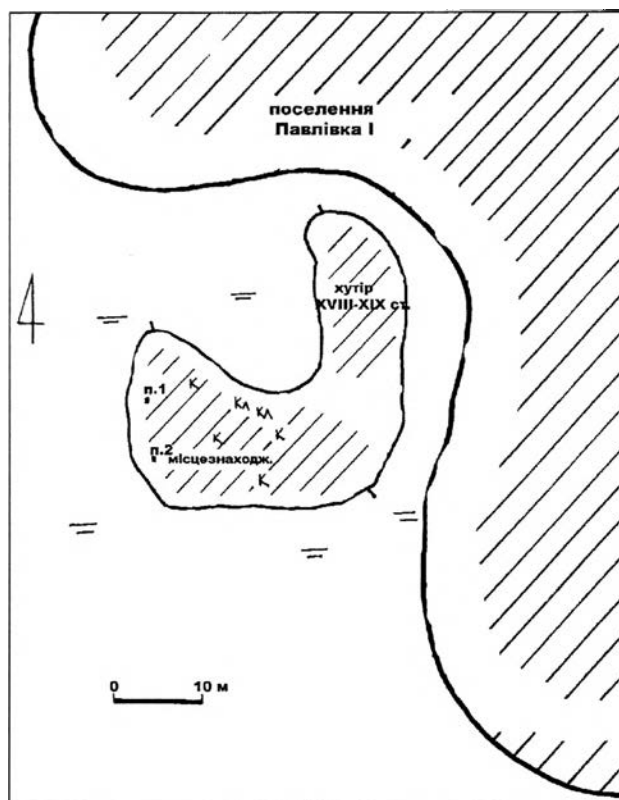

Рис.97. Павлівка II. Схематичний план частини поселення та могильника.

епохи енеоліту – раннього залізного віку, пізньосередньовічного часу, відкрите О.Л.Бойченко (пункт Келеберда II) (Бойченко, 1993, арк. 16-17).

Поселення повторно віднайдене кілька років тому В.В.Лямкіним, яким воно відвідувалося з метою збору підйомних матеріалів. Частина з цих знахідок вже знайшла висвітлення у друкованих та архівних працях (напр.: Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с.91-92; Лямкін, 2008, с.80-81, рис. 12-16).

Черговий огляд здійснений після повідомлення В.В.Лямкіна про виявлені поруч із поселенням, на окремому острівці, рештки розмитого водосховищем поховання (рис.97).

За кілька років оглядів з території колишньої пам'ятки і, як виявилось, могильника Павлівка II, зібрані доволі виразні знахідки, що засвідчують функціонування поселення протягом тривалого часу. Так, у зоні розмиву, на прибережному піску, виявлені поодинокі уламки ліпного посуду ряду епох, у т.ч. і третьої чверті I тис. н.е., розвал нижньої частини давньоруського горщика (Рейда, Супруненко, 2003, арк.18), фрагменти

подрібнених та кальцинованих кісток людини. Щодо останніх знахідок, то важко поки що достовірно стверджувати про існування на мису колишньої другої тераси Дніпра окремого ґрунтового некрополя. Не виключено, що тут маємо справу з окремими похованнями різних епох, влаштованими на підвищенні спорадично, неподалік гирла річки чи місця розташування різночасового стійбища або більш довготривалого помешкання людей (*Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.37-38*).

Результати обстеження, із залученням аналізу попередніх зборів В.В.Лямкіна, наводяться нижче.

Бронзовий вік. Цей період існування поселення репрезентований цілим рядом виразних знахідок як з берегової частини розмитої пам'ятки, так і з острівної. До часу існування катакомбної культурно-історичної спільноти відносяться фрагменти ліпного посуду, зокрема, вінце горщика, орнаментоване по краю вертикальним рядом відтисків п'ятизубого штампу, а також стінок горщиків з частинами збережених орнаментів: у вигляді невеликого валика, прикрашеного скошеними відбитками чотиризубого штампу та ялинковими відтисками п'ятизубого штампу (рис.98:1-2, 6-7). Більш численною є добірка черепків епохи пізнього бронзового віку. До цієї групи належить вінця банкоподібних посудин, стінка з рядами валикових наліпів, приденна частина та уламок дна горщика зі свердленим отвором (рис.98:3-5, 8-10). У тісті багатьох з цих уламків наявні значні домішки товченої жорстви.

На острівній частині колишньої пам'ятки трапився набір знарядь праці епохи бронзи. Одне з них — уламок (більша частина) бронзового тесла з прямокутним у плані перетином, із загостреним розширеним лезом, зміщеним до одного з боків. Його розміри: збережена висота — 5,55 см, ширина леза — 2,8 см, максимальна товщина — 0,8 см (рис.99:6). Верхня частина тесла сколота та має сліди додаткової обробки (паяння або спроби переплавлення) (рис.41).

Знаряддя аналогічного призначення, виготовлені із міді та бронзових сплавів, відомі

серед комплексів багатьох культур, переважно, кочових, епохи ранньої, середньої та пізньої бронзи (*Фещенко, 1992, с.89; Пустовалов, 2005, рис.3.18; Клочко, 2006, с.145, рис.66:1-8, 80:2-3; Гак, 2007, с.96, 99, рис.2:60-64, 5:15-17, 6:35-37, та ін.*). Вони є продукцією як кавказького, так і місцевого — азово-донецького металургійних виробничих центрів (*Нечитайло, 1991, с.35, рис.6; Татаринцев, 1993, с.99-100; 2003, с.102; Гак, 2007*). На жаль, фрагментованість виробу не дає змогу реконструювати його повну довжину.

У середовищі катакомбних культур подібні однофункціональні знаряддя, переважно, мають потоншення за шириною в основі та розширення до п'ятки. На захід від Дону характернішим є використання тесел з плавними контурами обрису. Інші ж, т. зв. «комаровські», дещо подібні до павлівської знахідки за типом виготовлення леза, більш характерні для маницького гірничо-металургійного осередку (*Гак, 2007, с.99, рис.5:15-17, 6:35-37*).

Товщина тесла — порівняно велика, а ширина — досить незначна. Культура епохи пізньої бронзи, зокрема, зрубній, притаманні видовжені за формою тесла, щоправда, і в цей час таких масивних товстих знарядь відомі лише одиниці. Є.М.Черних відніс подібні тесла до типу 8 (*Черных, 1976, с.106*). Найближчі аналогії таких тесел і матриць ливарних форм для їх відливки походять з поселень зрубних культур Подоння та Подонців'я (*Татаринцев, 1993, с.99-100, табл.14:4; 2003, с.102; Берестнев, 2001, рис.86:8*). І.О.Післарій вважав їх стругальними інструментами (*Писларий, 1979*), а В.В.Клочко передбачав можливе використання в якості предметів озброєння (*Клочко, 2006, с.145*).

Отже, виявлене бронзове знаряддя є теслом епохи середньої або пізньої бронзи, має неординарну форму і, можливо, є продукцією кавказького осередку бронзоливарництва.

Найчисленнішими індивідуальними знахідками цієї епохи виявилися бронзові шила, яких знайдено на острівній частині поселення, цілими та в уламку, — п'ять. Перше з них — мініатюрне, квадратне у перетині, із закругленим черешком та загостреним жалом,

з прямокутним у перетині потовщенням на упорі, що зміщений від центру до черешка. Край жала загнутий (рис.99:3). Розміри знаряддя — 3,4x0,3 см. Друге — дещо більше (5,5x0,3 см), прямокутне у перетині посередині, закруглене і загострене у перерізі до країв, дещо асиметричне (черешок для руків'я коротший) (рис.99:5).

Третє — найширше, пряме, прямокутне у перетині, із розклепаним краєм черешка та загостреним жалом, прямокутним потовщенням на упорі, що зміщений від центру до черешка. Його розміри — 7,50x0,45 см (рис.99:2). Ще одне шило представлено уламком також прямокутного в перерізі по центру та загостреного до краю знаряддя (рис.99:4).

Найбільший інтерес викликає велике вигнуте шило, розміром 11,8 x 0,35 см. Воно має прямокутно-закруглений перетин, загострений черешок і жало (рис.99:1). Упор у знаряддя не виділений та окреслений лише максимальним розширенням. Жало шила загнуте на 1/3 всієї довжини знаряддя. Подібне, за розмірами і формою, шило виявлене на Михайлівському поселенні епохи ранньої бронзи, та, як слушно зауважено авторами публікації, використовувалося для особливих цілей, щоправда, не з'ясовано яких саме (Лагодовська, Шапошникова, Макаревич, 1962, с. 150). Загнутість країв обох названих знарядь дійсно наштотують на думку про особливість використання останніх. Г.Ф.Коробкова навіть припускала використання такого шила в якості вістря до стріли (Коробкова, Шапошникова, 2005, с. 225).

На території Північного Причорномор'я бронзові голки і шила доби енеоліту-бронзи, як зазначав Є.М.Черних, не мають практичного значення для вирішення питань хронології і встановлення зв'язків; вони розповсюджені у просторі і часі найширшим чином (Черных, 1976, с. 124-125). Подібної точки зору дотримуються й інші дослідники (Фещенко, 1992, с.86; Берестнев, 2001, с.97, та ін.). Аналогічні і схожі вироби різних типів відомі ще з епохи енеоліту, а набувають поширення в ямно-катакомбний час (Коробкова, Шапошникова, 2005, с.225, рис.119:1-11, 15-20). Пік

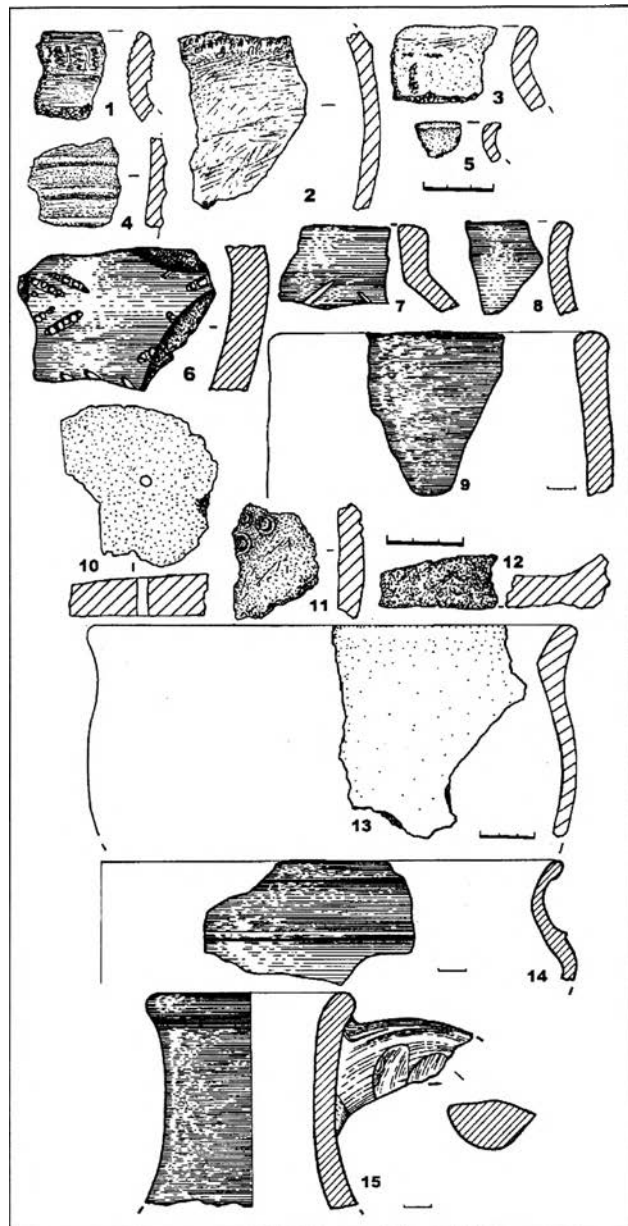

Рис.98. Павлівка II. Кераміка з поселення.

розвитку виробництва бронзових знарядь, у т.ч. — й шил, припадає на добу пізнього бронзового віку. Виготовлялися подібні шила із бронзових дротів шляхом проковування (Татаринов, 1993, с. 103; 2003, с. 105-106).

З-поміж знахідок знарядь доби бронзового віку варто згадати й раніше виявлений на поселенні кам'яний товкач (Шерстюк, Лямкін, 2004, рис.2) (рис.99:8).

Ранній залізний вік. До цієї епохи належить кілька знахідок. Так, з території берегової частини поселення походить розвал ліпного тюльпаноподібного горщика, орнаментованого насічками на тулубі, що віднесений

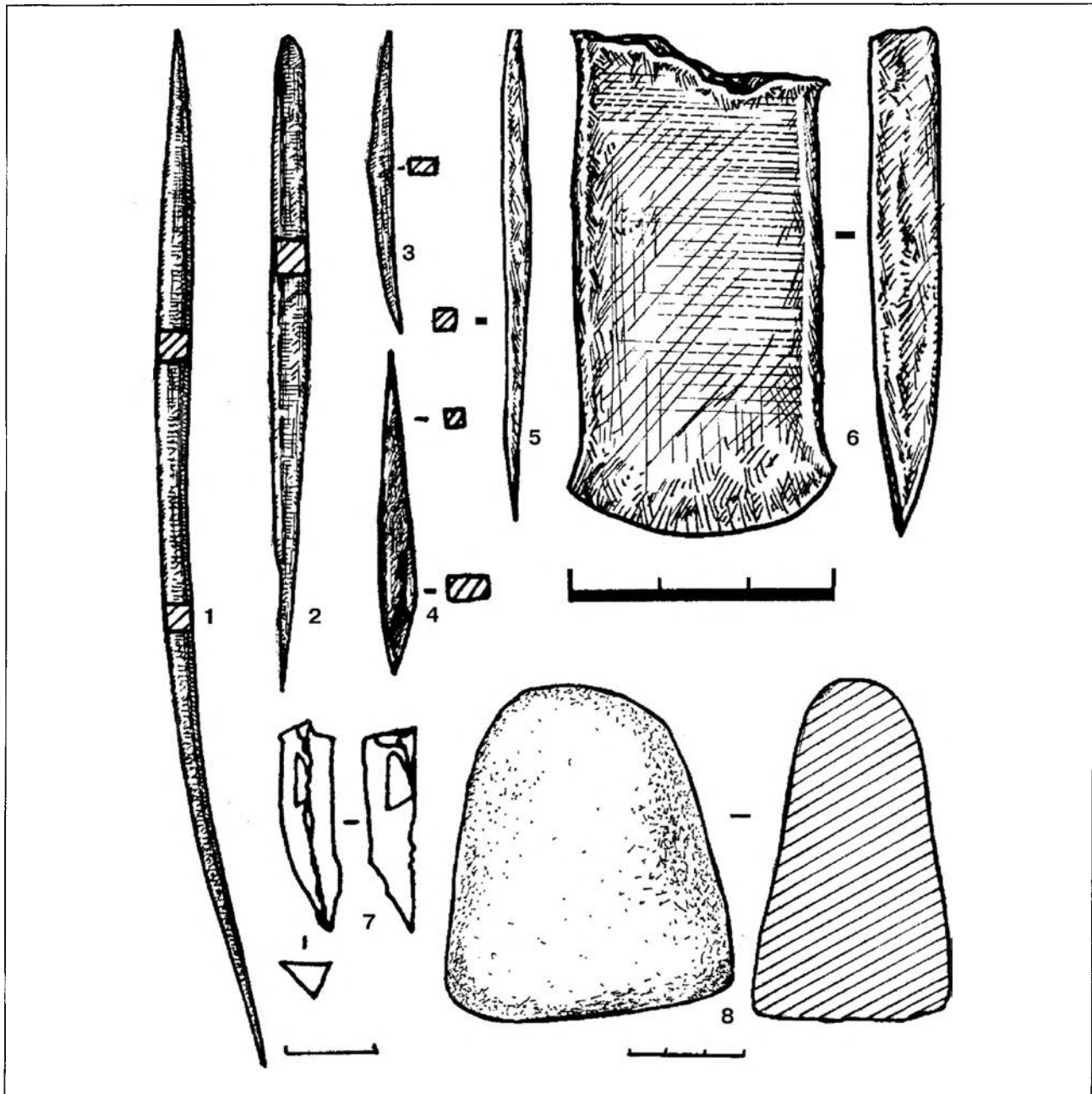

Рис.99. Павлівка II. Знахідки епохи бронзи з поселення.

1-6 — бронза; 7 — кремій; 8 — камінь.

автором знахідки та публікації до старожитностей чорноліського кола (Лямкін, 2006, с.61, рис.62:8). До фіналу бронзового — початку раннього залізного віків належить фрагмент стінки ліпного горщика з орнаментом, нанесеним відбитками пустотілої рурочки (рис.98:11), а також вінце масивного горщика-корчаги. Воно має відгнутий край, потовщену шийку, загострену на перегині зсередини. Поверхня добре підлощена, у тісті є домішки дрібного піску (рис.98:13). Останні зразки кераміки знайдені на острівній частині поселення.

Тут же виявлені чотири бронзові накопичники стріл скіфського часу.

Два перші — бронзові дволопатеві втульчасті, з лавроподібними чи овальними перами, із розширеними до основи втулками. На одному із них збереглася основа обламаного шипа (рис.100:1-2). За типологією Г.І.Мелюкової, ці вістря належать до I-го відділу, типу II, варіанту 2, поширення яких в основному припадає на VII-VI ст. до н.е. (Мелюкова, 1964, с. 18, табл. 6:36-8).

Третій — бронзовий тригранний втульчастий, зі зрізаними під тупими кутами гранями. За типологією цієї ж дослідниці, він належить до III-го відділу, типу III, 5-го варіанту (рис.100:4). З'являються такі наконечники на рубежі VI-V ст. до н.е., характерні — для V ст. до н.е. (Мелюкова, 1964, с.22, рис. 1). На думку С.В.Поліна, основний час їх побутування припадає на кінець другої — третю чверть V ст. до н.е. (Полін, 1987, рис. 11-12).

Четвертий наконечник — бронзовий трилопатевий втульчастий базисний, зі звисаючими краями лопатей (рис.100:3). За типологією Г.І.Мелюкової, він належить до II-го відділу, типу VI, датується VI-V ст. до н.е. (Мелюкова, 1964, с.21, табл. 7:а3; в1), й є одним із найпоширеніших типів наконечників скіфського часу.

До порівняно рідкісних для Середнього Подніпров'я знахідок фіналу раннього залізного віку відноситься мідна пізньоантична монета, на жаль, дуже затерта (рис.38-39). Це провінційний випуск розмінної «бронзи» римського імператора Олександра Севера (222-235 рр. н.е.), карбований у східній частині імперії. На аверсі досить добре прослідковується бюст імператора з надписом по колу: **AV.K.M.AV.CE.ALEXANDROS.C.** (визначення старшого наукового співробітника науково-дослідної лабораторії археології Дніпропетровського національного університету *В.М.Шалобудова*). Реверс дуже затертий, і майже не ідентифікується, що не дає змогу встановити місце випуску. Монета має дещо асиметричні обриси і розміри — 3,20 x 3,05 см.

Нечисленними на поселенні є матеріали черняхівської культури. Відзначимо хіба-що фрагмент вінця кухонного гончарного горщика з валиком на тубі (рис.98:14).

Епоха раннього середньовіччя. До цього часу належить опублікований раніше щиток бронзової фібули (рис.101), видозмінено-антропоморфних обрисів, яку варто розглядати як двопластинчасту, близьку до типу III.2 (Родінкова, 2006, с. 44, рис. 3:60-61; 2006а, с. 57, рис. 6:32-35; 2007, с.74). Застібка має профільовану форму, прикрашена на розширенні стилізованого антропоморфного виступу

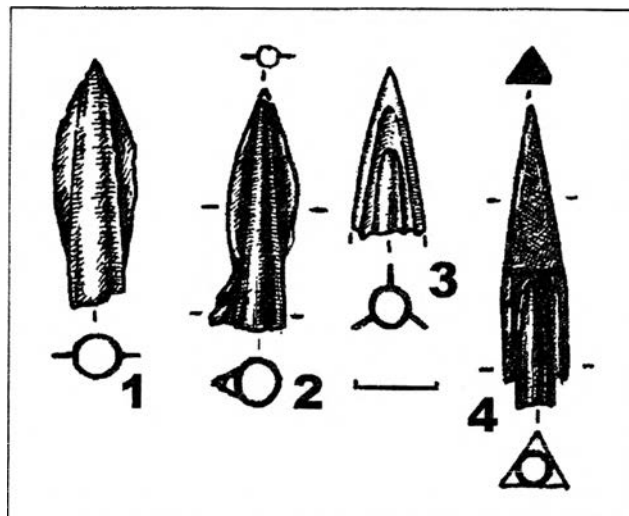

Рис.100. Павлівка II. Наконечники стріл скіфського часу. Бронза.

чотирма заглибленими концентричними колами циркульного візерунка, а в основі скруглення ніжки — ще трьома меншими концентричними заглибленими прикрасами. Подібна знахідка є досить рідкісною, її попередньо можна датувати другою половиною VIII ст. (Родінкова, 2007, с. 66, рис. 1) і, вірогідно, пов'язувати з імпортами до Середнього Подніпров'я з Криму (Супруненко, Мироненко, Лямкін, Сидоренко, 2008, с. 91-92, рис. 4). На думку В.Є.Родінкової, подібні прикраси можуть також розглядатися у контексті зв'язків середньодніпровського населення зі східними територіями (Родінкова, 2006а, с. 59).

Давньоруський і післямонгольський час. Черговим свідченням обжитості пониззя Сухого Кобелячка в епоху розвинутого середньовіччя є ряд нових матеріалів з ур.Павлівка. Це, зокрема, фрагменти сіро-рожевоглиняних амфор. Заслуговує на увагу розвал верхньої частини однієї з таких тарних посудин, зі слабо відігнутим, ззовні комірцево потовщеним краєм, рифленою поверхнею і частиною ручки, що має сегментоподібний перетин (рис.98:15).

Доволі виразно в комплексі знахідок представлені предмети, віднесені до давньоруської епохи. З виявлених раніше варто відзначити згаданий розвал давньоруського горщика, а також пряслице, виточене зі стінки гончарного горщика (Супруненко, Приймак, Мироненко, 2004, с. 12, рис.9:7).

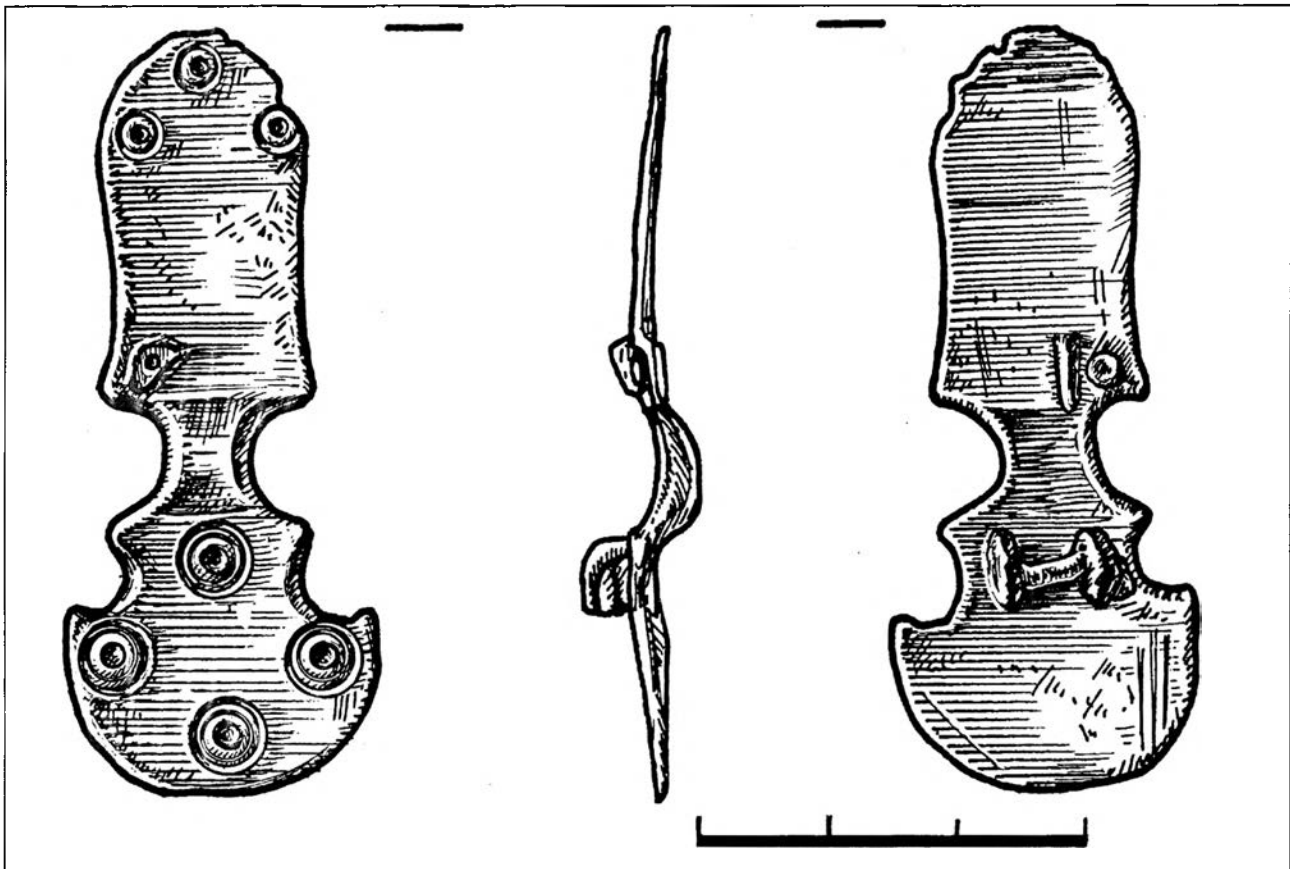

Рис.101. Павлівка II. Фібула. Бронза.

Ще одна знахідка — бронзова шпилька з потоншеними кінцями: один край у неї загострений, інший — розклепаний і загнутий, куди продіте лите кільце (рис.102:2). Аналогічні предмети, часто — додатково орнаментовані, характеризуються дослідниками як шпильки для одягу. Подібні прикраси з кільцеподібними рухомими голівками відомі за матеріалами давньоруських нашарувань Новгороду й інших синхронних пам'яток давньоруського часу (Колчин, 1959, с.106, рис.94:9-15; Седова, 1981, с.75, 77, рис.26:9-10). Схожі, здебільшого залізні, вироби відомі у давньоруських і скандинавських матеріалах XI-XIV ст. (Голубева, 1971), козацьких старожитностях XVII-XVIII ст. (Свєшніков, 1993, с.181-182, рис.34:18-19). Вони інтерпретуються дослідниками як виделки або рожни для прожарювання м'яса. Зважаючи на те, що знахідка з Павлівського поселення виготовлена з бронзи, віднести її варто саме до числа прикрас давньоруського одягу.

Кілька металевих виробів яскраво репрезентують епоху, характеризуючи матеріальну

культуру, зв'язки наддніпрянського населення, і заслуговують на увагу дослідників. Це, по-перше, бронзова лита сережка з округлого в перетині дроту, один кінець якого загострений, на іншому — закріплена кубоподібна «намистина» зі зрізаними кутами, у вигляді багатокутника (рис.102:7). У давньоруському середовищі були поширені переважно прості дротові сережки-підвіски або прикраси складної форми, з паяними двоскладовими намистинами (Седова, 1981, с.9-16). Прикраси, подібні павлівській, характерні більше для східних регіонів. Так, зокрема, значна кількість таких сережок з багатогранником на кінці виявлена у Східному Передкавказзі, що дало привід В.Б.Ковалевській назвати їх «специфічною дагестанською формою». З'являються вони з часу раннього середньовіччя (VII-VIII ст. н.е.) і продовжують виготовлятися у XI-XII ст. (Ковалевская, 1981, с.96, 227, рис.62:69, 135, 171; 94:195). Відомі такі прикраси в цей же час і далі на схід (Мажитов, 1981, с.23, рис.12:62). Схожа сережка, але з кулеподібним завершенням, виявлена в одному з поховань Мамай-

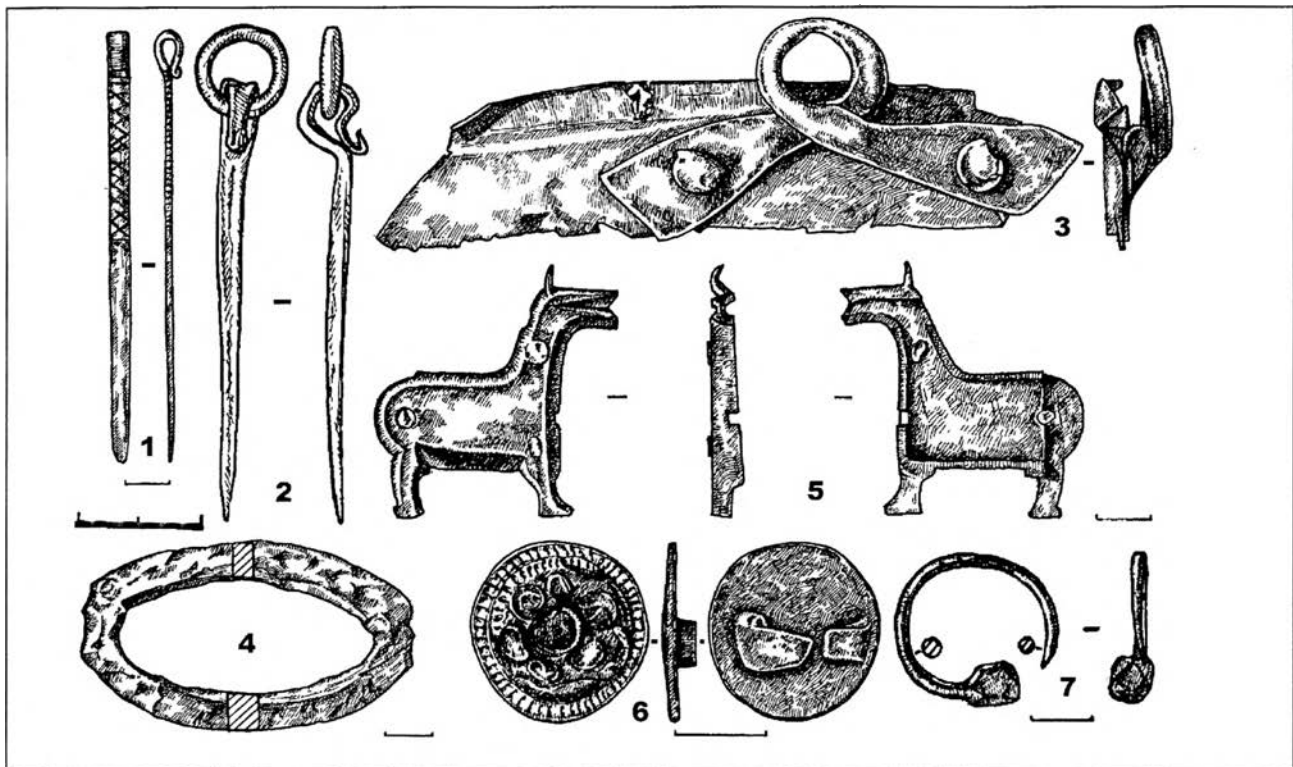

Рис.102. Павлівка II. Матеріали давньоруського та золотоординського часу.
1-3, 5-7 — бронза; 4 — залізо.

Сурського могильника золотоординської епохи (Ельников, 2000, рис.4:3).

Рідкісною знахідкою і черговим свідченням тісних контактів місцевого населення з булгарськими містами Поволжжя є бронзова лита стулка дорожнього фігурного замочка, в формі стилізованого зображення тварини — «коники», «собачка», «бичок». Стулка добре збереглася, має розміри 4,45 x 4,60 см, товщину 0,60 см (рис.102:5). На поверхні є сліди трьох залізних заклепок, що розміщувалися на шийі стилізованої тварини, біля основи передньої ноги та в задній частині деталі виробу. Спереду, в середній частині замка, містився невеликий квадратний отвір для ключа (рис.108).

Такі замочки відносяться до типу високостандартизованих виробів майстерень поволзьких булгар, що засвідчується їх поширенням на всій території Булгарії і навіть Русі. Подібні знахідки на теренах України відомі, проте надзвичайно рідкісні. Так, повністю аналогічний виріб трапився у Середньому Подніпров'ї (без точної прив'язки) (Зоценко, 1986, рис.113:7; Моця, Халиков, 1997, с.61, рис.26). Аналогічні, за формою, доволі часто — з циркульними орнаментами на поверхні, — кра-

ще відомі серед матеріалів Поволжжя, зокрема, — Царевського, Увекського, Булгарського городищ (Смирнов, 1981, рис.79:24; Федоров-Давыдов, 1981, рис.98:8; Полякова, 1996, с.251, рис.78:2-3). В наш час дослідники датують такі вироби з циркульним орнаментом — точно XIV ст., а без додаткових оздоб — XIII ст. і де-що ранішим часом (Недашковский, 2000, с.89).

Цікаво відзначити, що на території Полтавщини подібна знахідка є вже другою. Так, раніше поблизу с-ща Градизьк Глобинського району (інша прив'язка — до с.Нехвороща Новосанжарського району, як виявилось, не є достовірною), трапилася ще одна стилізовано-зооморфна стулка дорожнього замка золотоординського часу, з арабським надписом (Супруненко, 1999, с. 76-77, рис. 2; Супруненко, Приймак, Мироненко, 2004, с.30, рис.30; Супруненко, Кулатова, Мироненко, Тітков, Кракало, 2004, с. 116, рис. 78; Білоусько, Супруненко, Мироненко, 2004, с. 165).

Давньоруськими є й кілька знарядь, зокрема, залізне кресало овальної форми, розміром 7,0 x 4,1 м і товщиною 0,8 см, що має випуклі робочі поверхні та рівно зрізані боки (рис.102:4). Подібні вироби характерні як для

києво-руських селищ, так і для кочівницьких поховальних комплексів. Відносяться подібні кресала до відділу А, типу II, за Г.О.Федоровим-Давидовим (*Федоров-Давыдов, 1966, с.84, рис.12:8*), і датуються Б.А.Колчиним серединою XII-XV/XVI ст. (*Колчин, 1959, с.101-102, рис.85*). Цікаво, що уламки овальних кресал знаходили і в об'єктах середини XVII ст. (*Голубева, 2006, с.30, рис.1:7*), а також XVII-XVIII ст. (*Коваленко, Ситий, 2000, с.14, рис.2:VIII*).

Інше, доволі рідкісне для лівобережного порубіжжя Русі знаряддя, — бронзова шпилька (рис.102:1). Її реальна реконструйована довжина становить 9,3 см, ширина — менше 0,5 см. Виріб має закручену петельчасту голівку, потоншене жало. Він виготовлений з прямокутної у перетині бронзової пластини. Від основи петельки та до середини довжини шпилька вкрита врізним орнаментом у вигляді косих хрестів або сітки, що нанесений на ширших боках, а на вузких — у вигляді ряду вертикальних ліній.

Інтерпретуються такі вироби дослідниками як шпильки-спиці для ручних прядок: ними прикріплювалися до лопаті куделі прядива. За матеріалами Великого Новгороду, шпильки із плетеним стрижнем набувають найбільшого поширення у XIV ст., хоча у схожому вигляді — «доживають» аж до XX ст. (*Колчин, 1959, с.105-106, рис.94:1-8; 1985, с.292, табл.108:22*). Зауважимо, що павлівська знахідка шпильки у передстепових просторах лісостепу не поодинокі. Подібні вироби виявлені в околицях Градизька (*Археологічна збірка ПКМ*) та поблизу с.Пристань на р.Хорол (*Старожитності Хоролу, 1994, с.52, рис.30*).

З поселення також походить уламок верхньої частини бронзового клепаного казана зі збереженою закрученою ручкою (рис.102:3). Тулуб казана був виготовлений з бронзових пластин, товщиною близько 0,10 см, що мали потовщення лише на краю біля ручки. Вінце посудини оформлене фігурним загинанням краю пластини. Ручка казана виготовлена із закругленого в перетині бронзового дроту, розклепаного на обох кінцях, а до тулуба прикріплена двома бронзовими заклепками.

Деталі, а також цілі клепані бронзові казани неодноразово траплялися серед старожитностей середньовічного часу, що відносилися дослідниками до предметів матеріальної культури давньоруського осілого населення і кочівницького степового. Серед залізних, мідних та бронзових останні є найменш чисельними. Відомі вони в широких просторових рамках (давньоруські, салтово-маяцькі, болгарські, половецькі пам'ятки), а їх різноманітні типи побутували протягом усього розвинутого середньовіччя паралельно. Значна кількість з т. зв. половецьких казанів, можливо, виготовлялася саме у давньоруських майстернях (*Федоров-Давыдов, 1966, с.87, 89, рис.15; Швецов, 1980, с.192-202; Плетнева, 1981, с.217; 1981а, 36:58; Смирнов, 1981, рис.54:34, 82:105-108; Археология, 1997, с.38-39, табл.28*). Найближчою однофункціональною знахідкою є казан з давньоруського городища в ур.Високі Лазірки під Лохвицею, що пов'язується з наявністю в Посуллі торкських конфедератів Русі, щоправда, ручки на ньому були виготовлені із заліза (*Моргунов, 1988, с.196-197; 1996, с.67, рис.17:Б2*).

Більшість подібних казанів виявлені все ж у половецьких аристократичних похованнях другої половини XII — початку XIII ст. в Приазов'ї. Аналогічну конструкцію петлі ручки вбачаємо на безінвентарній посудині з Новочеркаська в Подонні (*Швецов, 1980, с.195, рис.2:6*).

Тому датування цієї знахідки кінцем XII — першою третьою XIII ст. не викликати суттєвих суперечностей в цілому з хронологічною атрибуцією всього комплексу середньовічних матеріалів з Павлівки. До їх кола тяжіє і бронзова бляшка-прикраса головного убору круглої форми, оконтурена рядом карбованих напівзернин та кулястими виступами в центрі у вигляді шестипелюсткової розетки (рис.102:6). Зі зворотнього боку вона має платівчасті упори-штифти для кріплення на щільній тканині. Характер орнаменталістики прикраси нагадує композиції візерунків предметів Мутинського скарбу XIII ст. (*Тищенко, 1979, с.98, рис.3*).

Поки що важко стверджувати напевне, чи маємо справу із залишками розмитого по-

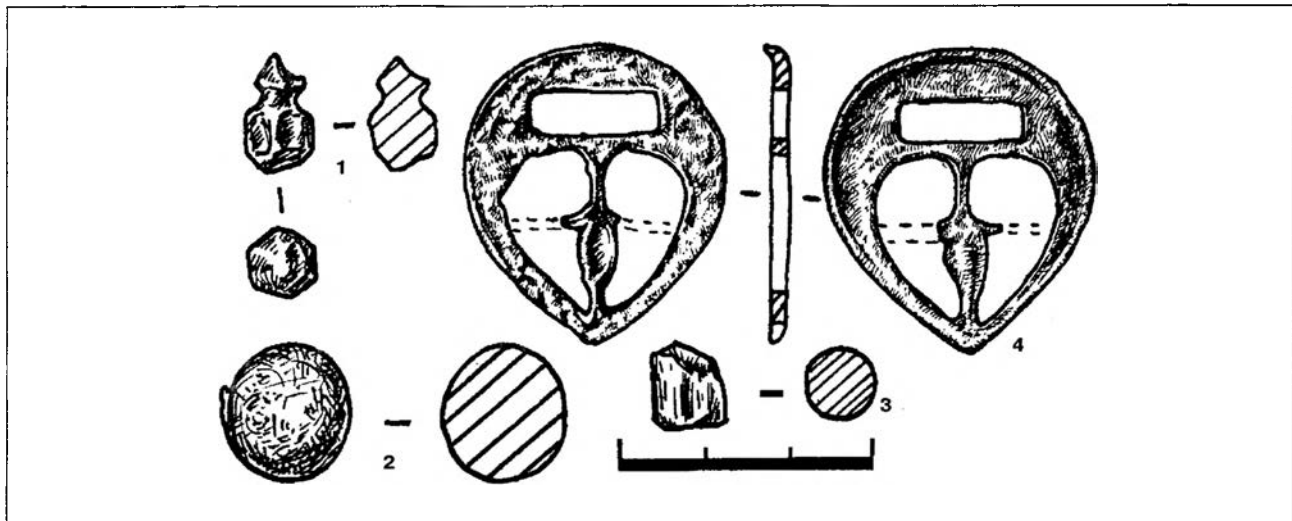

Рис.103. Павлівка II. Матеріали козацької доби з поселення. 1-3 — свинець; 4 — бронза.

ловецького стійбища на березі Дніпра, чи з рештками аналогічного недовготривалого помешкання кочівників післямонгольської епохи, або ж із матеріалами бродницького селища, що продовжувало існувати і після навали Батия.

Гіпотетично, до цього періоду віднесена гравітаційно-крапле- або овоподібна пласка бронзова «пряжка», з фігурними перетинками в середині, що розподіляють центральну частину виробу, принаймні, на три частини (рис.103:4). Можливо, таких отворів було і п'ять, так як не виключено, що два великих комоподібних отвори мали ще з кожного боку по тонкій перетинці. Відшукати повну аналогію зразку поясної гарнітури поки що не вдалося, але її форма та особливості конструкції схиляють до думки про належність цього виробу до категорії поясно-ремінних розподільувачів або пряжок. Округлі, також всередині фігурно оформлені поясні розподільувачі, три- і чотирипрорізні, відомі, переважно, серед давньоруських старожитностей (Седова, 1981, с. 150, 152, рис.57:7, 9-11). Досить подібна за формою пряжка, проте з несучільною перетинкою, походить з колекції пізньосередньовічних речей О.В.Бодяньського (Мирущенко, 2001, рис. 1:31).

Козацька доба. Численними на території колишньої пам'ятки є й знахідки XVII - XIX ст., що позначають місце розташування знесеного с.Павлівка. З-поміж інших можна виділити численну нумізматичну збірку (Лямкін,

2006, рис.14), що свідчить про існування села ще з другої половини XVII ст. та його інтенсивний розвиток у першій половині XVIII ст. Під час оголення від товщі вод береги ставу буквально всіяні череп'ям XVIII - XIX ст.

Північна, та частково центральна, частини острівця раніше були зайняті окремою садибою села, про що свідчать знахідки кераміки XVIII-XIX ст., уламок люльки з частиною тулійки і дна чашечки, виточені із гончарного кухонного посуду керамічні фішки-буци, свинцеві кулі (невелика циліндрична та округло-гранена з необрізаним литником) (рис.103:1-3), монети другої половини XVII-XIX ст. (Лямкін, 2008, рис. 12-13), в тому числі — срібний пул турецької Порти XVII ст. З-поміж матеріалів Нового часу є й високохудожній бронзовий гудзик з емаллями XVIII ст. (рис.110).

Грунтовий могильник. У західній частині острівця восени 2007 р., під час падіння рівня води у ставках, досліджено рештки двох поховань, певно, ґрунтових. На поверхні трапилося чимало кісток тварин, дещо менше — кісток людей, зокрема, щелепи та уламки черепів, кінцівок, ребер, вимитих зі зруйнованих водою поховань.

Острів на сьогодні відділений від основного масиву берега вузькою заглибленою протокою. Він має приблизні розміри 40x30 м, і вигнутий у формі підкови, в центрі розподілений навпіл пониженням (рис.97). Більшу частину року ця ділянка затоплена водами

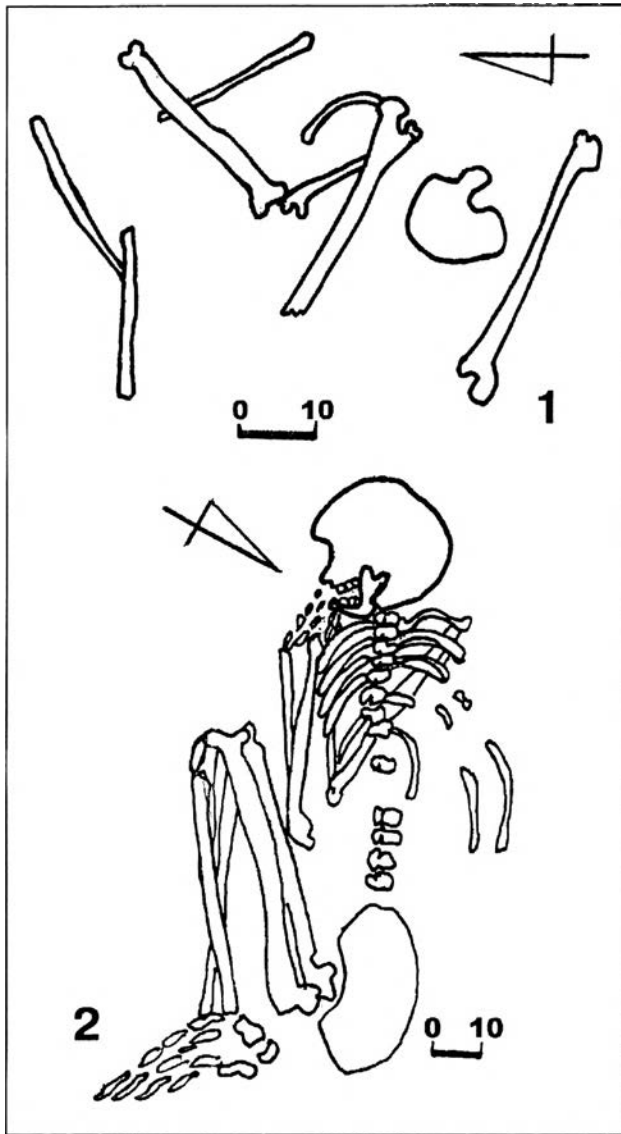

Рис.104. Павлівка II. Поховання ґрунтового некрополя доби бронзи.

ставка рибгосподарства, що спричиняє значну розмитість і замуленість всієї території.

Поховання 1. Знаходилося на схилі острівця, було дуже розмите, на поверхні виділялося оголеними кістками нижніх кінцівок, частинами ребер, хребців, тазу, рук, що лежали у дещо зміщеному стані (рис.104:1). Встановити положення, точну орієнтацію, а отже, і культурну належність комплексу, неможливо. За визначенням А.В.Артем'єва, кістки з поховання 1 належали чоловіку у віці 40-45 років.

Поховання 2. Похована (жінка 50-60-ти років, за визначенням А.В.Артем'єва) лежала у дуже скорченому положенні на правому боці, руки підняті до обличчя, ноги підведені

аж до ліктів. Головою похована була орієнтована на південний захід (рис.104:2).

Дуже зібгане положення небіжчиків характерне в цілому для епохи пізньої бронзи, а орієнтування у південному секторі дає підстави віднести останнє поховання до комплексів білозерської культури фінальної доби бронзового віку (Отрощенко, 1986, с.131-132).

Білозерські старожитності кілька десятиліть тому залишалися маловідомими на теренах Лівобережжя Дніпра (крім Компанійцівського могильника), проте вже на сьогодні відкриті на більшій частині степової і передстепової території Полтавщини. Серед них є й кілька поховальних комплексів. Це, зокрема, — поховання у супроводі залізних речей в кургані поблизу с.Кагамлик Глобинського району (Лугова, 1992), кургану № 1 неподалік с.Мале Ладижине Полтавського району (Білоусько, Супруненко, 2004, с.106-107, 108, карта 8.4), шість поховань з пониззя Псла: кургану № 2 групи II поблизу с.Дуканичі, курганів № 1 і 2 групи II та № 7 групи IV біля с.Волошине (Супруненко, Кулатова, 2006, с.354; Супруненко, 2006, с.56-60; 2007, с.100-102), окремі знахідки на поселеннях (Шербань, 1999, с.79, рис.1:9).

Насамкінець зазначимо, що поселення в ур. Павлівка на сьогодні, на жаль, повністю знищене. Стаціонарні дослідження на цьому місці проводити практично неможливо. Та, зважаючи на численність і неординарність знахідок з нього, доцільним є періодичні розвідкові огляди розмивів на ньому.

Комсомольськ, м.,
Комсомольська міська рада
(правий берег р.Сухий Кобелячок —
лівий берег р.Дніпро).

51. Курган «Стогнійська могила». Знаходиться за 4,2 км на схід від міста, за 2,1 км в тому ж напрямку від повороту шосе на с.Келеберда та за 3,2 км на захід від с.Салівка (рис.2:51).

Обстежувався О.Б.Супрунєнком у 1982 і 2007 рр., Г.М.Некрасовою 1986 р.

Рис.105. Григоро-Бригадирівка, с. Група курганів I Робленої могили. План (1982 р.).

Розташований в ур.Шведівка, безпосередньо зліва від бетонованої автотраси до с.Салівка Кременчуцького району, між останньою та гідрозахисним каналом і шламонакопичувачами ВАТ «Полтавський ГЗК». Курган огинається поворотом шосе. Має правильну округлу напівкулясту форму, природне задернування, висоту — понад 3,5 м і діаметр — 55 м. Північна пола поросла кущами, південно-західна — незначно підрізана спорудженням шосе. На вершині знаходиться триангуляційний знак та кілька металевих хрестів від поховань початку ХХ ст. Абсолютна висота вершини насипу — 71,3 м (Супруненко, 1982, арк.6, рис.2; Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, арк.56, рис.214; Супруненко, Телегін, Титова, 1989, с.132, рис.1:6; Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.36-37, рис.109).

Має власну назву — «Стогнівська могила». Занесений до переліку пам'яток археології місцевого значення за рішенням Полтавського облвиконкому № 165 від 22.04.1984 р., під № 1646 (Шерстюк, 2008, с.85).

Григоро-Бригадирівка, с.,
Григоро-Бригадирівська сільська рада,
Кобеляцький район
(ліві береги р. Сухий Кобелячок — р. Дніпро).

52. Група курганів I Робленої могили знаходиться за 1,5 км на південний схід від с. Карпівка, в 3,5 км у тому ж напрямку від

с.Салівка та за 1,5 км на схід-північний схід від Шматківського гранітного кар'єру (рис.2:52). Займає край плато підвищення лівого корінного берега Дніпра, за 80-100 м від його схилу, вздовж лісосмуги та старого грейдера на Солошинський і Шматківський гранітні кар'єри від с.Григоро-Бригадирівка. Витягнута за довгою віссю з північного сходу на південний захід близько 1,1 км; розподілена на дві частини неглибоким вибалком.

Певно, саме найбільший курган-майдан групи, а також кілька найбільших насипів поруч, оглядалися та були описані В.Г.Ляскоронським (Ляскоронский, 1909, с. 25, рис.28). Кілька курганів групи згадуються Г.О.Сидоренко (Сидоренко, Махно, Телегін, 1982, с.21). Група обстежувалася О.Б.Супруненком в 1982 р. (Супруненко, 1982, арк. 9, рис. 14; Супруненко, Телегін, Титова, 1989, с.132, рис.1:11), О.Б.Супруненком і К.М.Мироненком 2007 р. (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.34-35), включена до Реєстру пам'яток археології Полтавської області місцевого значення (1984, 2004 рр.).

Складається з 15-ти насипів, висотою від 0,2-0,3 до 3,5 м та діаметром 13-40 м (рис.105), які серед місцевого населення відомі як «Шведські могили». Найбільшим у її складі є великий майдан зі власною назвою — «Роблена могила», кільцевий насип якого має максимальне підвищення із заходу (понад 3,5 м). З північного сходу він спотворений влаштуванням артилерійських позицій 1943 р., кількох бліндажів, окопів тощо. Діаметр внут-

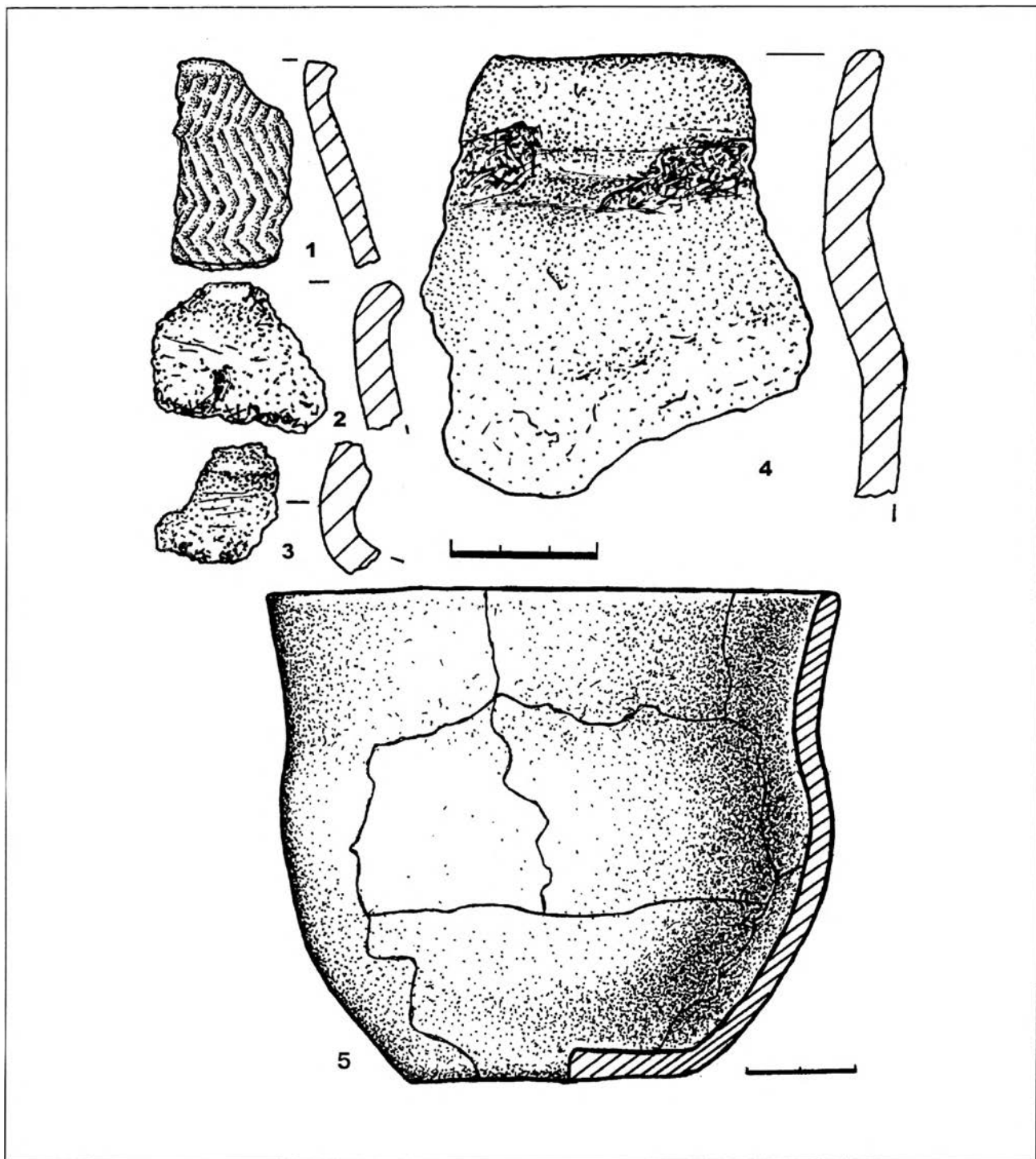

Рис.106. Компаніївці I. Знахідки. Кераміка.

рішньої заглибини (глибина 3,7 м) становить близько 25 м. Посеред неї ростуть кілька дерев. Вся поверхня майдану встелена гільзами від стрілецької зброї німецького та радянського виробництв.

Під час обстеження на схилах насипу із західного боку відзначені рештки кількох шурфів грабіжників, глибиною понад 2,0 м. Неподалік майдану розташовані п'ять більш-

менш помітних розораних курганів, висотою 0,9-1,5 м та діаметром — 16-25 м. Вся навколишня поверхня плато до осені 2008 р. була задернованою та забур'яненою.

План групи подається за окомірною зйомкою 1982 р. (рис.105).

53. *Група курганів II* розташована за 0,9-1,0 км на південь від с.Карпівка, на краю ми-

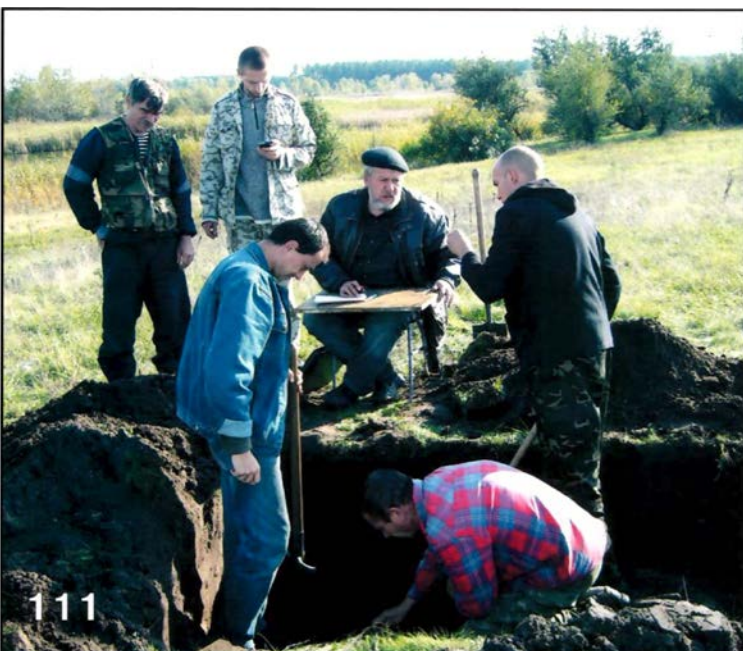
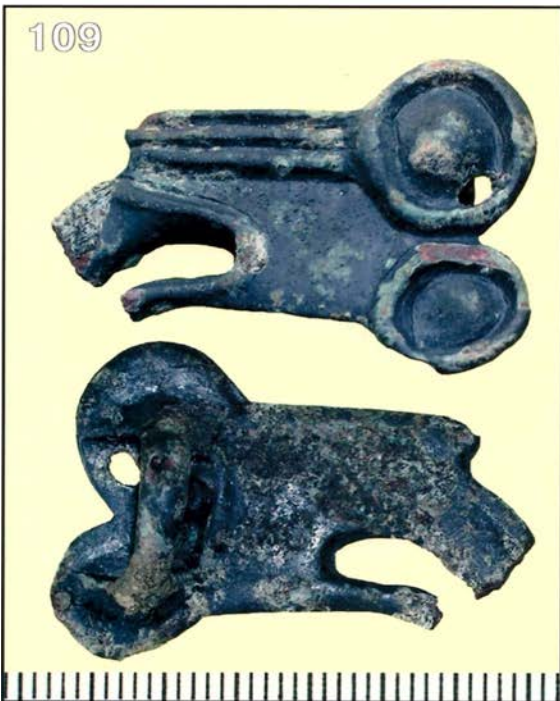

Рис.107. **Петрашівка I.** Римський денарій Антоніна Пія (138-161 рр. н.е.). *Срібло.*

Рис.108. **Павлівка II.** Стулка дорожнього замочка. XIII ст. *Бронза, залізо.*

Рис.109. **Салівка, с. Група I,** курган № 8. Бляшка. V-IV ст. до н.е. *Бронза.*

Рис.110. **Павлівка II.** Гудзик. XVIII ст. *Бронза, емалі.*

Рис.111. **Карпівка, с. Група III,** курган №2. Дослідження поховання. 2007 р. *Зліва направо: В.С.Полапа, О.В.Коротя, О.Б.Супруненко, К.М.Мироненко, В.В.Лямкін та О.В.Сидоренко.*

су третьої надзаплавної тераси Дніпра, серед лісонасаджень Салівського лісництва (рис.2:53). Займає майданчик мису і складається з 3-х задернованих насипів, вкритих деревами і кущами. Кургани витягнуті компактним ланцюжком — з північного заходу на південний схід. Їх висота — 0,5-1,6 м, діаметр — 14-28 м. На найбільшому з них помітні сліди тригопункту, з абсолютною позначкою 105,2 м (Супруненко, Мироненко, Сидоренко, 2007, арк.34).

54. Компанійці I, кол. х. Компанійці. Рештки поселення доби енеоліту, ранньої і пізньої бронзи, ранньослов'янського часу, давньоруської епохи.

На острові, утвореному Дніпродзержинським водосховищем, за 1,2 км на південний схід від Шматківського гранітного кар'єру та за 3,0 км на південь від с. Карпівка Салівської сільської ради Кременчуцького району, в 5 км на південний захід від околиці с. Григоро-Бригадирівка, на піщаних намівах (рис.2:54) співробітником Комсомольського історико-краєзнавчого музею В.В.Лямкіним 2006 р. відкриті рештки різночасового поселення, що отримало прив'язку до Григоро-Бригадирівки, так як більша частина острова, де воно розташоване, знаходиться у межах Кобеляцького району.

Цей острів розташований майже поряд з місцем досліджень широковідомого Компанійцівського могильника, що вивчався впродовж 1960-1965 рр. Є.В.Махно і І.М.Шарафутдіновою (Махно, 1967; 1971; Махно, Ша-

рафутдінова, 1972; Махно, Братченко, 1977). Варто зазначити, що вказані роботи вплинули на уявлення про ареал поширення білозерських племен на Лівобережжі Дніпра, значно збагатили джерельну археологічну базу вивчення епохи пізньої бронзи та пізньоримського часу.

Знахідки з розмитого водосховищем поселення і повідомлення про них були опубліковані раніше (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.137-138, рис.170). Кераміка з поселення належала до епох енеоліту, раннього і пізнього бронзового віку, ранньослов'янського та давньоруського часів. Серед окремих знахідок з цієї місцевості варто виокремити ліпний столовий лискований кубок білозерського часу (Шерстюк, Лямкін, 2004, рис.1), що походить із розмитого ґрунтового поховання дослідженого могильника (рис.106:5). Значна група уламків кераміки епохи енеоліту-давньоруського часу з острова знаходиться у збірці Комсомольського музею (Рейда, Супруненко, 2003, арк.16-17).

Невелика добірка матеріалів, зібраних 2007 р., доповнила існуючу колекцію. Серед цих знахідок — уламок вінця широкобокого енеолітичного горщика із коротким відігнутим краєм, прикрашений по всій зовнішній поверхні горизонтальними ялинковими відбитками чотири- або п'ятизубого штампу (рис.106:1), фрагменти вінець і стінок з наліпними валиками банкоподібних посудин зрубної культури (рис.106:2-4).

Результати розвідок у пониззі Сухого Кобелячка

Отже, в ході проведених розвідкових обстежень території під розміщення 4-го відсіку хвостосховища ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» та в її окрузі, а також між селами Карпівка і Келеберда (2007-2008 рр.), виявлене значне скупчення, здебільшого поховальних пам'яток найдавнішої культурної спадщини на території історичної Кременчуччини. Всі вони, з тим чи іншим ступенем повноти, описані, культурно-хронологічно атрибутовані та картографовані у цьому виданні, для більшої частини з них отримані точні географічні координати.

Здобутком розвідок стало виявлення на площі ділянки майбутнього будівництва хвостосховища чотирьох поселень *катакомбної* (Петрашівка III), *зрубної* (Петрашівка III, Роботівка III) та *черняхівської* (Петрашівка I, II і IV) культур. Ці пам'ятки задовільного стану збереженості можуть досліджуватися археологічно. На них збереглися культурні нашарування, що впевнює у доцільності проведення стаціонарних досліджень і перспективності цих об'єктів для вивчення старожитностей епохи пізньої бронзи та фіналу раннього залізного віку. Поза межами землевідводу залишилося ще одне селище черняхівської культури, територія якого лежить в зоні сільської забудови (Карпівка I), а також рештки зруйнованих розмивами кількох багатошарових поселень епох енеоліту — давньоруського часу в околицях Келеберди, в ур. Павлівка і Компанійці.

Крім об'єктів доби бронзи і черняхівської культури, виявлені й місцезнаходження зруйнованих невеликих стійбищ ямно-катакомбного і скіфського часу, культурні нашарування на яких відсутні (наприклад, Роботівка IV). Вони можуть також стати об'єктами наглядових досліджень.

Найбільш масовими пам'ятками пониззя Сухого Кобелячка є кургани. Поховальні

курганні старожитності представлені переважно малими і середніми за розмірами групами курганів, зосередженими навколо великих насипів (у складі 5-22 курганів) (Карпівка, Махнівка, Петрашівка, Роботівка та Салівка), а також менш значними і більш масовими — з 2-4-х курганів, яких обстежено 12. Частина з них має у складі більші за розмірами кургани, висотою 3,6-4,5 м, із задернованими насипами, інколи вкритими новітніми кладовищами.

Всього обстежено і картографовано 172 кургани та 1 майдан, у складі 26 курганних груп та 14 поодиноких насипів, 74 відсотки із яких мають розорану поверхню, 26 відсотків — задерновану.

Вперше відкрито й описано 25 об'єктів, в т.ч. 3 поселення, місцезнаходження, 16 груп курганів і 5 поодиноких насипів.

Про ретельність виконання робіт свідчить відкриття на курганах та поряд з ними 12 антропоморфних стел доби фінального енеоліту — бронзи, більше 10 кам'яних надгробків на козацьких кладовищах, в т.ч. стародавніх монументів із зображеннями.

Отже, проведені розвідки дозволили визначити найбільш північний район в Україні масового виготовлення і встановлення кам'яних стел епох енеоліту-бронзи, пов'язаний з виходами гранітів на історичній Кременчуччині. Традиція увінчувати кургани стелами існувала на досліджуваній території впродовж тривалого проміжку часу — аж до епохи розвинутого середньовіччя. Відгомін цих звичаїв зберігся у місцевих традиціях встановлення гранітних надгробків на козацьких кладовищах округи, для чого часом вкотре використовувалися і стели попередніх епох.

Під час розвідок проведені й ряд пам'ятоохоронних заходів, зокрема, 9 стародавніх стел були перевезені до скансену Комсомольського історико-краєзнавчого музею з метою

їх наступного збереження, проведені рятівні дослідження зруйнованих внаслідок дії антропогенних і природних чинників поховань, розкопки решток основи вітряка XIX ст. тощо.

У результаті обстежень встановлено, що на території проектного розміщення 4-го відсіку хвостосховища на площі у 800 га, в адміністративних межах Ізясменчуцького району Полтавської області, знаходяться такі об'єкти археології:

На південь від с.Роботівка:

- 1) група курганів II в ур. Богомази, у складі 14-ти насипів малих і середніх розмірів;
- 2) група курганів III в ур. Богомази, у складі 5-ти невеликих курганів;
- 3) група курганів VI, у складі 3-х невеликих курганів;
- 4) група курганоподібних насипів VII, у складі 5-ти невеликих підвищень, з яких лише 2 потребують проведення досліджень;
- 5) група курганів VIII в ур. Маслини, у складі 5-ти невеликих насипів.

В околицях с.Махнівка:

- 6) група курганів I, у складі 17-ти великого і малих насипів; на значному задернованому кургані є облікований триангуляційний знак;
- 7) група курганів II, у складі 3-х курганів середнього і невеликих розмірів;
- 8) група курганів III, з 7-ми невеликих і середнього розміру насипів, в т.ч. з облікованим тригопунктом;
- 9) група курганів IV, у складі 2-х невеликих курганів.

В околицях с.Петрашівка:

- 10) насип № 6 групи курганів I, поблизу кутка Дахнівка, невеликих розмірів;
- 11) група II, з 2-х незначних насипів;
- 12) група курганів III, з 4-х невеликих насипів;
- 13) група курганів V, із 9-ма курганами невеликих і середніх розмірів, на двох з яких (№№ 8-9) розташовані діючі кладовища;
- 14) поселення катакомбного та зрубного часу Петрашівка III, повністю;
- 15) західна ділянка селища черняхівської культури Петрашівка IV, приблизно 1/3 його частина.

Крім того, у межах с.Махнівка на сьогодні розташовані два кладовища, які необхідно буде перенести до початку робіт зі зведення гідротехнічної очисної споруди.

До меж трьохсотметрової охоронної (санітарної) зони, як встановлено, потрапляють:

В околицях с.Роботівка:

- 18) курган VII невеликих розмірів;
- 19) незначна частина селища другої чверті I тис. н.е. Роботівка II.

В околицях с.Петрашівка:

- 20) насипи №№ 1-3 групи курганів I кутка Дахнівка;
- 21) селище Петрашівка IV, приблизно 2/3 його площі;
- 22) селище черняхівської культури Петрашівка II;
- 23) група курганів IV, з 3-х насипів;
- 24) поодинокі могила радянського воїна посеред кутка Дахнівка.

У ході проектних робіт, при винесенні точних меж споруди в натуру, необхідно буде встановити на місці, яка саме частина площі поселення Петрашівка IV потрапляє до зони проектного 4-го відсіку. Надалі, з метою розробки плану досліджень, потрібно провести детальніше обстеження території поселення Петрашівка III, для встановлення його площі на перекритій новітніми нашаруваннями села частині пам'ятки.

Таким чином, до зони майбутнього землевідводу 4-го відсіку хвостосховища потрапляє **11 комплексів та 76 окремих археологічних об'єктів**, а саме: рештки поселень доби пізнього бронзового віку і черняхівської культури — 2, груп курганів — 11, окремих курганів — 1 (усього об'єктів різного ступеню збереженості та розмірів — 87). До охоронної зони гідротехнічної очисної споруди — відповідно **1 комплекс та 10 окремих археологічних об'єктів**, а саме: решток поселень фінальної доби раннього залізного віку — 3, груп курганів — 1, окремих курганів — 4 (усього об'єктів різного ступеню збереженості та розмірів — 11). Загальна площа, зайнята археологічними об'єктами, становить **більше 24 гектарів**.

Унеможливлуватиме проведення археологічних розкопок окремих курганів наяв-

ність на їх насипах кладовищ ХІХ-ХХІ ст., зокрема, на курганах №№ 8-9 групи ІІІ у Петрашівці, кургані № 1 групи І біля кутка Дахнівка в тому ж населеному пункті. Всі ці кладовища (більше 250 візуально визначених поховань) на курганах вимагають проведення заходів, пов'язаних із ексгумацією похованих, в т.ч. могил кінця ХХ — поч. ХХІ ст.

Разом із тим, чимало виявлених або черговий раз обстежених об'єктів пониззя р.Сухий Кобелячок, перш за все поза межами майбутнього будівництва, необхідно включити

до переліку щойно виявлених, на більшу частину з них необхідно укласти первинну облікову документацію або паспорти пам'яток археології, відповідно, поставивши їх на державний облік. В цілому ж, суцільні розвідки та пам'яткоохоронний моніторинг старожитностей пониззя невеликої лівобережної дніпровської притоки показав доцільність принагідних науково-вишукувальних заходів у межах окремих мікрорегіонів, особливо в ході виконання великих господарських проєктів, наслідком яких стануть непоправні втрати об'єктів найдавнішої культурної спадщини.

Джерела та література

Археология. Древняя Русь: быт и культура / Под. общ. ред. Б.А.Рыбакова. — Москва: Наука, 1997. — 368 с.

Берестнев С.И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.). — Харьков: ПФ Амет, 2001. — 264 с.

Білоусько О.А., Супруненко О.Б. Давня історія Полтавщини (XX тисячоліття до н.е. — V століття): Підручник. — Полтава: Оріяна, 2004. — 160, 8 с.

Білоусько О.А., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Середньовічна історія Полтавщини (V — I половина XVI століття): Підручник. — Полтава: Оріяна, 2004. — 200, 8 с.

Бойченко О.Л. Отчет об археологической разведке левого берега Днепродзержинского водохранилища (с.Солошино Кобелякского р-на — с.Келеберда Кременчугского р-на Полтавской обл.). — [1993 р.] // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 34. — 66 арк.

Гак Е.И. Общее и особенное в металлопроизводстве катакомбных культур Подонцовья, Нижнего Подонья и Предкавказья // Матеріали та дослідження з археології Східної України: Від неоліту до киммерійців. — Луганськ, 2007. — С.95-103.

Голубева Л.А. Назначение железных игл с кольцами // СА. — Москва: Наука, 1971. — № 4. — С.114-126.

Голубева І. Відновлення досліджень Валківської фортеці // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. — Київ: вид. ЦП НАНУ, 2006. — Вип. XV. — С.27-31.

Ельников М.В. Средневековый могильник Мамай-Сурка в Нижнем Поднепровье // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.42-53.

Зоценко В.Н. Торговля в Южнорусских землях (VIII — первая половина XIII вв.) // Археология УССР / В 3-х т. — Киев: Наукова думка, 1986. — Т.3. — С.470-485.

Карты Полтавской губернии. М 1:126000 (в 1 дюйме 3 версты). — Москва-Петроград: Корпус военных топографов, 1918-1926. — Лист 12. Ряд XXV. Губ. Екатеринославская, Херсонская и Полтавская.

Ключко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000-900 рр. до Р.Х.). — Київ: АртЕк, 2006. — 336 с.

Ковалева І.Ф., Мухонад С.Е., Шалобудов В.Н. Раскопки курганов в Днепровском Надпорожье // ПАП. — Днепропетровск: Изд-во ДДУ, 1995. — С.4-35.

Ковалевская В.Б. Восточное Предкавказье // Степи Евразии в эпоху средневековья / Отв. ред. Плетнева С.А. — Москва: Наука, 1981. — С.93-97.

Коваленко В., Ситий Ю. Цвинтар козацької доби поблизу с.Шестовиця на Чернігівщині // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. — Київ: вид. ЦП НАНУ, 2000. — Вип. IX. — С.11-17.

Ковальова І.Ф., Волкобой С.С. Маївський локальний варіант зрубної культури // Археоло-

логія. — Київ: Наукова думка, 1976. — Вип. 20. — С.3-22.

Колчин Б.А. Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого // МИА. — Ленинград-Москва: АН СССР, 1959. — № 65. — 120 с.

Колчин Б.А. Ремесло // Древняя Русь: Город, замок, село / Археология СССР. — Москва: Наука, 1985. — С.243-297.

Коробкова Г.Ф., Шапошникова О.Г. Поселение Михайловка — эталонный памятник древнеямной культуры. — Санкт-Петербург: Европейский дом, 2005. — 316 с.

Кулатова І.М., Лямкін В.В. Ранньочорноліське поселення у пониззі Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2007. — № 1-2 (21-22). — С.47-52.

Кулатова І.М., Лямкін В.В. Скансен Комсомольського історико-краєзнавчого музею «Святині» // Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Комсомольська міська рада / Упорядн., наук. ред. Супрунсько О.Б. — Київ-Полтава: Полтав. літератор, 2008. — С.62-64. — № 25.

Кулатова І.М., Сидоренко О.В. Стела козацького часу з околиць Комсомольська // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.107.

Лагодівська О.Ф., Шапошникова О.Г., Макаревич Н.Д. Михайлівське поселення. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. — 247 с.

Лопатин Н.В., Яковлев А.В. Комплекс каменных надгробий из Смоленского Подвинья и проблема идентификации славянских каменных изваяний // Древности Евразии: от ранней бронзы до раннего средневековья. Памяти В.С.Ольховского. — Москва: изд. ИА РАН, 2005. — С.575-580.

Лугова Л.М. Ранньозрубні поховання басейну Псла // Пам'ятки археології Полтавщини. — Полтава: вид. ПКМ, 1991. — С.3-13.

Лугова Л.М. Поховання доби пізньої бронзи поблизу села Кагамлик Глобинського району // АЗ ПКМ. — Полтава: вид. ПКМ, 1992. — Вип.1. — С.36-39.

Луговая Л.Н., Мельникова И.С., Некрасова А.М. Отчёт об археологических исследованиях разведотряда Полтавского краеведческого музея в составе ЛСРЭ ИА АН УССР на территории Полтавской области в 1986 г. // НА ИА НАНУ. — Ф.е. — 1986/306. — № 24801; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 15-15а. — 73, 41 арк.

Лямкін В.В. Повідомлення про знахідки передскіфського (кіммерійського) часу // Свічадо Придніпров'я. Краєзнавчий альманах. — Кременчук: Християнська зоря, 2006. — Кн. II. — С.60-62.

Лямкін В.В. Нові знахідки з-під Келеберди // Свічадо Придніпров'я. Краєзнавчий альманах. — Комсомольськ: вид. Музею ВАТ «Полтавський ГЗК», 2008. — Кн. IV. — С.80-81. — Кол. вкл.: рис. 12-16.

Ляскоронский В.Г. Городища, курганы, майданы и длинные (змиевые) валы в области Днепровского Левобережья // Тр. XIV Археологического съезда в Чернигове. — Москва: изд. МАО, 1909. — Т.III. — С.1-82.

Мажитов Н.А. Южный Урал в VI-VIII вв. // Степи Евразии в эпоху средневековья / Отв. ред. Плетнева С.А. — Москва: Наука, 1981. — С.23-28.

Марина З.П., Ромашко В.А., Фещенко Е.Л. Курганы эпохи бронзы Среднего Присамарья // ПАП. — Днепропетровск: Изд-во Дн.ГУ, 1986. — С.4-36.

Махно Е.В. Раскопки на Компаниевском могильнике // Археологические исследования на Украине. — Киев: Наукова думка, 1967. — Вып. 1. — С.160-163.

Махно Є.В. Типи поховань та планування Компаніївського могильника // Середні віки на Україні. — Київ: Наукова думка, 1971. — Вип.1. — С.87-95.

Махно Є.В., Шарафутдінова І.М. Могильник епохи пізньої бронзи поблизу хутора Компаніїці на Дніпрі // Археологія. — Київ: Наукова думка, 1972. — Вип. 6. — С.70-81.

Махно Є.В., Братченко С.Н. Пастове намисто з катакомбного поховання на Компаніїцівському могильнику // Археологія. — Київ: Наукова думка, 1977. — № 24. — С.53-60.

Мелюкова А.И. Вооружение скифов // САИ. — Москва: Наука, 1964. — Вып. Д 1-4. — 91 с., 23 табл.

Мірущенко О. Колекція козацьких речей Бодяньського О.В. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. — Київ: вид. ЦП НАНУ, 2001. — Вип.10. — С.95-98.

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские городища в окрестностях летописного города Лохвицы // СА. — Москва: Наука, 1988. — № 2. — С.194-206.

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. — Курск: ИА РАН, 1996. — 160 с.

Моця А.П., Халиков А.Х. Булгар-Киев: Пути, связи, судьбы. — Киев: ИА НАНУ, 1997. — 192 с.

Недашковский Л.Ф. Золотоордынский город Укек и его округа. — Москва: Восточная литература, 2000. — 224 с.

Нечитайло А.Л. Связи населения Степной Украины и Северного Кавказа в эпоху бронзы. — Киев: Наукова думка, 1991. — 116 с.

Отрощенко В.В. Деревянная посуда в срубных погребениях Поднепровья // ПАП. — Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1984. — С.84-96.

Отрощенко В.В. Белозерская культура // Брезанская С.С., Отрощенко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — Киев: Наукова думка, 1986. — С.117-152.

Писларий И.А. Деревообработка в эпоху меди-бронзы в Донецкой лесостепи // Проблемы эпохи бронзы юга Восточной Европы. — Донецк: изд. Дон.ГУ, 1979. — С.20-21.

Плетнева С.А. Печенеги, торки, половцы // Степи Евразии в эпоху средневековья / Отв. ред. Плетнева С.А. — Москва: Наука, 1981. — С.213-223.

Плетнева С.А. Салтово-маяцкая культура // Степи Евразии в эпоху средневековья / Отв. ред. Плетнева С.А. — Москва: Наука, 1981а. — С.62-75.

Полин С.В. Хронология ранньоскіфських пам'яток // Археологія. — Київ: Наукова думка, 1987. — Вип. 59. — С.17-36.

Полякова Г.Ф. Изделия из цветных и драгоценных металлов // Город Болгар: Ремесло металлургов, кузнецов, литейщиков. — Казань: Наука, 1996. — С.154-268.

Пуголовок Ю.О. Некрополь доби пізнього українського середньовіччя в околицях Келеберди на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — С.139-142.

Пуголовок Ю.О. Роботи на некрополі доби пізнього українського середньовіччя в околицях с.Келеберда Келебердянської сільради Кременчуцького р-ну Полтавської області у 2005 р. // АДУ 2004-2005. — Київ-Запоріжжя: Дике поле, 2006. — С.320-322.

Пуголовок Ю.О. Нові дані про кладовища доби пізнього українського середньовіччя на території Полтавської області // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. — Київ: вид. ЦП НАНУ, 2007. — Вип.ХVI. — С.20-23.

Пузикова А.И. Скифы Среднего Дона (Белгородская и Воронежская области). — Москва: Практик-А, 1995. — 48 с.

Пустовалов С.Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. — Київ: Шлях, 2005. — 412 с.

Рейда Р., Супруненко О. Археологічні матеріали у збірці Комсомольського історико-краєзнавчого музею. — Полтава, 2003 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 417. — 20 арк.

Родинкова В.Е. К вопросу о типологическом развитии антропоморфных фибул (простые

формы) // РА. — Москва: Наука, 2006. — № 3. — С. 41-51.

Родинкова В.Е. К вопросу о типологическом развитии антропоморфных фибул (сложные и двупластинчатые формы) // РА. — Москва: Наука, 2006а. — № 4. — С.50-63.

Родинкова В.Е. Об одной группе украшений Пастырского городища // Музейні читання: Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки» (11-13 грудня 2006 р.). — Київ: вид. НМІУ, ЦП НАНУ, 2007. — С.65-85.

Самойловський І.М. Звіт за археологічні розвідки року 1930 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — № 327. — 13 арк.

Сапожников І.В., Шувалов Р.О. Типологія і хронологія кам'яних хрестів Північно-Західного Надчорномор'я // Дослідження пам'яток українського козацтва. — Київ: вид. ЦП НАНУ, 1995. — Вип. IV. — С.17-24.

Свистіков І.К. Битва під Берестечком. — Львів: Слово, 1993. — 304 с.

Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X-XV вв.). — Москва: Наука, 1981. — 196 с.

Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України: Полтавська область. — Київ: Наукова думка, 1982. — 108 с.

Смирнов А.П. Волжская Болгария // Степи Евразии в эпоху средневековья / Археология СССР. — Москва: Наука, 1981. — С.208-212.

Старожитності Хоролу / Відп. ред. Супруненко О.Б. — Авт.: Гавриленко І.М., Кожевнікова О.М., Менчинський Д.А., Степанович С.П., Супруненко О.Б. — Полтава: вид. ЦОДПА, 1994. — Препринт, вип. 4. — 56 с.

Стени европейской части СССР в скифо-сарматское время / Археология СССР. — Москва: Наука, 1989. — 464 с.

Супруненко А.Б. Отчет о работе Полтавского отряда археологической экспедиции «Славутич» в зоне Днепродзержинского водохранилища в 1982 г. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 1982/38. — № 20416. — 31 арк., 54 табл., 30 арк.; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.10. — 38 арк.

Супруненко А.Б. Сосуды срубной культуры из окрестностей села Орлик // СА. — Москва: Наука, 1986. — № 4. — С.243-244.

Супруненко О.Б. Кілька знахідок волзького походження з Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С. 76-77.

Супруненко О.Б. Кургани між сс. Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі / Старожитності околиць Комсомольська, частина IV. — Київ-Полтава: Гротеск, Археологія, 2006. — 128 с.

Супруненко О.Б. Кургани поблизу с.Солонці на Нижньому Пслі / Старожитності околиць Комсомольська, частина V. — Київ-Полтава: Гротеск, Археологія, 2007. — 142 с.

Супруненко О.Б. Звіт про розвідки у Кременчуцькому, Кобеляцькому та Козельщинському районах Полтавської області у грудні 2007 р. (розвідки по "Зводу пам'яток історії та культури"). — Полтава, 2007а // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 509. — 59 арк.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М. Розкопки курганів на території розширення Західних відвалів Дніпровського рудоуправління Полтавського гірничо-збагачувального комбінату під Комсомольськом // АДУ 2004-2005 рр. — Київ-Запоріжжя: Дике поле, 2006. — Вип. 8. — С.349-355.

Супруненко А.Б., Кулатова І.Н., Гавриленко І.Н., Морозко Д.В. Отчет о разведках на Полтавщине в 1984 году // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 1984/64. — № 21346. — 29 арк., 72 рис.; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.11. — 48 арк.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Артем'єв А.В., Масєвська С.В. Старожитності околиць Комсомольська. — Частина І. — Київ-Полтава: Археологія, 2005. — 140 с.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Кракало І.В., Тітков О.В. Старожитності Кременчука: Археологічні пам'ятки території та округи міста. — Полтава-Кременчук: Археологія, 2004. — 160 с.

Супруненко О.Б., Мироненко К.М., Лямкін В.В., Сидоренко О.В. Розвідки в поницях Сухого Кобелячка і Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2008. — № 1-2 (23-24). — С.89-93.

Супруненко О.Б., Мироненко К.М., Сидоренко О.В. Звіт про археологічні обстеження у пониці Псла та в гирлі р. Сухий Кобелячок на території Кременчуцького району Полтавської області у вересні 2007 р. (розвідки по «Зводу пам'яток історії та культури») // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.496. — 126 арк.

Супруненко О.Б., Приймак В.В., Мироненко К.М. Старожитності золотоординського часу Дніпровського лісостепового Лівобережжя. — Київ-Полтава: Археологія, 2004. — 82 с.

Супруненко О.Б., Телегін Д.Я., Тітова О.М. Із робіт експедиції «Славутич» на Середньому Дніпрі // Археологія. — Київ: Наукова думка, 1989. — № 2. — С.131-136.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Нові археологічні дослідження на Кременчуччині. — Київ-Полтава: Вид-во «Техсервіс», ВЦ «Археологія», 2006. — 146 с.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Звіт про археологічні розвідки та моніторинг пам'яток на території Лавриківського та Горішне-Плавнівського родовищ залізистих кварцитів, в їх окрузі, в адмінмежах м.Комсомольськ і Кременчуцького району Полтавської області в 2006 р. — Полтава, 2006а // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.447. — 109 арк.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Звіт про археологічні обстеження території та округи Біланівського родовища залізистих кварцитів на території Дмитрівської сільської ради м. Комсомольськ та Кременчуцького району Полтавської області у 2006 р. — Комсомольськ-Полтава, 2006б // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.439. — 220 арк.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Пам'ятки археології Галещинського родовища залізистих кварцитів на Полтавщині. — Київ-Полтава: Дивосвіт, 2007. — 38 с.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Обстеження території Галещинського родовища залізистих кварцитів у Кременчуцькому і Козельщинському районах на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2007а. — № 1-2 (21-22). — С.53-80.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Звіт про археологічні обстеження території та округи Галещинського родовища залізистих кварцитів на території Кременчуцького та Козельщинського районів Полтавської області у 2007 р. — Комсомольськ-Полтава, 2007б // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.472. — 150 арк.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Звіт про археологічні обстеження ділянки під розміщення 4-го відсіку хвостосховища ВАТ «Полтавський ГЗК» на території Кременчуцького району Полтавської обл. в 2008 р. // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 452. — 259 арк.

Татаринів С.И. Древние горняки-металлурги Донбасса. — Славянск: Печатный двор, 2003. — 132 с.

Татаринів С.И. Древний металл Восточной Украины. Очерки реконструкции горного дела, металлургии и металлообработки в эпоху бронзы (учебное пособие). — Артемовск, 2003. — 154 с.

Телегін Д.Я. Вартові тисячоліть: Монументальна антропоморфна скульптура далеких епох. — Київ: Наукова думка, 1991. — 80 с.

Телегін Д.Я. Про деякі регіональні відміни в надмогильних монументах козацької доби в Україні // Дослідження пам'яток українського козацтва. — Київ: вид. ЦП НАНУ, 1995. — Вип.4. — С.25-29.

Телегін Д.Я., Махно Е.В., Шарафутдінова І.Н. Отчет о разведках в зоне Днепродзержинского водохранилища в 1960-1961 гг. // НА ІА НАНУ.

— Ф.е. — 1960-61/4. — № 3643. — 86 арк.; НА ЦОДПА— Ф.е. — Спр.5 (копія окр. арк.). — 11 арк.

Телегін Д.Я., Потехіна І.Д. Кам'яні боги мідного віку України. — Київ: вид. УТОПІК, 1998. — 46 с., 1 табл.

Тищенко О.Р. Мутинський скарб XII-XIII ст. // Археологія. — Київ: Наукова думка, 1979. — Вип.32. — С.96-101.

Федоров-Давыдов Г.А. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов: Археологические памятники. — Москва: Изд-во МГУ, 1966. — 275 с.

Федоров-Давыдов Г.А. Монгольское завоевание и Золотая Орда // Степи Евразии в эпоху средневековья / Археология СССР. — Москва: Наука, 1981. — С. 229-236.

Фещенко Е.Л. Изделия из металла в катакомбных погребениях Днепровского предстепья // ПАП. — Днепропетровск: изд-во ДГУ, 1992. — С.84-101.

Цимиданов В.В. Социальная структура срубного общества. — Донецк, 2004. — 204 с.

Череди́нченко Н.Н. Колесницы Евразии эпохи поздней бронзы // Энеолит и бронзовый век Украины. — Киев: Наукова думка, 1976. — С.135-150.

Черных Е.Н. Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР. — Москва: Наука, 1976. — 302 с.

Шерстюк В.В. Звіт про обстеження трас комунікацій ТОВ «Ворскла Сталь» на території Комсомольської міськради Полтавської області в 2007 р. // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 464. — 48 арк.

Шерстюк В.В. Курган «Стогніївська могила» // Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Комсомольська міська рада. — Київ-Полтава: Полтав. літератор, 2008. — С.85: фото. — № 62.

Шерстюк В.В., Лямкін В.В. Кілька знахідок доби бронзи з околиць Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (19-20). — С.2 обкл.

Шерстюк В.В., Шерстюк І.В. Козацькі кладовища на курганах Полтавщини // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Інноваційні технології у наукових дослідженнях і навчальному процесі вищого закладу освіти». 20-21 квітня 2006 року. — Полтава: вид. ПІЕП, 2006. — Т.1. — С. 147-150.

Швецов М.Л. Котлы из погребений средневековых кочевников СА. — Москва: Наука, 1980. — № 2. — С.192-202

Шербань А.Л. Нові пам'ятки археології в околицях Диканьки // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.78-83.

Список скорочень

АДУ — Археологічні дослідження в Україні, Київ
АЗ ПКМ — Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею, Полтава
АЛЛУ — Археологічний літопис Лівобережної України, Полтава
АН УРСР — Академія Наук Української РСР, Київ
ВУАК — Всеукраїнський археологічний комітет, Київ
ВЦ — Видавничий центр
ГУ — Государственный университет
ДГУ — Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск
ІА НАНУ — Інститут археології Національної Академії наук України, Київ
ІА АН УССР — Інститут археології Академії Наук Української ССР, Київ
ІА РАН — Інститут археології Російської Академії наук, Москва
ЛСРЭ — Левобережная славяно-русская экспедиция
МАО — Московское археологическое общество, Москва
МГУ — Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова, Москва

НА ІА НАНУ — Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України, Київ
НА ЦОДПА — Науковий архів Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, Полтава
НМІУ — Національний музей історії України, Київ
ПАП — Проблемы археологии Поднепровья, Днепропетровск
ПІЕП — Полтавський інститут економіки і права, Полтава
ПКМ — Полтавський краєзнавчий музей, Полтава
РА — Российская археология, Москва
РАН — Российская Академия наук
СА — Советская археология, Москва
САИ — Свод археологических источников, Москва
ТД — Тези доповідей
ЦОДПА — Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, Полтава
ЦП НАНУ — Центр пам'яткознавства Національної Академії наук України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури, Київ

Антропологический анализ костных материалов, обнаруженных археологическими разведками в окрестностях Комсомольска

Общая характеристика антропологического материала.

Для анализа предоставлены анатомически неполные костные останки людей. Сохранность антропологического материала различная. Препараты поступили для определения как хорошей сохранности, так и очень плохой.

Предварительным этапом работы было установление принадлежности костных останков одному или нескольким людям — их идентификация. Описывались патологические процессы.

Поступившие черепа непригодны для антропологических измерений, реконструкции в результате разрушений костной ткани не подлежат. Одонтологические материалы практически отсутствуют в анализе или представлены единичными образцами.

Устанавливался пол, половые признаки читались в разных отделах скелета и отдельных костях человека (*Найнис, Лукошевичуте, Госите, 1947; Рубежанский, 1978*), применены описательные схемы морфологических половых признаков в посткраниальном скелете, краниуме, зубах (*Дмитренко, Краюшкин, Сапин, 2000*). Определялся возраст (использовались признаки сроков зарощения черепных швов, структуры внутреннего и наружного слоев костей, костного возраста, применялась шкала стертости зубов (*Пашкова, 1963*), рост (по таблицам измерения роста на основе изучения размеров длинных трубчатых костей) (*Алексеев, Дебец, 1964, с.3; Баширов, 1962*).

Применен комплекс антропологических, собственно одонтологических, судебно-криминалистических, медицинских методов. Это позволило несколько расширить круг представлений об изучаемых индивидах, особенности их роста и развития.

Полученные результаты

Индивид 1. Махновка, с., Саловский сельский совет. *Группа II, курган № 1. Случайная находка на поверхности.*

Антропологический материал представлен двумя фрагментами костей черепа человека: височной и теменной. По ним провести половые определения не представляется возможным (нет

адекватных методов исследования).

Возраст индивида — 25-30 лет. Это установлено по срокам зарощения сохранившихся участков черепных швов.

Индивид 1 — взрослый человек, 25-30 лет. Отклонений от нормы развития, особенностей развития, патологических изменений не отмечено.

Индивид 2. Карпивка, с., Саловский сельский совет. *Группа курганов I, насыть № 2. Погребение 1.*

Материал представлен двумя препаратами: длинная трубчатая кость (мелкий фрагмент — неопределенной принадлежности части костяка) и правый верхний первый молочный моляр (54 зуб по классификации Всемирной организации здравоохранения). Остальные фрагменты скелета очень измельчены.

По сохранившемуся зубу можно сделать вывод, что он принадлежит ребенку, которому на момент смерти исполнилось 9-11 лет.

Индивид 2 — ребенок в возрасте 9-11 лет. Отклонений от нормы развития, особенностей в строении костного аппарата не отмечено.

Индивид 3. Роботовка, с., ур.Маслины. Пришибский сельский совет. *Группа курганов VIII, насыть № 3. Случайная находка.*

Для анализа предоставлены фрагменты пястных костей правой руки человека. Очевидно, кость принадлежала ребенку в возрасте 11-12 лет. Это определяется по степени формирования сохранившегося участка сочленения.

Итак, индивид 3 — ребенок 11-12 лет.

Патологии, особенностей и отклонений от нормы развития не отмечено.

Индивид 4. Роботовка, с., Пришибский сельский совет. *Группа курганов II, насыть № 8. Случайная находка на поверхности.*

Представлено пять фрагментов костей человека неопределенной принадлежности. Из них удалось дифференцировать лишь принадлежность фрагмента плечевой кости. Исследуемый субъект был молодым человеком, возраст которого укладывается в пределы 12-14 лет. Данное обстоятельство исходит из анализа строения губчатого и спонгиозного вещества костной ткани. Объект анализа 4 — молодой индивид 12-14 лет.

Индивид 5. Роботовка, с., Пришибский сельский совет. *Группа курганов III, насыть № 1. Слушайная находка.*

В анализе — два фрагмента головки левой бедренной кости взрослого человека. По размерам (диаметру) фрагментов можно утверждать, что индивид 5 — мужчина. Возраст по строению губчатого вещества костной ткани — 30-35 лет.

Индивид 5 — мужчина, 30-35 лет. Патологических изменений, особенностей развития не отмечено.

Павливка, быв. с., ур., Келебердянский сельский совет. *Следы могильника эпохи бронзы. Размыв на острове.*

Три группы находок происходят из размываемого могильника неподалеку от современного с. Келеберда Кременчугского р-на, ур. Павливка I.

Индивид 6. Находки из размыва.

Представлены фрагменты черепа: нижняя челюсть (практически с полным набором зубов) и теменные кости. Можно утверждать, что костяк принадлежал мужчине. Возраст объекта анализа на момент смерти составлял 35-40 лет. Данные заключения могут быть сделаны из результатов обследования черепных швов, степени стертости зубной системы, морфологического строения остатков черепа.

Индивид 6 — мужчина в возрасте 35-40 лет.

Патологических отклонений в костях и зубах не наблюдалось. Зубные минерализованные отложения отсутствуют.

Интересным наблюдением является симметричное отсутствие (адентия) 35 и 45 зубов (вторых нижних постоянных премоляров). Это обстоятельство наводит и на мысль о проведении каких-то обрядовых действий с извлечением зубов. Зубы были устранены, либо утрачены одновременно (о чем свидетельствует схожее состояние зубных луночек, без видимых следов заболеваний) с обеих сторон челюсти.

Индивид 7. Погребение 2 (белозерская культура).

Представлен неполный костяк взрослого человека. Плечевая правая кость сохранилась пригодной для измерений. Ее размеры — 32,5 см. Отсюда может быть установлен рост человека. Череп полный, но фрагментированный. Зубы сохранились на нижней челюсти. По стертости зубной системы и степени зарощения видимых швов черепа, человеку на момент смерти было 50-60 лет. В таком возрасте интерпретация пола очень затруднительна, т. к. велики инволютивные процессы старения в строении костной ткани.

Если это женщина, то рост ее составлял — около 163,0 см, если мужчина — 165,5 см.

Индивид 7 — пожилой человек, ростом — 163,0-165,5 см. Особенности развития, патологии не отмечено.

Индивид 8. Погребение 1 (эпоха бронзы).

Предоставлен неполный костяк взрослого человека. По размерам некоторых из костей, сохранных в целом виде, можно определить рост.

Длина: бедренной кости — 44,5 см; большеберцовой — 42,3 см; малоберцовой — 37,0 см; лучевой — 27,1 см.

Костяк по многим признакам в тазовых костях, длинных трубчатых костях, черепа — принадлежал мужчине.

Возраст человека составлял 40-45 лет.

Рост, из расчета, что объект исследования 8 мужчина, — 170,0-178,0 см.

Итак, индивид 8 — мужчина, в возрасте 40-45 лет. Патологии не отмечено.

Выводы.

Таким образом, материалы, представленные для антропологического анализа, малоинформативны в отношении реконструкции жизнедеятельности людей, их заболеваний. Однако, заметна молодость большинства объектов исследования, не доживших до возраста, в котором происходит естественное прекращение функционирования организма. Вместе с тем не обнаружено патологии в зубах и костях, что может свидетельствовать о гибели людей в результате напряженных межличностных отношений или военных конфликтов.

Литература

Алексеев В.П., Дебец Г.Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований. — Москва: Наука, 1964. — 308 с.

Баширов П.Н. Учение о физическом развитии человека. — Москва: Изд-во МГУ, 1962. — 340 с.

Дмитренко С.В., Краюшкин А.И., Сапин М.Р. Анатомия зубов человека. — Москва-Нижний Новгород, 2000. — 193 с.

Найнис И.И., Лукошевичуте Я.И., Гостие Г.А. Исследования верхней части бедренной кости человека в судебно-медицинском отношении // Труды Каунасского медицинского института. — Каунас, 1947. — № 2. — С.43-49.

Пашкова В.И. Очерки судебно-медицинской остеологии // Определение пола, возраста и роста по костям скелета человека. — Москва: Медгиз, 1963. — 154 с.

Рубежанский А.Ф. Определение по костным останкам давности захоронения трупа. — Москва: Медицина, 1978. — 93 с.

Резюме

Весной 2008 г. Полтавской археологической экспедицией Государственного предприятия «Научно-исследовательский центр «Охранная археологическая служба Украины» Института археологии НАН Украины, при участии сотрудников Центра охраны и исследований памятников археологии управления культуры Полтавской облгосадминистрации, проведены археологические разведки с целью осуществления археологической экспертизы территории, избранной для размещения 4-го отсека хвостохранилища ООО «Полтавский горно-обогатительный комбинат», в административных пределах Саловского и Пришибского сельских советов Кременчугского района, а также частично, — Комсомольского городского совета Полтавской области. Этим работам осенью 2007 г. предшествовали предварительные разведочные обследования на указанной и соседних территориях, осуществленные отрядом Охранной археологической экспедиции Центра охраны и исследований памятников археологии управления культуры Полтавской облгосадминистрации в контексте подготовки материалов к археологической части «Свода памятников истории и культуры Украины» по Полтавской области.

Исследования осуществлялись по заказу ООО «Полтавский горно-обогатительный комбинат», планирующего разместить в этом районе в 2009-2013 гг. отсек хвостохранилища для очищения природным способом жидких смесей сопутствующих железным рудам пород, карьерных вод Лавриковского и Еристовского месторождений на 30,5 млн. куб. м, дренажный и обводной каналы, санитарную зону вокруг, эксплуатационные и инспекторские дороги, и были обусловлены необходимостью получения заключения археологической экспертизы в отношении участка, расположенного в пределах северо-восточной части исторического микро-региона Кременчугщины, на границе лесостепной и степной ландшафтных зон.

Район исследований имел вид прямоугольного в плане участка Приднепровской левобережной низменности, в зоне распространения Приднепровской Левобережной террасовой лесостепи и прилегающих к ней степных территорий. Охваченная дополнительными разведками, прилегающая к участку территория выходила за пределы пойменной низменности, захватывая край водораздела левого высокого берега рр.Днепр и Сухой Кобелячек.

Археологические обследования являлись сплошными разведками на площади 1000 га на месте будущего гидротехнического сооружения, предназначенного для очистки промышленных стоков обогащения железистых кварцитов, а также его северо-западных, восточных и частично южных окрестностей, на расстоянии 0,5-3,5 км от проектных пределов отвода земель (общая площадь исследований — более 1400 га). Эта территория занята сегодня застройкой шести населенных пунктов: сс. Саловка, Карповка, Петрашевка, Махновка Саловского, с.Роботовка и южная окраина с. Пришиб Пришибского сельских советов, снесёнными в разное время хуторами и сёлами, сельскохозяйственными угодьями, лесополосами, лугами, солонцами и болотами, обводным гидрозакщитным каналом Горишне-Плавниевского и Лавриковского карьеров, поймами рр.Сухой Кобелячек и Лизька, трассами прохождения энергетических и пр. коммуникаций, дорог, расположенных на границе Кременчугского, Кобелякского районов и территории, административно подчиненной Комсомольскому городскому совету Полтавской области.

Большинство угодий на возвышениях террас и соседних водоразделах интенсивно распаивается с конца XVIII ст. и включены в сельскохозяйственный севооборот. Около 20 % участка земледелия совсем не используется для сельскохозяйственных работ, являясь общественными пастбищами. С 1980-х гг. эта территория поросла растительностью засоленных лугов. Более 30 га земель заняты молодыми лесонасаждениями.

На участке будущего строительства расположены с. Махновка и часть с. Петрашевка (Ближняя Махновка). Прилегают с севера и северо-востока к территории будущего 4-го отсека хвостохранилища существующие сёла — Пришиб и Роботовка, на юго-востоке — урочище Дахновка и территория села Петрашевка.

Преобладающие абсолютные высоты заболоченных пойм рек Лизька и Сухой Кобелячек составляют 65,1-66,5 м, высоты возвышения первых террас над уровнем поймы — 1,5-2,3 м, второй террасы и её останцев — 2,5-3,8 м, абсолютные значения высоты возвышений лежат в пределах 66,8-68,5 м. Водораздельное плато Сухого Кобелячка и Днепра возвышается над участком на 10-15 м, с абсолютными значениями высоты в Балтийской системе измерений — 76,8-81,1 м. Определённое пониже-

ние — до 64,5–65,0 м — отмечается в юго-восточной части участка. Оно обусловлено наличием тут заметного уклона в сторону русла Днепра.

С северо-запада на юго-восток участок пересекает русло р.Лизька и её многочисленные протоки, а также канал гидрозащиты Лавриковского и Горишне-Плавниевского карьеров, прорытый в 1980-х гг. На северо-востоке его ограничивает пойма р.Сухой Кобелячек. Непосредственно вдоль канала и русел рек расположены участки заболоченных солонцов, высолненных водоёмов и стариц.

Треть территории исследований находится на возвышениях и останцах второй, а в большинстве случаев — первой надпойменных террас обоих берегов рр.Лизька и Сухой Кобелячек, занимая также край массива водораздела Сухого Кобелячка — Днепра, которым является плато террасы высокого левого берега последнего, в 2–5 км от современной, размытой Днепродзержинским водохранилищем, долины крупнейшей реки Украины.

Достижением разведок стало открытие на участке будущего строительства четырёх поселений: катакомбной (Петрашевка III), срубной (Петрашевка III, Роботовка III) и черняховской (Петрашевка I, II и IV) культур. Эти памятники имеют удовлетворительную и хорошую сохранность и могут быть объектами археологических исследований. На них сохранились культурные наслоения, что вселяет уверенность в целесообразности проведения стационарных исследований, перспективности этих объектов для изучения древностей эпохи поздней бронзы и финала раннего железного века. За пределами землеотвода осталось еще одно селище черняховской культуры, территория которого находится в зоне сельской застройки (Карповка I).

Кроме объектов эпохи бронзы и черняховской культуры, выявлены и местонахождения разрушенных небольших стоянок ямно-катакомбного и скифского времени, культурные слои на которых не сохранились (например, Роботовка IV).

Наиболее массовыми памятниками низовьев Сухого Кобелячка являются курганы. Погребальные курганные древности представлены преимущественно небольшими и средними по размерам группами курганов, сосредоточенными вокруг больших насыпей (в составе 5–22 курганов) (Карповка, Махновка, Петрашевка, Роботовка и Саловка), а также менее значительными и более массовыми — из 2–4-х курганов, которых обследовано 10. Часть из них имеет в составе большие по размерам курганы, высотой 3,6–4,5 м, с задернованными насыпями, иногда покрытыми современными кладбищами.

Всего обследованы и картографированы 172 кургана и 1 майдан, в составе 26 курганных групп и 14 отдельных насыпей, 72 % из которых имеют распаханную поверхность, 28 % — задернованную.

Впервые открыто и описано 25 объектов, в т.ч. 3 поселения, местонахождение, 16 групп курганов и 5 отдельных насыпей.

О тщательности исполнения работ свидетельствует выявление на курганах и около них 12 антропоморфных стел эпохи финального энеолита — бронзы, более 10 каменных надгробий на казачьих кладбищах, в т.ч. древних монументов с изображениями.

В ходе разведок проведены и памятникоохранные мероприятия, в частности, 9 древних стел были перевезены на территорию скансена Комсомольского историко-краеведческого музея с целью их последующего сохранения и экспонирования, проведены спасательные исследования разрушенных вследствие действия антропогенных и природных факторов погребений, раскопки основы ветряной мельницы XIX в. и пр.

Таким образом, в зону будущего землеотвода 4-го отсека хвостохранилища попадает 11 комплексов и 76 отдельных археологических объектов, а именно: остатки поселений эпохи позднего бронзового века и черняховской культуры — 2, групп курганов — 11, отдельных курганов — 1 (всего объектов разной степени сохранности и размеров — 87). В охранную зону гидротехнического очистного сооружения — соответственно 1 комплекс и 10 отдельных археологических объектов: остатков поселений финальной эпохи раннего железного века — 3, групп курганов — 1, отдельных курганов — 4 (всего объектов — 11). Общая площадь, занятая археологическими объектами, составляет более 24 гектаров.

На сегодня разрабатывается план поэтапного исследования всех обнаруженных памятников территории хвостохранилища и большинства объектов, находящихся в охранной зоне, рассчитанный, по крайней мере, до 2015 г.

Вместе с указанными работами произведен мониторинг сохранности и обследование ряда памятников в районе устья Сухого Кобелячка, исполнены охранные исследования разрушающихся погребений, осмотр поселений и курганов. В результате получена целостная картина наличия археологических памятников всех эпох в нижнем течении левобережного днепровского притока на границе степи и лесостепи.

Summary

In Spring 2008, by the Poltava archaeological expedition of the State Enterprise "Centre for Studies and Researches: Preserving Archaeological Service of Ukraine" of the Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, with participation of workers of the Centre for Preservation and Researches of Archaeological Sites of the Department of Culture of the Poltava State Regional Administration, in purpose to make archaeological examination of the territory chosen for placement of the 4th slime sedimentation module of the Poltava Ore-dressing and Processing Enterprise Ltd, in administrative borders of the Saltov and Pryshyb Village Councils of the Kremenchuk Area, and also, partially, of the Komsomolsk Town Council in the Poltava Region, there were undertaken archaeological investigations. In the Autumn 2007, these activities were preceded with examinations on the mentioned and adjoining areas, undertaken by a unit of the Protective archaeological expedition of the Centre for Preservation and Researches of Archaeological Sites of the Department of Culture of the Poltava State Regional Administration as a part of job to be done preparing edition of a part "The Collection of Sites and Monuments on the Ukrainian History and Culture" on Archaeology in the Poltava Region.

The researches have been done on request of the Poltava Ore-dressing and Processing Enterprise Ltd, planning to place in this area in 2009-2013 a slime sedimentation module for natural purification of liquid mixtures of rock iron ores of the mine waters from the Lavrikov and Eristov mines, for 30,5 million. sq. m., drain and round canals, sanitary zone, roads, etc.; they were conditioned with necessity to receive a confinement of the archaeological examination on this piece of ground, situated in measures of the North-Eastern part of the historical Kremenchuk micro-region, on edge of forest-steppe and steppe landscape zones.

The examined area has a form of rectangular pitch. It is a part of lowland adjacent to the Dnieper left bank, in zone of adjacent to the Dnieper left bank terrace forest-steppe and the steppe territories adjoining to it. The area adjoining to the pitch, enveloped with extra-examinations, is out of limits of the flood lowland, touching the edge of watershed of left high bank of rivers Dnieper and Sukhoy Kobelyachek.

Archaeological examinations were through and through investigations of an area of 1000 sq. hectares, on the place of the future building of the hydrotechnical installation, intended to industrial sewage treatment, enrichment of ferrous quartzite, and also its North-

Western, Eastern and partially Southern environs, in distance 0,5-3,5 km from the project measures of the definite pitch (total examined area is more than 1400 hectares). Today, the territory is occupied with building of six settlements: villages Salivka, Karpivka, Petrashivka, Makhnivka of Saltov Country Council, and village Robotivka, Pryshyb of the Pryshyb Village Council, as well as demolished in different time in the Past settlements, villages, arable lands, woodland belts, meadows, saline soils, marshes, canal of Horyshne-Plavnivsky and Lavrykov mines, floods of rivers Sukhoy Kobelyachek and Lizka, traces of energetic and other communications, roads, situated at intersection of borders of the Kremenchuk, Kobelyaky districts and the territory that is in administrative submission to the Komsomolsk State Council of the Poltava Region.

Most of the arable lands on high terraces and neighbouring watersheds have been intensively used since the late XVIII century. Approximately 20% of the pitch have never been used for agrarian activities at all, being used as public pastures. Since 1980-th this territory covered with saline meadow verdure. More than 30 hectares are occupied with new forest plantations.

In the pitch of the future buildings are situated village Makhnivka and a part of village Petrashivka (Blyzhnya Makhnivka). From the North and Northern-East to the territory of the future 4th slime sedimentation module are adjoining existing now villages Pryshyb and Robotivka, from the South-East - Dakhnivka and territory of the village Petrashivka.

Prevailing absolute highs of the bogged floods of the Lizka and Sukhoy Kobelyachek, make up 65,1-66,5 m, highs of the first terraces over the flood level is 1,5-2,3 m, of the second one is 2,5-3,8 m, absolute values of high are between 66,8-68,5 m. Watershed plateau of the Sukhoy Kobelyachek and Dnieper rise over the pitch on 10-15 m, with absolute values of high on Baltic scale is 76,8-81,1 m. Some lowering (to the 64,5-65,0 m) is seen in the south-western part of the pitch. It is caused with presence there of a certain incline towards the watercourse of Dnieper.

From the Northern-West towards the South-East the pitch is crossed with watercourses of river Lizka and its numerous channels, and also the canal of Horyshne-Plavnivsky and Lavrykov mines, dug in 1980-th. Towards the Northern-East it is bordered with flood of the Sukhoy Kobelyachek. Right along the canal and the rivers watercourses are situated pieces of bogged saline soils, salted water bodies and former riverbeds.

Third part of the examined territory is situated on a high of the first and second of the over-flood terraces of the both banks of rivers Liz'ka nad the Sukhoy Kobelyachek, occupying also the edge of watershed of Sukhoy Kobelyachek and Dnieper, which is plateau of terrace of the high left bank of the last, in 2-5 km from nowadays, largest river valley of Ukraine, washed away with water Dneprodzerzhynsk reservoir.

An achievement of the examination became discovery at the place of the future building of four settlements: Catacomb (Petrashevka III), Cut-wood (Petrashevka III, Robotivka III) and Tschernyakhivska (Petrashevka I, II, and IV) cultures. These sites are in relatively good condition and could become objects for future archaeological studies. Their cultural layers remain safe, it makes us to be hopeful and ensure in appropriateness of future stationary researches, good perspective of the objects for researches of antiquities of the late Bronze Age and the final Iron Age. Out of the allotment remained yet one settlement of the Tchernyakhivska culture, the territory of which is in the zone of village building (Karpivka I).

Beside the objects of the Bronze Age and Tchernyakhivska culture, there have been discovered locations of ruined little settlements of Pit-catacomb and Scythian time, cultural layers of which have not been preserved (for example, Robotivka IV).

Most mass sites of the Lower Sukhoy Kobelyachek are barrows. Burial mound antiquities are represented mostly with barrow groups of small and moderate size, concentrated around big embankments (including 5-22 barrows) (Karpivka, Makhnivka, Petrashivka, Robotivka and Salivka), and also less important and more mass, including 2-4 barrows, of which were examined 10. Part of them includes barrows of big size, 3,6-4,5 m of high, with embankments, covered with turf, in some of which are situated modern cemeteries.

In whole there have been examined and drawn maps of 172 barrows and 1 marketplace of 26 barrow groups and 14 separate embankments. 72% of which

have the surface ploughed up, and the 28% have the one, covered with turf.

For the first time it has been discovered and described 25 objects, including 3 settlements, 16 groups of barrow, and 5 separate embankments.

Thoroughness of the work witness discovery of 12 anthropomorphic images of the late Stone - early Bronze Age, more than 10 Cossacks gravestones, including ancient monuments with images.

In course of the investigations have also been done actions for monument preservations. 9 ancient monuments have been removed to the Komsomolsk Museum of Local History for their future preservation and exhibition, made saving excavations of the destroyed by human and natural factors burials, dig of a base of a windmill XIX century, etc.

Thus, in zone of future siting of the 4-th slime sedimentation module are 11 complexes and 76 separate archaeological objects, namely: remains of settlements of the late Bronze Age and Tchernyakhivska culture - 2, groups of barrows - 11, separate barrows - 1. Entire number of objects - 87. In preservation zone of the hydrotechnical disposal facilities - 1 complex and 10 separate archaeological objects: remains of settlements of the early Iron Age final epoch - 3, groups of barrows - 1, separate barrows - 4. Entire number of objects - 11. Whole area, occupied of the archaeological objects, is more than 24 hectares.

Now the work is done for planning systematic study of all the discovered sites on the territory of the future slime sedimentation module and most of objects in the preservation zone, at least until 2015.

Together with the mentioned activities has been done safety monitoring and examination of number of sites in area of Sukhoy Kobelyachek flood, made preservation researches of ruining burials, examination of settlements and barrows. It resulted receiving of a whole view of presence the archaeological sites of all times in the lower flow of the Dnieper tributary between steppe and forest-steppe zones.

Зміст

Вступ	3
З історії археологічних досліджень мікрорегіону	7
Територія, характер досліджень та основні об'єкти	8
Територія ділянки під відсік хвостосховища та її округа	13
Археологічні пам'ятки поблизу гирла р. Сухий Кобелячок	65
Результати розвідок у пониззі Сухого Кобелячка	90
Джерела та література	92
Додаток	
Каськова Л.Ф., Артемьев А.В. Антропологический анализ костных материалов, обнаруженных археологическими разведками в окрестностях Комсомольська	97
Резюме	99
Summary	101

Наукове видання

**Супруненко Олександр Борисович
Шерстюк В'ячеслав Вікторович**

Пам'ятки археології пониззя Сухого Кобелячка на Полтавщині

Українська мова,
резюме — російська та англійська мови.

Оригінал-макет підготовлений ВЦ „Археологія”
Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації.
36011, м.Полтава-11, вул.Комсомольська, 37, тел./факс (053-22) 2-26-12

На обкладинці: Супутниковий знімок території міста Комсомольськ та пониззя р.Сухий Кобелячок. 2008 р.
За “*Google Earth CZXV*”.

Відповідальна за випуск — Кулатова І.М.
Художники — Менчинська Т.В., Коваленко Г.В.
Фотознімки — Менчинський Д.В., Радченко М.О.,
Сидоренко О.В., Супруненко О.Б., Шерстюк В.В.
Технічний редактор — Тітков О.В.
Коректори — Супруненко О.Б., Філоненко Л.К.
Комп'ютерний набір — авторський.
Комп'ютерна верстка — Тітков О.В.
Переклад на англ. мову — Чернишов В.В.

Здано в набір 18.05.2008. Підписано до друку 11.03.2009. Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура Ньютон.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 9,5+1,5. Обл.-вид. арк. 10,0+1,5.
Тираж 305 прим. (1-й з-д — 100 прим.) Вид. № 8. Зам. № 8/2009.

Віддруковано: Видавниче агенство “Дивосвіт”,
36000, м.Полтава, вул. Жовтнева, 37, тел. (053-22) 7-33-60.
Свідоцтво про внесення у Державний реєстр
Серія ДК № 866 від 22.03.2002 р.

**Archaeological Sites of the Lower Sukhoy
Kobelyachek in the Poltava Region**

The Antiquities of the Komsomolsk's Environs

ISBN 978-966-8999-14-7

9 789668 999147

Google

© 2008 Europa Technologies
Image © 2008 TerraMetrics
Image © 2008 DigitalGlobe